Syväsivistys.

Björn Wallén

Vapaa Sivistystyö ry
FRITT BILDNINGSARBETE RF

Syväsivistys. *Teksti ja kuvat Björn Wallén ellei toisin mainita*

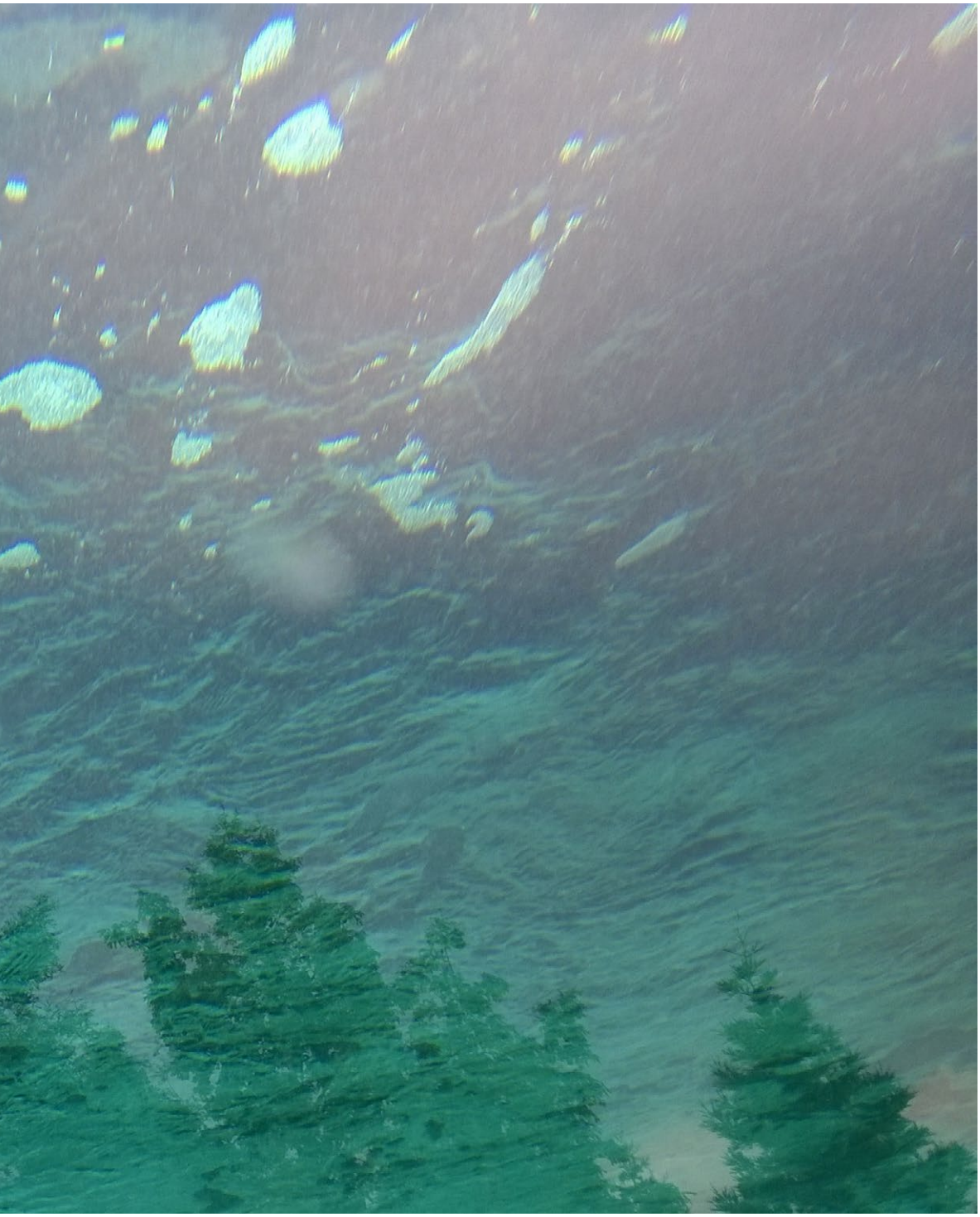

ISBN

Taitto Marika Elina Kaarlela

Julkaisun osoite peda.net/yhdistykset/vst

Sisältö

JOHDANTO:

Ihminen on ihminen toisten ihmisten kautta 6

LUKU 1:

Syvä luontoyhteys elämän tutkimusmatkalla 14

Intro: Elämä elonkehän gloorian giganttisessa kasvihuoneessa 16

1.1 Syväekologisen liikkeen ja filosofian tarpeesta 17

1.2 Vuoristokiipeilijän viisautta 23

1.3 Arne Naessin ajatukset kasvatuksesta ja sivistyksestä 30

LUKU 2:

Elävän vuorovaikutuksen suunta ja sädekehä 34

Intro: Sulautuva minä–maailma-suhde 38

2.1 Kasvatus ja syväsivistys elonkehän kiertotaloudessa 39

2.2 Validointi, vuorovaikutus ja voimaantuminen syväsivistyksessä 43

2.3 Paikallis-planetaariset kytkökset 45

2.4 Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka oppimisympäristössä 50

LUKU 3:

Kansalaisuuden muunnelmat 54

Intro: Miten määritellään kansalaisuus? 56

3.1 Minän ja maailman yhteyden syventämistä – esimerkkinä maahan muuttajat ... 58

3.2 Aktiivisesta kansalaisuudesta antagonistiseen kansalaisuuteen? ... 62

3.3 *Miten, mitä ja miksi* – digitaalisesta kansalaisuudest ... 69

3.4 Kansalaisyhteiskunta elää aikaansa edellä – kellon ympäri ... 74

LUKU 4 :

Katsomus, kajastus vai kutsumus – katsomuksellista dialogia etsimässä ... 78

Intro: Kuin kuvastimessa ... 83

4.1 Varhaisen Bildung-ajattelun viitekehys 1100-luvulta eteenpäin ... 84

4.2 *Übung macht den Meister* – Mestari Eckhartin ydinajatukset Bildung-viitekehyksessä ... 86

4.3 Kohti aatteellista, katsomuksellista ja dialogista yhteiselämää ... 94

4.4 Kaksi vapaan sivistystyön aatteellista Agoraa – maailmankuvat ja katsomusdialogi ... 96

LOPPUKANEETTI:

Miten toteutuvat vapaan sivistystyön skenaariot? ... 104

Viitteet ... 108

Lähteet ... 116

Työ- ja luottamustoimet ... 122

Johdanto

Tämä teksti on sekä henkilökohtainen että yhteisöllinen visio syväsivistyksestä. eHnkilökohtainen visio ei sankarillisuutta hakevassa mielessä, vaan käytännön kokemuksena ja läsnäolona. Olen sivistystyön kokemusasiantuntija, ja toimin Vapaa Sivistystyö ry:n puheenjohtajan roolissa. Tänä vuonna tulee 35 työvuotta täyteen sivistystyön parissa, ja vielä jaksan ihmetellä maailman menoa.

Yhteisöllinen visio siinä mielessä, että sivistystyön hiljainen tieto ymmärretään aina jaettuna ja dialogisena kokemuksena. Yhteisöllisyys näkyy tässä teoksessa käytännön esimerkkeinä ja kokemusperäisinä menetelminä vapaan sivistystyön erilaisista oppimisympäristöistä. Olen paljon pohtinut yhteisöllisyyden ydintä, ja usein toistuu mielessä eteläafrikkalainen Ubuntu-ajatus:

Ihminen on ihminen toisten ihmisten kautta.

Afrikkalaisessa kontekstissa tämä tarkoittaa elämänasenteena laajemmin toisten olioiden kunnioittamista. Antropologina minua kiinnostaa miten ihmisyhteisöt ja muut yhteisöt kehittävät resilienssiä – sitkeyttä ja luovuutta selviytymään mitä erilaisimmissa elinoloissa. Nyt planetaaristen kriisien aikakaudella tarvitaan tätä *ekosysteemistä kimmoisuutta* enemmän kuin koskaan aikaisemmin.

Sivistyskäsitykseeni vaikuttaa siis sosiaaliantropologinen näkökulma – antropologia on luonnontieteistä humanistisin, ja humaanitieteistä luonnontieteellisin. Tällaisia risteytyksiä tarvitaan tulevaisuuden sivistyskäsitysten muokkaamiseen. Itse olen palannut puhumaan kasvatuksesta, ihan aristoteelisen ajatuksen logiikalla: kasvi kasvaa täyteen muotoonsa kasvin ideaa toteuttamalla. Ihminen kasvaa täyteen muotoonsa ihmisyyden ideaa toteuttamalla.

Silloin tällöin elämä kutsuu meidät havahtumaan ja olemaan läsnä omassa kehossamme, mielessämme ja maailmassamme – joka ei ole vain meidän ihmisten. Olemme osa elonkehää ja ekosysteemiä, joka on haavoistansa hauras ja viisaudestaan vauras. Pystyykö ihminen näkemään kauas?

Yhtenä heinäkuun hellepäivänä käyn uimassa järvessä perheeni kanssa. Kun uin rannalta ulos järven keskelle, muistan että järvi on yhtä syvä kuin Helsingin Olympiastadionin torni on korkea (72 metriä).

Mielikuvitukseni alkaa tässä fantasiassa leikkimään *Loch Ness* -hirviötä, ja yhtäkkiä pelonsekaiset tunteet aaltoilevat väristyksinä kehoni ja mieleni läpi. Pulssini nousee kun uin raivon lailla kohti rantaa. Tässä primitiivisessä *taistele tai pakene* -tilassa havahdun kehomuistin avulla pysähtymään: hidastan ja käännyn selälleni lämpimän veden sylissä. Pulssini laskee ja koen virtaavan veden kantavan voiman ja lämmön runon sanoilla:

syvyydestä nousen pinnalle /
pinnalla huomaan kelluvani /
syvyyden päällä

Kehon ja kokemuksen muisti ei näe vastakkainasettelua pinnan ja syvyyden välillä – kyse on rajapinnasta joka yhdistää kaksi eri elementtiä. Elämme pinnallista elämää tässä ja nyt, ja pinnallisuus voi parhaimmillaan olla olemisen sietämätöntä keveyttä, Milan Kunderan menestysromaanin otsikkoa lainatakseni. Kunderan teoksessa on mainio sitaatti: ”*Hänen, kenen tavoite on ’jotain korkeampaa’, on odotettava huimauksesta kärsimistä.*”[1]

Koin korkeuden ja syvyyden samanaikaista huimausta, kun olin vaellusretkellä Etelä-Norjassa vuonna 2016, lähellä Stavangerin kaupunkia. Lähdin vaelluskaverini kanssa kävelemään ylöspäin kohti kuuluisaa kohdetta: *Preikestolen* (Saarnatuoli), joka sijaitsee 600 metriä merenpinnan yläpuolella. Matkan oli määrä kestää noin kaksi tuntia ylöspäin ja saman verran alaspäin, yksilöllisesti vaeltajan kunnosta ja innosta riippuen.

Matkalla näkyi uupuneita japanilaisia turisteja ilman kunnollista varustusta, ja reippaita atleettisia juoksijoita, jotka pyrkivät mahdollisimman nopeasti pääsemään määränpäähän. Jokaisella vaeltajalla oli oma sisäinen motivaattorinsa päästä perille. Kaverin kanssa oli mottona vauhdin sopeuttaminen siten, että molemmat pystyimme kuuntelemaan toistemme hengitystä ja puhumaan toisillemme. Ja kun lopulta saavuimme saarnatuolin tasanteelle, näky oli henkeäsalpaava, huimausta herättävä, häkellyttävä:

Tällä tasanteella luonto saarnaa ihmiselle, eikä päinvastoin.

Vaellusretki oli samalla vaellus norjalaisen filosofin Arne Naessin mielenmaisemaan. Olin lukenut Naessin kirjoituksia jo 1980-luvun alussa, ja nähnyt niissä suurta arvoa ihmisen luontoyhteyden ja kestävän elämän syventymisen suhteen. Arne Naess toimi pitkään Oslon yliopiston filosofian professorina ja hänet nähdään maailmanlaajuisen, kirjavan syväekologisen liikkeen perustajana.

Ensimmäisessä luvussa esittelen Naessin syväekologista maailmaa vähän laajemmin, sillä jostain kumman syystä hänen perusteoksiaan ei olla käännetty suomen kielelle. Nyt 2020-luvulla, kun planetaariset kriisit muuttavat sekä aineellisen että aineettoman sinisen planeetan tasapainoa, sivistystyö on osa planetaarisen oikeudenmukaisuuden liikettä, joka suuntaa kohti reilumpaa ja kestävämpää elämää planeetamme kaikille asukkaille.

Syväsivistys ei ole erillinen kuppikunta, koulukunta tai sivistyskäsitys, vaan syventää ja avartaa jokaisen ihmisen omaa sisäistä maailmaa rajapinnassa ulkoiseen maailmaan.

Toisessa luvussa kirjoitan syväsivistyksestä ajatuksella:

syväsivistyksen elävän vuorovaikutuksen suunta ja sädekehä avartuu sisältä ulospäin.

Kaikki sivistyskäsitykset kumpuavat ihmisyydestä, ja tässä teoksessa puhun luontoyhteyden syventämisestä elävässä vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja olioiden kanssa. Syväsivistys ei tarkoita ihmisarvon alentamista, tai ihmislajin ainutlaatuisen kognitiivisen ja henkisen potentiaalin kaventamista – päinvastoin. Elävä vuorovaikutus – dialogi – mahdollistaa ihmisen sivistymisen kautta entistä rikkaamman elämän osana jotain paljon suurempaa ja monimuotoisempaa.

Ihmisen pitää oppia olemaan nöyrä suhteessa luontoon, vaikka olisimmekin puolijumalia. Ihminen hengittää happea hybriksen huipun ja haavoittuvuuden laakson kuilussa – molemmat ovat yhden hengenvedon päässä. Keskiajan mystikko Mestari Eckhart kuvasi erinomaisella tavalla jo 1300-luvulla ihmisen ylevyyden ja alentumisen välistä kuilua seuraavasti: *mitä syvempi kaivo, sen korkeampi se on – korkeus ja syvyys ovat yhtä.*[2]

Kolmannessa luvussa kuvaan kansalaisuuden muunnelmia aktiivisen kansalaisuuden liukuvalla skaalalla. Luvussa käsittelen kriittisesti digitaalista kansalaisuutta ja kysyn, mitkä ovat sivistystyön potentiaalit suhteessa tekoälyyn ja koneoppimiseen. *Miksi pitäisi tässä tilanteessa valjastaa tekoälyä toimimaan sivistyksen tukiälynä, joka luokittelisi kaiken suuren ja syvän datan alalajit koneoppimisen kautta?*

Neljännessä luvussa pohdin eurooppalaisen Bildung-ajattelun juuria, jotka ulottuvat syvemmälle antiikin filosofian turuille ja toreille. Syvennyn Mestari Eckhartin 1300-luvun Imago Dei -arvoitukseen luostareiden, katedraalikoulujen ja ensimmäisten eurooppalaisten yliopistojen maaperällä. Lisäksi pohdin katsomuksellisen dialogin potentiaalia esittämällä kaksi sivistystyön esimerkkiä aatteiden Agoran yhteisellä torilla.

Sivistyksen voi nähdä kärpäsen tavoin fasettimaisesti, monikulmaisesti, eikä vain dualistisesti, binääriä logiikkaa käyttämällä. Dualismi ja binäärisyys näyttäytyvät esimerkiksi luonnon ja kulttuurin absoluuttisena rajanvetona, sivistyksen valon ja pimeyden vastakkainasetteluna, hengen viljelyn monoliittina tai tyhjiönä. Tekoäly perustuu kokonaan binäärisyyteen, eli binäärikoodin nollien ja ykkösten loputtomiin sarjoihin 01010011100011001010...

Syväsivistyksessä ihmisen aistit heräävät näkemään sateenkaaren värit, maistelemaan luovan kulttuurin mausteita sekä kokemaan jatkuvaa ihmettelyä maailmankaikkeudessa.

Ihmettelystä puheen ollen – sanalla on ainakin kaksi merkitystä, jotka sulautuvat yhteen:

Kyseenalaistan, siis olen.
Koen ihmeitä, siis olen.
Ihmettelen, siis olen.

Jos satunnainen lukija ihmettelee, miksi esitän kysymyksiä jokaikisessä luvussa, mutta en anna niihin tarkkoja vastauksia, tämä johtuu omasta jatkuvasta ihmettelystäni. Jos tämä subjektiivinen vastaus ei lukijalle kelpaa, viittaan filosofiseen menetelmään.

Kun nuorena opettajana toimin Lärkkulla-stiftelsens folkakademin yhteiskunnallisten aineiden ja filosofian opettajana, kerroin opiskelijoille: filosofi etsii mahdollisimman täydellisiä kysymyksiä, ei välttämättä täydellisiä vastauksia. Jokainen päivä voi tarjota vastauksia edellispäivän kysymyksiin, sillä koskaan ei voi tietää mitä tapahtuu huomenna – kaikki on mahdollista. Tämä oli filosofi Arne Naessilta lainaamani ajatus.

Tervetuloa mukaan ihmettelemään kanssani – emme ole yksin.

Björn Wallén
Tallmo, Tavastby, Loviisa lokakuussa 2021

LUKU 1:

Syvä luontoyhteys elämän tutkimusmatkalla

INTRO

Elämä elonkehän gloorian giganttisessa kasvihuoneessa

Kirjassaan *Ekologia, yhteiskunta ja elämäntapa*[3] norjalainen filosofi ja syväekologi Arne Naess puhuu elämästä, joka on pikemmin tavoitteellista kuin välineellistä. Elämän perusarvot ja normit eivät perustu aineelliseen talouskasvuun. Naessin maailmassa kaikki vaikuttaa kaikkeen ja siksi pyritään näkemään myös asiat, joilla on itseisarvo – ei vain välineellinen arvo.[4]

Naessin kirja ekologiasta, yhteiskunnasta ja elämäntavasta on minulle eräänlainen ekososiaalisen sivistyksen prototyyppi, sillä hänen ajattelunsa ytimessä yhdistyvät systeemiperusteisuus, mahdollisten tulevaisuuksien tavoittelu sekä ajatus siitä, miten planeetaarinen elämä mahdollistetaan elonkehän gloorian giganttisessa kasvihuoneessa.

Naess kuvailee syväekologisen liikkeen tarvetta ympäristökriisin keskellä. Mutta mikä tekee ympäristön tilan kriittiseksi? Hänen jo viisikymmentä vuotta sitten antamansa vastaus on edelleen pelottavan ajankohtainen:

> *”Eksponentiaalisesti voimistuva, sekä kokonaan tai osittain peruuttamaton ympäristön tilan huonontuminen tai tuhoutuminen. Tämän tilan luo syvälle juurtunut aineellisen tuotannon ja kulutuksen idea.”*[5]

Naessin mukaan ympäristökriisi voidaan ratkaista, mutta ei profetoimalla tuomionpäivän ahdistavaa sanomaa. Helsingin Sanomien harvinaisessa haastattelussa Naessin lausuntoja verrataan Pentti Linkolan synkkiin ajatuksiin umpikujasta ja maapallon vararikkotilasta, mutta Naess näkee kuitenkin sekä tuhon että toivon trendikäyrät samanaikaisesti.[6]

Toisessa kirjassaan Naess kertoo olevansa mahdollisuuksien ajattelija possibilismin avulla – hän kehitti jo 1950-luvulla possibilismin filosofiaa toteamalla että *mitä tahansa voi tapahtua milloin tahansa*.[7] Kun tätä filosofista aksioomaa toteutetaan laajemmilla tasoilla ja se kytketään ympäristökriisiin, Naessin logiikkana on ihmiskunnan turvau-

tuminen kaikkiin mahdollisiin toimiin kriisitilanteissa. Tähän sisältyy ajatus ennakoivasta varautumisesta ja uusien luovien ratkaisujen löytymisestä, kun mitä tahansa voi tapahtua milloin tahansa. Ruotsalainen meteorologi ja ympäristöaktivisti Pär Holmgren puolestaan pukee possibilismin asenteen sanoiksi:

”Ei ole koskaan liian myöhäistä tehdä KAIKKI mahdollinen.”[8]

1.1 Syväekologisen liikkeen ja filosofian tarpeesta

Syväekologinen liike oli 1970–1980-luvulla hyvin heterogeeninen ympäristöliike, johon liittyi poliittisesti ja katsomuksellisesti kirjava joukko ihmisiä ympäri maailmaa. Heitä kaikkia yhdisti huoli ympäristön – ja koko biosfäärin – tilasta. Liikkeellä oli kaikessa monimuotoisuudessaan yhtenäinen missio ja visio harjoittaa kokonaisvaltaista kansalaisaktivismia kohti syvempää luontoyhteyttä ja lajien välistä tasapainoa. YouTube-videossa Naess määrittelee syväekologian *olevan ympäristökriisin poistamiseen liittyvää aktivismia, joka pohjautuu omaan elämänfilosofiaan tai uskontoon*.[9]

Arne Naess nähdään tämän globaalin kansalaisliikkeen ja verkoston yhtenä perustajajäsenenä, ja hänen ajattelunsa toimii edelleen jatkuvana inspiraation lähteenä muissakin yhteyksissä, esimerkiksi taiteen, ympäristökasvatuksen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen toimintakentillä.

Toinen tunnettu pitkän linjan syväekologi on yhdysvaltalainen Joanna Macy, joka on jatkanut syväekologista ajattelua ja aktivismia ihan nykypäivään saakka kirjojen, *Deep Times* -julkaisun ja *work-that-reconnects*-kurssien avulla. Macy tunsi Naessin hyvin, ja molemmat olivat mm. toimittamassa kirjaa, jossa otetaan radikaalisti kantaa kaikkien elävien oikeuksiin[10]. Uudessa-Seelannissa on kuuluisa joki, *Whanganui River*, jolle on annettu juridisen henkilön oikeudet, vastoin yleistä käsitystä siitä, ettei ympäristö voisi toimia omana oikeudellisena subjektina.[11]

Minkälainen on *syvän määritelmä* Naessin filosofiassa? Adjektiivia syvä käytetään monissa kuvauksissa, esim. syvä liike, syvä käsite tai syvä perustelu. Naessin ajattelumallia voidaan pitää systeemisenä, sillä hän liittää syväekologisen liikkeen ohjelmalliset tavoitteet normien ja hypoteesien järjestelmään.

Arne Naess kirjoittaa syväekologisen liikkeen tärkeimmistä ”hakusanoista”, jotka ohjelmallisesti muodostavat liikkeen poliittisen ja kriittisen agendan. Käyn lyhyesti läpi kaikki agendan 18 kohtaa, joista kolme ensimmäistä kohtaa kuvaavat matalan ekologisen liikkeen tavoitetasoa. Nämä tavoitteet ovat *matalalla tavoitetasolla, sillä ne perustuvat kapeisiin teknologisiin ratkaisuihin, jotka eivät ratkaisevasti muuta teollisen tuotannon suuntaa.*[12]

Muut tavoitteet (kohdat 4–18) vaativat Naessin mukaan *syvempiä systeemitason muutoksia*. Kommentoin lyhyesti jokaista kohtaa omilla ajankohtaisilla ajatuksilla ja esimerkeillä käyttäen omaa jatkuvan ihmettelyn metodiikkaa:

1 __ ***Saasteet ja niiden vaikutukset.*** Tarvitsemme saasteiden puhdistamiseen keskittyviä puhdistuslaitoksia, mutta ne eivät kuitenkaan ole lopullinen ratkaisu, sillä ne eivät johda energian tuotannon saasteettomuuteen. Saasteet johtavat Naessin mukaan eläinten ja kasvien lajikatoon, jonka pitkän aikavälin tuhot ovat suurelta osin tuntemattomia.

Tähän asiaan on myöhemmin tullut tietojärjestelmissä parannuksia, mutta lajien kuudes sukupuuttoaalto etenee ketjuna, jossa yhden lajin katoaminen johtaa toisen lajin häviämiseen.[13]

2__***Taloudenpito ja luonnonvarojen jakauma.*** Naess näkee kohtuullisena, että teollisuusmaat kompensoivat kehitysmaita kolonialismin ajan aineellisesta ja ei-aineellisesta ryöstötaloudesta, ja lisäksi Naess yllyttää taisteluun *tulevaisuusimperialismia* vastaan luonnonvarojen ryöstämisen sijaan.

Sama ilmiö on valitettavasti jatkunut myös postkolonialismin aikakaudella; tulee mieleen Greta Thunbergin lausahdus:

> *”Luonto on kuin gigant-tinen karkkipussi, josta voi vain poimia ja ottaa – mutta jonain päivänä luonto lyö takaisin.”*[14]

3__***Väestön vakauttaminen.*** Naess on selkeästi kunnianhimoinen asettaessaan kysymyksiä: *Mikä on luonnon kantokyky paikallisesti ja globaalisti suhteessa elämän arvoihin? Pitäisikö vähentää Homo sapiens -populaatiota pitkällä aikavälillä? Miten otetaan huomioon eläin- ja kasvipopulaatiot?*

Tässä Naess mainitsee vain väestön tasapainoittamisen, mutta ei mainitse tyttöjen koulutusta, mikä on oleellisesti todettu vähentävän syntyvyyslukuja kehitysmaissa.[15]

4__***Visio luokattomasta yhteiskunnasta.*** Luokaton yhteiskunta on tavoiteltava tila ja se on saavutettavissa, mikäli teollisuusmaiden aineellista kasvua rajoitetaan ja eri ryhmien palkkatasoja tasoitetaan. Naess ehdottaa, että ihmiset keskittyisivät mieluummin elämänlaatuun, sekä tiedostaisivat ja näkisivät suhteellisen köyhyyden absoluuttisen köyhyyden rinnalla.

Tässä tullaan lähelle nykyistä ekososiaalista ajattelua, jossa siirtymä aineellisesta kasvusta aineettomaan kasvuun nähdään tarpeellisena uudessa edistyskertomuksessa.[16]

5__***Laajennettu itsehallinto***, jossa poliittinen ja hallinnollinen ohjaus siirtyy elinvoimaisille lähiyhteisöille, ja samalla vähennetään jäykän byrokratian tasoja normipyramidissa. Suomessa meillä on tästä hyvä esimerkki: Ahvenanmaan itsehallinto, joka on ollut voimassa sadan vuoden ajan.[17]

6__***Talouden ja hallinnon hajauttaminen***, jota Naessin mukaan tarvitaan, koska suuret yksiköt pirstaloivat itsehallinnon ja demokratian.

Ahvenanmaan kohdalla voimme selvästi nähdä systeemisiä jännitteitä EU:n, Maa- ja metsätalousministeriön ja Ahvenanmaan välillä esimerkiksi kalastukseen liittyvissä asioissa.[18]

7__***Paikallisyhteisöjen tukeminen***. Läheiset ihmissuhteet antavat turvaa ja lämpöä – nämä voivat kukoistaa sekä maalla että kaupunkialueilla. Norjalainen *fylke*-järjestelmä ja aluepolitiikka, jossa kunnat saavat pitää suuremmassa määrin luonnonvaroista tulevat verotulot (esim. vesivoimasta), edistää koko maan pitämistä asuttuna siten ja ehkäisee koloniaalisen kaupunki–maaseutu-suhteen syntymistä, kertoo tutkija Norjan seutututkimuksen instituutista.

Ei ole kyse öljyrahoista, vaan naessilaisen hengen mukaisesta tasausjärjestelmästä. Tämä mahdollistaa esim. uuden päästöttömän kyläkoulun rakentamisen Overhallan alle 4 000 asukkaan kunnassa 700 kilometriä Oslosta pohjoiseen.[19]

8__***Alueellisten palveluiden*** rakentaminen kokonaisvaltaisesti, yli perinteisten sektorirajojen. Tässä Naess ajattelee palvelujen siirtymää pienemmille alueille, sekä työmatkaliikenteessä lyhyempiä matkoja.

Itse asiassa työmatkojen pituus ei 2010-luvun loppuun mennessä vähentynyt, vaan kävi päinvastoin.[20] Koronapandemia vähensi työmatkojen pituutta ainakin hetkellisesti, ja tällöin toteutui Naessin 50 vuotta sitten kirjoittama profetia: *työpaikka on kotona*. Naess ei luonnollisesti kuitenkaan 1970-luvun alussa pystynyt ennustamaan seuraavan vuosituhannen alun digitalisaatiota!

9__***Omavaraisuus*** sekä paikallisesti että globaalisti. Naessin mukaan laajennettu itsehallinto on edellytys omavaraisuusasteen parantamiseen etenkin teollisuusmaissa. Tämä myös edistää luonnonvarojen tasausjärjestelmän käyttämistä globaalisti. Tämä ei kuitenkaan ole toteutunut esim. ruoan maailmanmarkkinoilla, joissa isot kauppaketjut ostavat elintarvikkeita maista, joista niitä tuotetaan halvimmin pitkän matkan takaa.

Naessin visio on kuitenkin toteutunut esim. Food Sovereignity -verkoston toiminnassa ympäri maailman La Via Campesina -järjestön alkuperäisellä idealla, jossa ruokaomavaraisuus tarkoittaa ihmisten itsenäistä ja itseohjaavaa roolia koko ruokaketjussa. Suomessa Oma maa -osuuskunta ja Reko-lähiruokarenkaat toimivat myös rohkaisevina esimerkkeinä.[21]

10__***Uusi työnjako, perustuu työn merkityksellisyyteen*** – ei työn pilkkomiseen ja sosiaaliseen epäoikeudenmukaisuuteen. Naessin narratiivissa työn pilkkominen johtaa vieraantumiseen, eristyneisyyteen ja yksipuolisuuteen. Työn merkityksellisyys lisääntyy jos palkataan myös väkeä vähemmillä voimavaroilla. Yhä suuremmassa määrin työn tulos määräytyy todellisten tarpeiden, ei toivomusten mukaan.

vahvasti paikallisuuden, yhteisöllisyyden ja omavaraisuuden kanssa. Kompleksisuus tarkoittaa Naessin kielenkäytössä ideoiden ja mahdollisuuksien monipuolisuutta, ei rajoittamista tai yksipuolista toimintaa.

12__***Diversiteetti, itsekasvatus ja itsensä kehittäminen*** kaikilla yksilön ja yhteisön tasoilla. Kaikilla pitää olla yhtäläiset mahdollisuudet itsensä toteuttamiselle eri-

Automaatio ja digitalisaatio ovat vähentäneet tällaisten työpaikkojen määrää, mutta jos syväekologisen ohjelman muut kohdat toteutuvat, ei teknologinen loikka aseta esteitä, vaan luo uusia, aineettomiin tarpeisiin perustuvia työmarkkinoita.

11__***Ekosysteemin kompleksisuus***, joka ei tarkoita samaa kuin monimutkaisuus. Naess näkee kompleksisuuden luovana, monisäikeisenä systeeminä, jossa luonnonvarat käytetään monipuolisesti, fiksusti ja joustavasti juuri lähiympäristön kautta. Tämä resonoi

laisissa toimintamuodoissa, yrittäjyyden aloilla, maantieteellisten ja ilmastollisten erityispiirteiden mukaan, luovasti kokeilemalla eri taidemuotoja, muunnelmia ja tapakulttuureja.

Tässä Naess lähestyy myös pohjoismaisen kansansivistyksen ja suomalaisen vapaan sivistystyön ydintä – kaiken elävän diversiteettiä on kunnioitettava. (Vrt luku 2.2)

13__***Eri kulttuurien suojeleminen***, esim. alkuperäiskansat, vähemmistökulttuurit, etniset ryhmät, sekä paikallisen kulttuuritoiminnan tukeminen kaikkialla maailmassa. Haavoittuvien kulttuurien rajoittaminen reservaatteihin tai tuhoaminen kokonaan on osa kolonialismin pimeää historiaa.

Harvat kulttuurit elävät täysin eristyksissä ulkomaailmasta, ja yhteisöt muuttuvat dynaamisessa vuorovaikutuksessa toisten yhteisöjen kanssa. Naess ei varmastikaan tarkoita konservatiivista *säilykepurkki-antropologiaa* (sana oma konstruktioni), mutta hän osoittaa vahvaa solidaarisuutta heikomman ja haavoittuneen osapuolen oikeuksien puolustamisessa.

14__Luonnossa tapahtuvan olemassaolon jatkuvan kamppailun ja ***live-and-let-die***-kilpailun ohella näyttäytyy ekosysteemien ***symbioosien jatkuva kumppanuus***, jossa kaikki osapuolet hyötyvät toisistaan ***live-and-let-live***-periaatteella. Antropologi Fredrik Barthin käsite ekologiset lokerot (*engl.ecological niches*) edustavat kumppanuutta. Naessin mukaan tärkeintä on nähdä evoluution kautta kehittyvää ekologista monimuotoisuutta ei vain vahvojen yksilöiden eloonjäämisenä, vaan myös *parhaiten sopeutuvien lajien menestymisenä ja kumppanuutena, vuorovaikutuksessa muiden lajien kanssa*.

Sama pätee muuten myös ihmiskuntaan, jonka järjellisyys valinnassa sodan ja rauhan välillä historian valossa ei todellakaan näytä viisaammalta kuin muiden elävien olioiden valinnat – vai onko sivistyksellä jokin myönteinen vaikutus rauhanomaiseen kumppanuuteen ja yhdessäoloon?

15__Elämän kunnioittaminen kokonaisuudessaan, sekä periaatteellinen oikeus kaiken elävän kehittymiselle – ***biosfäärinen egalitarismi***, jossa ihmisillä on erityisiä vastuita suojella elämää. Meidän pitää kamppailla ihmisen itsetuhoavaa hybristä vastaan, sillä muuten seurauksena on lajikato.

Ihmisen luontoyhteyttä määritellessään Naess muotoilee juutalaisen filosofin Martin Buberin dialogista käsitettä *minä–sinä-vuorovaikutuksena*, joka Buberin mukaan edustaa autenttista kohtaamista. Buberin käyttämä *minä–se-suhde* voidaan nähdä tarkoittavan esineellistävää ja kategorisoivaa tapaa suhtautua luontoon.[22]

Lisäksi Naessin mukaan jokamiehen oikeuden pitäisi laajentua – tämä laajennus on tehty Suomessa jo aiemmin, ja tässä suhteessamaamme näyttäytyy suotuisassa valossa kansainvälisesti.[23]

16__Kamppailu käydään Naessin mukaan myös yllättävästä näkökulmasta: ***ihmisen itsekesyttämistä vastaan***: ihminen tekee itsestään passiivis-aggressiivisen kotieläimen, jonka elinpiiri on rajoittunut byrokratian ja viihdeteollisuuden pyörteissä.

Tässä voisi mielestäni nähdä sivistyksen potentiaalin: Kun ihminen alkaa tehdä rohkeita valintoja oman mukavuusalueensa ulkopuolella, hän lähtee turvallisesta mutta turhauttavasta kotipesästä uusien liikkuvien henkis-älyllisten maailmoihin oppimisen seikkailuretkellään.

17__*Luonnon yhteispeli on tiiviissä vuorovaikutuksessa kenttäajatteluun*, jossa hahmotellaan keskinäisriippuvuuksia pitkällä aikavälillä. Kenttäajattelussa oivalletaan tekoja kentällä, kuten filosofi Baruch Spinoza on asian esittänyt jo 1600-luvulla. Naessin mukaan tämä ekologinen pelikenttä näyttäytyy myös suhteellisuus-, kokonaisuus- ja systeemiajattelussa, jossa ei haeta lineaarisia tai välineellisiä syy-seuraussuhteita kaiken vaikuttaessa kaikkeen ekosysteemisesti.

Omasta näkökulmastani ihmettelen: *voiko luonto olla normatiivinen, kun kaikki on suhteellista?* (ks. myös luku 2 intro).

18__*Docta ignorantia – oppinut ei-tietoisuus.* Tässä paradoksissa tutkittuun tietoon luottavan on tiedostettava, mitä emme vielä tiedä kompleksisista ekosysteemeistä. Syväekologian kehittäjä Naess toteaa seuraavasti:

”Ekologian suurimpiin ansiohin kuuluu, että se on tehnyt meistä ihmisistä vähemmän ylimielisiä ja itsevarmoja uskomuksissamme, ja silloin emme voi hallita luontoa tieteen ja teknologian avulla.”[24]

Kuva: YouTube: The Call of the Mountain

1.2 Vuoristokiipeilijän viisautta

Arne Naess on kirjallisessa tuotannossaan käyttänyt kolme käsitettä, jotka kytkeytyvät keskusteluun luonnon ja ihmisen asemasta maailmassa – *ekofilosofia*, *ekosofia ja elämänfilosofia*.

Tässä hänen määritelmänsä lyhyen kaavan mukaan:

Ekofilosofia on ekologiaan ja erityisesti humaaniekologiaan läheisesti liittyvä filosofia. Ekofilosofia on myös tieteellinen filosofian haara ja oppiaine, jota voi opiskella yliopistoissa tai muissa oppilaitoksissa.

Ekosofia on toiminnallinen, kokonaisvaltainen ja systeeminen tapa etsiä viisautta elonkehän elinoloista. Ekosofia etsii viisautta – ei vain ainekohtaista tietoa – ja on lähtökohdiltaan normatiivista ekofilosofiaa, joka pyrkii olemaan osa ympäristökriisin ratkaisua.

Elämänfilosofia on henkilökohtainen elämänasenne ja filosofia, joka Naessin maailmassa alkaa ihmettelystä ja päättyy ihmettelyyn – syvään ihmettelyyn.[25]

Arne Naess oli eläessään vuoristokiipeilijä monessa suhteessa. Hän oli vuoristokiipeilyn aktiivinen harrastaja, ja asui pitkät tovit tunturimajassaan *Tvergastein* 3 500 metrin korkeudella, joka oli siihen aikaan Pohjolan korkeimmin sijaitseva yksityisomisteinen *fjellhytte* (tunturimaja).

Ei ihme että norjalaiset kestävyysurheilijat pärjäävät lajissa kuin lajissa – kun norjalainen sanoo *Vi ska dra ut på tur* (tarkoittaen: lähdetään patikkaretkelle) luonto kasvattaa heitä terveellisiin elämäntapoihin ja hyvään hapenottoon, samalla kun luonnon maisemat ovat kertakaikkiaan liikuttavan lumoavia.

Vielä 85-vuotiaana Naess käveli tunturia ylös mökilleen hengästymättä – uskomatonta.[26]

Norjalaiset jylhät tunturit ja syvät vuonot olivat Naessin mielenmaisemia, jotka toivat hänelle ajatusten kirkkautta ja tunteiden syvyyttä. Hän oli myös henkinen vuoristokiipeilijä ja suhtautui elämään ja filosofiaan hyvin avarakatseisesti, viisaasti ja leikkimielisesti. Homo Sapiens – viisas ihminen – on myös Homo Ludens, leikkivä ihminen.

Partiolaisena ja retkeilijänä minua viehättää Naessin kuvaus elämästä elinikäisenä tutkimusmatkana. Possibilismin elämänasenteeseen kuuluu kiinnostus, rohkeus ja realismi, sillä matkan varrella kaikki mahdollinen voi tapahtua.

Norjassa on kehitelty *Fjellvettreglene* (Hyvät tunturitavat, fjellvett.com) vuodesta 1967, ja Arne Naessin omat leikkimieliset hyvät tunturitavat voi jokainen mielestäni toteuttaa myös laajemmin elämässään:

Hyvät tunturitavat (Arne Naessin mukaan)

- Älä ryhdy tekemään mitään sellaista, johon ilmiselvästi et ole kypsä toteuttamaan oman arvopohjasi perusteella.
- Kun se, mitä olet tekemässä tai olet aikeissa tekemään koskee sekä omia että toisten tavoitteita, kerro siitä asianosaisille.
- Osoita kunnioitusta ja kiitosta heille, jotka yrittävät antaa sinulle hyviä vinkkejä.
- Kuuntele heitä, joilla on jo kokemusta suunnittelemastasi hankkeesta.
- Valmistaudu hyvin sekä myötä- että vastoinkäymisiin.
- Opi tuntemaan oman työyhteisösi ja yritä ilmaista omat arvoprioriteettisi.
- Vältä kehittymästä yksinäiseksi sudeksi.
- Kun ymmärrät että olet väärällä tiellä, käänny. Se ei koskaan ole häpeällistä.
- Vältä liikarasitusta, löydä stressiä vähentävät, tilannekohtaiset tavat.
- Tärkeintä ei ole miltä sinusta tuntuu, vaan miten kohtaat tunteen.[27]

Minkälainen on Naessin muotoilema ekosofia ja siihen liittyvä normatiivisuus? Edellä määritelty ekosofia, joka muodostuu kreikan kielen sanoista *oikos* (talous) ja *sofia* (viisaus), on sitoutunut tiettyihin normeihin, jotka määrittelevät ihmisen suhtautumista kaikkeen muuhun elävään. Tässä keskeinen naessilainen ilmaisu:

Suhtautumisestamme toisiin ihmisiin ei ole ainut tapa osoittaa syvimmät arvomme ja ylevimmät prioriteettimme. Tämä koskee myös suhdettamme kaikkeen elävään. Uskon että se, mikä yhdistää kaikkeen elävään on tärkeämpää kuin se, mikä erottaa. Voimme oppia näkemään itsemme laajempina kuin egomme.[28]

Naess rakentaa oman ekosofiansa, jota hän kutsuu *ekosofia T*:ksi (T = Tvergastein, Naessin kuuluisan tunturimajan nimen mukaan). Sieltä ylhäältä hän ei katso luontoa tai ihmisarvoa alentuvalla tai ylimielisellä katseella, päinvastoin. Hänen katseessaan on kokonaisvaltaista ja radikaalia lempeyttä kaikkea elävää kohtaan: hän sulautuu luonnon maisemaan olemalla elävä osa sitä. Miten ekosofia T luo syvää yhteyttä kaikkeen elävään?

Ekosofia T luo yhteyttä kaikkeen elävään seuraavasti:

1__***Kaikella elävällä on oikeus kehitykseen.*** Tämä ikivanha ajatus on aiemmin muotoiltu myyttisesti ja henkisesti ei vain ihmistä koskevaksi, ja filosofisesti esimerkiksi luonnonoikeusperinteen mukaan. Myös eläimillä ja kasveilla on elämän oikeus itsensä kehittämiseen ja toteuttamiseen. Naessin luonnonoikeudellinen käsitys perustuu ekosysteemiseen jatkuvaan vuorovaikutukseen, jossa kaikella on sisäiset yhteydet kaikkeen muuhun: *ekologia käsittelee elonkehää ykseytenä näyttääkseen sisäisiä yhteyksiään, joissa ihminen ei ole erityisen etuoikeutettu eläinlaji.*[29]

Yllä oleva ajatuskulku on monelle hyvin provosoiva, erityisesti perinteisestä humanistisesta näkökulmasta, jonka perusolettamuksena on tiedostavan ihmisen oikeudet ja suvereniteetti suhteessa muuhun luontoon. Taas on ihmettelyn paikka: *Ovatko eläimet ja kasvit moraalisia subjekteja? Onhan se näin että ihminen on ainoa itsensä tiedostava laji, joka kognitiivisten kykyjensä voimalla on ylivoimainen suhteessa muihin lajeihin? Pitääkö sallia invasiivisten lajien holtiton kasvu, joka vie muilta lajeilta elintilaa ekosysteemissä?*

2__***Elämä on yhteinäinen prosessi.*** Naess korostaa elämän kehityksen etenemisen evoluution voimalla yksinkertaisesta monimutkaiseen, ja viittaa paleontologisiin löytöihin ja näytteisiin kaikkialla maailmassa. Ihmisellä on Naessin mukaan erityinen kyky kohdata kompleksisuutta ja ymmärtää muita elämänmuotoja suuren aivokuorensa avulla. Lisäksi Naess viittaa James Lovelockin ja Sidney Eptonin kuuluisan Gaia-hypoteesin olemassaoloon, jonka mukaan kaikki elävä materia, ilma, merten ja maapallon pinnat ovat osa systeemistä tasapainoa.[30]

3__***Kaikella elävällä on periaatteellinen oikeus yhdenvertaisuuteen ja samanarvoisuuteen.*** Oikeus elämään ja kehitykseen on Naessin mukaan yhtenäinen oikeus, jonka mukaan jollakin lajilla ei olisi suurempaa oikeutta kuin toisella lajilla. Naess tunnistaa yhdenvertaisuuden periaatteen ongelmat, kun periaatetta ryhdytään toteuttamaan käytännössä:

Koska tiedämme että lajit syövät

toisiaan, ja että jotkut lajit ottavat likaa tilaa tietyssä ekosysteemissä, meidän täytyy aktiivisesti rajoittaa toisten elävien olentojen itsensä toteuttaminen (no. selv-realisering). Naess hyväksyy luonnonlain periaatteen, jossa lajit haavoittavat ja tappavat toisiaan, mutta *tämä ei kumoa intuition käsitystä elämän ykseydestä, ja ajatusta kaikkien elävien olentojen itseisarvosta.*[31]

Yllä olevassa mielessä Naess suhtautuu kriittisesti ihmiskeskeiseen käsitykseen ihmisen ja luonnon suhteesta, jota hän vertaa suhteeseen herran ja palvelijan välillä.

4__Eläinten ja maisemien juridinen status. Naess kohdentaa katseemme pimeän historian syövereihin, jossa naisilta, mustilta ja kiinalaisilta voitiin evätä heidän juridisia oikeuksiaan viittaamalla ”luonnonlakiin” ei-täysivaltaisista olennoista. Naess kysyy myös kriittiseen sävyyn: *miksi ei voisi tehdä oikeusjuttua eläinten, kasvien ja maisemien puolesta, kun persoonattomat trustit ja osakeyhtiöt nähdään oikeudellisina subjekteina?*[32]

5__Luonto uskonnollisena voimavarana. Luonnon pyhät paikat ovat riiston kohteena kaikkialla maailmassa, ja tässä Naess näkee tärkeänä eri kulttuureiden ja uskontojen pyhien paikkojen suojaaminen tasa-arvoisesti: ”*kulttuureissa, joissa vuoret ovat perusluonteisia ja symbolisia uskonnollisia voimavaroja, niitä pitää suojata samalla tavalla kuin teollisissa yhteiskunnissa.*”[33]

Naess mainitsee yhtenä esimerkkinä Kathmandussa elävän Sherpa-kansan, jonka palvonnan kohteena on Tseringma-vuori (Pitkän, hyvän elämän äiti). Naess esitti Sherpa-kansan päällikölle ehdotuksen Tseringma-vuoren rauhoituksesta. Sherpat hyväksyivät tämän esityksen, mutta Nepalin keskusviranomaiset eivät hyväksyneet esitystä, jonka jälkeen taloudellinen riisto pääsi jatkumaan.

6__Solidaarinen vs. kilpaileva yhteiskunta. Naess viittaa tässä tavanomaiseen käsitykseen ”viidakon laista”, jossa kaikki kehitys tapahtuu lajienvälisenä kamppailuna. Myös ihmiset kamppailevat keskenään elintilasta soveltamalla periaatetta ”toisen kuolo on toisen leipä.” Tämä on leimallinen ajatus teollisten yhteiskuntien sosiaalidarwinismissa ja imperialismissa. Naess pitää hyvin kyseenalaisena ajatusta vahvemman suuremmasta oikeudesta elämään suhteessa heikoimman oikeuteen, sillä tällä tavoin elävät olennot eristetään toisistaan.

Naessin ekosofia T näkee eristäytymisen sijaan elonkehän pyrkimyksen ykseyteen ja solidaarisuuteen *samaistumisen* avulla:

”Näemme toisia itsessämme, ja itsemme toisissa.”

Kaikella elävällä on samankaltaisia piirteitä, mutta yksi erityispiirre erottaa ihmisen toisista eläimistä. Ihminen on *harkitseva todistaja* omassa ja toisten elämässä oivaltamalla elonkehän elinmahdollisuudet ja tuntemalla sukulaisuutta ja sympatiaa toisia ihmisiä ja muita lajeja kohtaan. Naessin mukaan tämä biosfäärinen yhteiselämä perustuu modernin ekologian ajatukseen *symbioosista*, jossa kaikki elävät olennot toimivat keskinäisessä vuorovaikutus- ja riippuvuussuhteessa.[34]

7__*Ihmisen ainutlaatuisuutta ei saa aliarvioida.* Ekosofia T on hakenut innoitusta ekologiasta, mutta sitä pitää nähdä filosofiana, ei suorana ekologisena päättelynä. Naess näkee ihmisen ainutlaatuisuuden esimerkiksi siinä, miten ihminen pystyy kommunikoimaan eri kielillä, ja miten hän itsetietoisena olentona pystyy ottamaan vastuuta käyttäytymisestään suhteessa muihin eläviin olentoihin. Samalla Naess toteaa huolestuneena ihmisen ainutlaatuisuuden myös katastrofaalisena kykynä toteuttaa esimerkiksi kidutusmenetelmiä ja kokonaisia maailmansotia lajitovereitaan vastaan.[35]

8__*Meillä on suuremmat velvoitteet lähempänä olevaan kuin kaukana olevaan.* Naess näkee tämän velvoitteen esimerkiksi taloussuhteiden kehittämisessä, jonka työssä ja tuotannossa on priosoitava lähiyhteisöjä ”maailmanyhteiskunnan” sijaan.

Hän kertoo tästä valaisevan esimerkin: eläinten salametsästys Afrikassa. Lainsäädännön keinoin kielletään kaikki salametsästys, joka kuitenkin tapahtuu lain ulkopuolella. Samalla laki rankaisee ikivanhoja metsästäjä-keräilijä-kulttuureita. Ekosofian mukaan perinteisiä kulttuureja pitää suojata, ja paikallisille heimoille pitää tässä tapauksessa antaa rajoitetut oikeudet metsästykseen lähiympäristössään.

Valitettavasti globaalitalouden kyltymättömyys esimerkiksi norsunluiden metsästyksessä on käytännössä tarkoittanut salametsästystä. Paikallisia heimoja valjastetaan toimittamaan salaa norsunluita välikäsien kautta Kiinaan, joka on muodollisesti kieltänyt norsunluun kaupan.[36]

1.3 Arne Naessin ajatukset kasvatuksesta ja sivistyksestä

Naessin tunnettuus filosofina perustuu pitkälti hänen uraauurtavaan roolin syväekologisen liikkeen ja ekosofisen ajattelun edistäjänä. Vähemmän tunnettua on, että Naess kirjoitti ja puhui myös kasvatuksen, koulutuksen ja sivistyksen puolesta. Esimerkkinä mainitsen tässä hänen teoksensa *Almenndannelse og selvrealisering* (suom. Yleissivistys ja itsensä toteuttaminen), joka käsitteli 1960-luvun lukiokoulutuksen tilaa Norjassa. Naess peilaa lukioiden dilemmaa toteuttaa laajoja yleissivistäviä opintoja, samalla kun erikoistumisen intressit valtaavat alaa opintosuunnitelmissa.[37]

Naess on kehittänyt filosofis-pedagogisen välineen soveltamalla syväekologista ajattelua eri aikakausien ilmiöiden analysointiin: *systeemipyramidi*. Naessin mukaan tähän systeemiseen pyramidiin voi syntyä tyhjiä aukkoja, ja hän mainitsee konkreettisena esimerkkinä Norjan peruskoulua 1970-luvun alussa. Peruskoulu on Naessin mukaan pyramidi tyhjällä keskiosalla, jolloin normit pyramidin huipulla (esim. totuus, oikeamielisyys, uskollisuus ja lähimmäisen rakkaus) eivät kytkeydy koulun arvoperustassa oleviin opetussuunnitelmiin ja ruohonjuuritason toimintaan. Tällöin jää epäselväksi miten normit ohjaavat pedagogiikkaa.

Systeemitason syvällä ja kriittisellä otteella analysoiva Naess kysyy: voivatko oppilaat ylipäätään oppia rakastamaan lähemmäisiään, kun heitä jatkuvasti kehotetaan kilpailemaan hyvistä arvosanoista? Hän havainnollistaa tätä eettistä dilemmaa systeemipyramidin keskiosan aukolla:

Systeemipyramidi ilman keskiosaa[38]

Naessin pedagogisessa ajattelussa käsite ”koulu” on liian kapea, jos koulussa aletaan erikoistumaan oppiaineissa liian aikaisin, tai jos eri aineiden oppimäärät asetetaan tärkeysjärjestykseen – nämä ovat omiaan lisäämään oppilaiden välistä kilpailua. Naess haluaa varoittaa kasvatuksen alistamisesta kilpailuyhteiskunnan suorituskeskeisiin normeihin ja käytäntöihin.

Samanlaisia äänensävyjä on esiintynyt myös norjalaisessa kansansivistyksessä: norjalainen grundtvigilainen kansanopistohahmo Olav Klonteig vertasi 1990-luvun alussa kilpailuyhteiskunnan demokratian kilpailupyöräilyyn stadionin velodroomissa, jossa käydään huippuun viriteltyä suorittamisen taistelua 1/1000:n sekunnin tarkkuudella. Klonteigin mukaan demokratiasta on tulevaisuudessa kehkeytymässä *drommokratia*.[39]

Naess tarjoaa ekosofisessa viitekehyksessään laajemman kuvan kasvatuksesta ja sivistyksestä, joka näkyy myös akateemisessa tutkimuksessa. Omassa syväekologisessa ajattelussaan hän nostaa esille syteemiajattelun yleistajuistamisen tarpeen – tarvitaan ekosofisesti koulutettuja *generalisteja*:

”Tarvitsemme ihmisiä, joilla oman erikoistuneen koulutuksensa ohella on käytännöllistä ja teoreettista harjaantumista arvoprioriteettien yleistajuistamiselle ja selkeyttämiselle suuremmalle yleisölle.”[40]

Tämä kuulostaa minun korviini yliopistojen sivistystehtävältä. Itse asiassa kuulin työelämän professorin Matti Apusen puhuvan aivan samasta asiasta otsikolla *Eklektisyys ja jatkuva oppiminen*. Tämän ajan ja tulevaisuuden työelämätaidot vaativat laajempien kompleksisten asiayhteyksien tajuamista ja yhdistelemistä.[41] Eklektikko on henkilö joka yhdistelee eri teorioita ja suuntauksia, ja tässä yhteydessä voimme nähdä Naessin kasvatusajattelun, syväekologisen ajattelun tavoin, olevan eklektistä.

Elämänfilosofia-kirjassaan Naess kiteyttää kokonaisvaltaisen näkemyksensä kasvatuksesta, koulutuksesta ja sivistyksestä:

”Yltäkylläisyyden yhteiskunnassa, kuten Norjan, tarvitsemme tunteita huomioivaa pedagogiikkaa ja koulutusjärjestelmää. Puhumme koulutuksesta (no. utdannelse). Minusta meidän pitäisi puhua myös sisäsivistyksestä (no. indannelse): sisäiset arvot kuten ihmettely, luovuus ja mielikuvitus. On paljon aineita, jotka soveltuvat erinomaisesti tämänkaltaisten ominaisuuksien edistämiselle, mutta silloin meidän pitäisi kouluttaa opettajia, joilla on lupa olla persoonallisempia, muotoilemalla opetuksensa olemusta vapaammin.”[42]

Naess kuvaa yllä aika tarkkaan kansansivistyksen olemusta, ja onnistuu vielä kuvailemaan opettajankoulutusta siten, että opettajan persoonalla on suurempi merkitys oppimiseen kuin pelkkä opettajaroolin muodollinen täyttyminen. Tässä Naess reflektoi myös *dannelse*-sanan suhdetta *utdannelse*-sanaan, jossa *dannelse* tarkoittaa tekemistä, laatua ja luomista – ruotsin kielessä on myös vanha verbi *dana*, jolla on samanlaisia merkityksiä.

Naess panee merkille, että englannin kielessä *education* kattaa molempia merkityssisältöjä, ja huomauttaa että *dannelse* on aikaisin kytketty keski- ja yläluokan sivistyksellisiin pyrkimyksiin. Hänen kontekstissaan koulutus on yhä enemmän liitetty ammatilliseen koulutukseen, kun taas Naessin mukaan Englannissa ollaan paremmin osattu ottaa talteen sivistyksen erilaisia muotoja *education*-käsitteen alle.[43]

Mikä on siis opettajan persoonan merkitys oppimisen mielekkyyteen Naessin mielestä? Naess kuvaa opettajan olemusta kahdella persoonalla: toinen henkii väsymystä ja huolestuneisuutta, kun toinen säteilee iloa ja innokkuutta – näiden olemusten välinen ero saattaa vaikuttaa vahvemmin opiskelijoiden motivaatioon ja oppimiseen kuin oppiaineen kognitiivinen sisältö.

Naess ei kerro, että opettajan pitää olla kuin säteilevä aurinko joka päivä, vaan että *opettajan empaattisuus on läsnä itse oppimistilanteessa*. Empaattisuus tuplaa oppimisen iloa elävässä vuorovaikutuksessa, ja tässä päästään sanoman ytimeen:

”En löydä hyvää sanaa sille, mitä yritän ilmaista, mutta ehkä voisimme käyttää sanaa ’sisäsivistys’ (no. indannelse). Sillä tarkoitan sisäisten arvojen painottamista, kuten tunteet, luovuus ja mielikuvitus, joiden pitäisi olla itsestään selvä osa yhteiskuntamme koko koulutusjärjestelmässä. Koulutuksen sijaan meidän pitäisi puhua sisäsivistyksestä tai sisäänpäin-sivistyksestä. Se koskee jotain sydämestä ja tunne-elämästä tulevaa. Kuinka tunnepohjainen sisäsivistys voidaan yhdistää koulutuksen kanssa?”[44]

Luku 2 :

Elävän vuoro-vaikutuksen suunta ja sädekehä

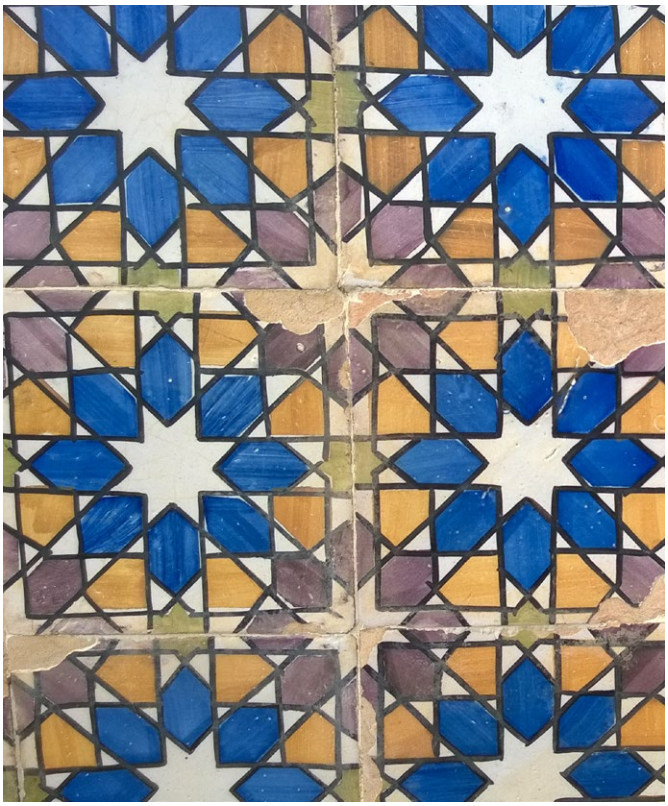

Maanviljelyn lopullinen tarkoitus ei ole tuottaa satoa, vaan kehittää ihmisen kulttuuria.

- Masanobu Fukuoka, sitaatti Lombardini-Riipinen & Riipinen: Aikidoa luonnon kanssa

Kuva: Juha Tanska

INTRO:
Sulautuva minä–maailma-suhde

Suhteellisuuden taju on tärkeä osa ihmisen kasvatuksellisia pyrkimyksiä. Lapsi–äiti-suhde on ekososiaalinen suhde jo kohdussa. Suhde on itse asiassa myös kulttuurinen: jos vauvalle soitetaan musiikkia muutaman kuukauden ajan ennen syntymää, hänen aivoissaan tapahtuu aktivoivaa toimintaa.[45] Käytännössä tämä havainto mullistaa elinikäisen oppimisen pituutta alkupäässä: oppiminen alkaa jo ennen syntymää vauvan kohdussa olevan kuuloaistin avulla – suomalainen tutkimusryhmä käyttää varhaisen oppimisen käsitteenä *auditory learning prior to birth*.[46]

Sosiaaliset suhteet luodaan heti lapsen syntymästä – kiintymyssuhdeteorian mukaan vauva kiintyy ja tuntee turvaa imettävän äidin läsnäolosta. Ihminen on siis (eko)sosiaalinen olento jo syntyessään – samaa kiintymystä kokevat myös muut elävät oliot kiintymyksessään kasvattajaansa.

Suhde on alussa symbioottinen, vahva fysiologinen ja henkinen riippuvuussuhde, joka ajan myötä hälvenee kun lapsi huomaa olevansa oma persoona. Jos henkinen napanuora ei katkea ihmisen kasvaessa aikuiseksi, voi riippuvuussuhteesta muodostua taakka. Elämän lanka on hauras, ja kasvatus on nuorallatanssimista kasvatettavan turvallisuuden ja turvattomuuden tunnekuilujen yli.

jokainen ihminen on siru
suuresta alkuräjähdyksestä /
peilistä irronneet sirpaleet /
peilaavat toisiaan
liitettyinä /
mosaiikin lailla /
maailman kaikkeuteen

(BW 2021)

Sosiaalipedagogiikassa etsitään ekososiaalisia näkökulmia luontosuhteen syventymiseen: ympäristökriisi mielletään myös haasteeksi sosiaalityölle, josta on tullut reaktiivista yksilötyötä. Arto O Salosen esilletuoma ekososiaalinen sivistys ja hyvinvointikäsitys on kuitenkin tuonut uutta näkökulmaa, jossa ihmisten sosiaaliset ja luontoperäiset suhteet ovat merkityksellisiä. Myös luovilla ja taiteellisilla menetelmillä voidaan vahvistaa hyvinvointia.[47]

Minä–maailma-suhteessaan ihminen kasvaa näkemään politiikan, talouden ja luonnon riippuvuussuhteet (engl. dependency) sekä keskinäiset suhteet (engl. interdependency). Näin minä opin näkemään maailmaa opiskellessani Helsingin yliopiston juuri perustetussa Kehitysmaa-instituutissa 1980-luvun alussa, Kimmo Kiljusen johdolla.

Antropologiassa historiallinen tutkimus on useasti keskittynyt suhteellisuuten, jolla on ainakin kaksi konnotaatiota – sukulaisuus (engl. relative, kinship) sekä kulttuurinen suhteellisuus (engl. cultural relativism). Ihmettelijä kysyy: Miksi *me ihmiset emme ymmärrä että olemme kaikki sukulaisia keskenään, suhteellisen lähellä tai kaukaa ajassa*

taaksepäin? Tarkoittaako relativismi kaikkien ideologioiden ja arvojen samanarvoisuutta, jos kaikki on suhteellista?

Antropologin ”syväsivistynyt” veikkaus toiseen kysymykseen on toisaalta–toisaalta-vastaus: toisaalta kulttuurinen relativismi edistää inhimillisen monimuotoisuuden näkemistä eri kulttuureiden syvärakenteista käsin, ja toisaalta relativismilla voidaan peittää erilaiset ihmistä ja luontoa sortavat ja eriarvoistavat normijärjestelmät.

Ihminen on monessa suhteessa suhteellinen olento, samanaikaisesti uniikki oma persoona ja osa laajempaa ekosysteemistä yhteisöä. Tästä lähtee vaelluksemme liikkeelle syväsivistyksen puikkelehtivalla polulla. Kun polku päättyy, on enää maasto, johon sulaudumme.

Sulautuminen luontoon on osa ekosysteemistä, aineellista ja aineetonta (?) kiertotaloutta – maasta olet tullut, ja maaksi olet tuleva.

2.1 Kasvatus ja syväsivistys elonkehän kiertotaloudessa

Edellisessä luvussa kuvailin Arne Naessin muotoilemaa syväekologista ajattelua, ja lopuksi otteita hänen hieman keskeneräisistä ajatuksistaan kasvatuksesta ja sivistyksestä. Kun luin uudelleen Naessin tekstejä pari vuotta sitten, sisäinen ihmettelijäni kysyi: *miksi Naess ei päätynyt puhumaan ja kirjoittamaan syväkasvatuksesta tai syväsivistyksestä, kun kerran on puhunut ja kirjoittanut niin paljon syväekologiasta ja sen filosofiasta?*

Kehossani ja mielessäni nousi ajatuksen alkio: on mahdollista luoda vahva analogia eli vastaavuus syväekologisuuden ja syväsivistyksen välillä. On mahdollista vahvistaa yhteyttä luonnon ekosysteemien ja sivistyksen kulttuuristen ekosysteemien välillä – vahva yhteys jossa luonto ja kulttuuri sulautuvat yhteen uudessa 21. vuosituhannen planetaarisessa sivistystarinassa.

Tässä ajatusten juoksussa tunnistan myös analogian sisäistä kompleksisuutta ja ristiriitaa. Ensimmäinen ihmettelijän kysymys: *Miksi käytetään erilaisia liitännäisiä sivistys-sanalle, esimerkkinä syväsivistys? Eikö sivistyskäsityksiin aina liity syventymistä yksilön, yhteiskunnan ja ajan hengen kulttuurien, normien ja uskomusten historiallisiin kerrostumiin ja ilmiöihin? Eikö sivistyksen olemuksessa perimmiltään ole kyse ihmisyydestä ja sen kasvatuksesta, kehittämisestä ja jalostamisesta?*

Vastaukseni ylläoleviin kinkkisiin kysymyksiin on: *kyllä on, mutta*. Ihminen on Homo Sapiens – viisas ihminen, jossa luonnon ja kulttuurin evoluutio yhdistyvät.

Ihmettelijä kysyy: miksi Homo Sapiens tuhoaa omia lajitovereitaan, sekä muita eläin- ja kasvilajeja sukupuuttoon saakka? Miten ihmeessä ihminen pystyy kääntämään nykyistä ekokriisiä takaisin tasapainoon?

Veli-Matti Värri kirjoittaa mainiossa kirjassaan *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*:

Kriittinen arvotajunta, jossa on sijaa kohtuullisuudelle, lempeydelle ja vastuulliselle luontosuhteelle, on tärkein kasvatuspäämäärämme. Pelkkä arvotajunnan kehittäminen ei kuitenkaan riitä, jos ongelmien perusta on syvemmällä, moraali-identiteettimme 'metafyysisessä syvärakenteessa'. // Siksi suhteemme maailmaan on muututtava. Ekologisesti kestävän maailmasuhteen luominen vaatii uusia globaaleja eettisiä normeja, mutta myös lainsäädäntöä – ja ennen kaikkea kasvatusta uuteen, nykyistä viisaampaan luontosuhteeseen.[48]

Värri viittaa myös Arne Naessin ajatteluun, kun on kyse ihmisen ja maailman suhteesta ja sen esiymmärryksestä. Naess ja syväekologinen ajattelu edustavat Värrin mukaan ihmisten elämäntapojen perussitoumusten ja päämäärien radikaalia uudelleenarviointia, jossa nämä ovat aina ”ontologisesti luontoon kietoutuneita.”[49]

Näen Naessin ja Värrin filosofioissa sekä yhdistäviä että erottavia filosofisia rakennelmia:

- molemmat suhtautuvat epäilevästi kapitalistis-teknologisen talouskasvun tuomiin ratkaisuehdotuksiin ekokriisin viheliäisiin ongelmiin,
- ympäristökasvatuksen lähtökohtana on ihmisen erottamattomuus luonnosta,
- kasvatuksessa on luovuttava omistavasta ihmiskeskeisestä maailmankuvasta,
- luontosuhteessa luonto ei ole objekti, koska luonto on jo ihmisessä,
- kun Naess kuvaa luontoa ja ihmistä yhteytenä, Värri nostaa esille risteytyksen ideaa, jossa inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä vallitsee ontologinen ero,
- Naessin ekosofia tunnistaa tasapainon ja myönteisten tunteiden merkitystä, Värrin tunnistaessa ambivalenssin ja outouden tunteen etäännyttävää vaikutusta.

Yllä olevat huomiot ovat osa paljon laajempaa yhteiskunnallista debattia, joka nyt 2020-luvulla yltyy lähelle kiehumispistettä ilmastonmuutoksen, pandemioiden ja poliittis-taloudellisten jännitteiden riivaamalla planeetalla. En käy tässä läpi tätä käsittämättömän laajaa keskustelua, vaan yritän rajata ja fokusoida siihen, mikä on syväsivistyksen idea ja kokemusasiantuntijuuteni ydintä.

Itselläni on *kasvatuksen ja syväsivistyksen* idea kirkastunut ja korostunut toimiessani vapaassa sivistystyössä jo neljättä vuosikymmentä, pitkien pohdintojen ja jatkuvan ihmettelyn tuloksena. Joillekin ajatukset voivat tuntua älyllisesti sekavina, mutta tässä täytyy muistaa että

Ihminen kasvaa ja sivistyy elonkehän kiertotaloudessa ihmisyydessään, kansalaisuudessaan ja katsomuksessaan.

Kuva: Juha Tanska

Tässä syväekologiasta kumpuavan syväsivistyksen määritelmässä ovat sen juonteet yhteenkietoutuneet seuraaviin kolmeen ulottuvuuteen:[50]

- **ihmisyys** on kehon, mielen ja henkisyyden ekosysteemistä tietoisuutta ja tulkintaa. Ihmisenä kasvu on kokonaisvaltainen prosessi, jossa ihminen tiedostaa sitoumuksena aikaan, paikkaan ja kulttuuriin – samalla ylittäen rajat laajemman ja syvemmän luontoyhteyden avulla.

- **kansalaisuus** on kasvua paikallisesta identiteetistä planetaariseen kansalaisuuteen. Yhteiskunnallisten ideologioiden, normien ja asenteiden monilukutaitoa, syvärakenteiden tunnistamista ja monikerroksellista ymmärrystä. Minän ja maailman yhteyden syventämistä, kestävän tulevaisuuden luomista.

- **katsomuksellisuus** on sydämen sivistystä. Minuuden ja toiseuden dialogisuutta maailmankuvien muutostilanteissa. Sisäisen ja ulkoisen avaruuden laajenemiskykyä ja kasvua.

2.2 Validointi, vuorovaikutus ja voimaantuminen syväsivistyksessä

Vapaan sivistystyön vapaus mahdollistaa ihmisen sisäisen hyväksynnän ja voimaantumisen syväsivistyksen elävän vuorovaikutuksen prosessissa. Yksi syväsivistyksen sanamuotoilusta on seuraava:

Syväsivistys on sisäsyntyinen ja yhdessäluova prosessi ihmisissä ja heidän yhteisöissään, ja se synnyttää kokemusperäistä koherenssia, toiminnallista toivoa sekä kestävää tulevaisuutta.

Syväsivistyksen elävän vuorovaikutuksen suunta ja sädekehä avartuu sisältä ulospäin.

Kollegani Satu Heimo esittää kriittisiä kysymyksiä sivistyskäsitteen yksilökeskeisyydestä ja sivistyskeskustelun polarisoitumisesta Sivistystorin blogikirjoituksessa *Moniäänistä sivistyskeskustelua etsimässä*:

”Sivistystä ei kuitenkaan voi liittää pelkäksi yksilön ominaisuudeksi. Vapaassa sivistystyössä sivistyminen mielletään perinteisesti itsekasvatukseksi yhdessä muiden kanssa. // Toiminnan, sivistyksen tai sivistymisen, tulisi nousta ihmisten omasta halusta ja toteutua vuoropuheluna, yhdessä muiden kanssa.”[51]

Tässä kirjoituksessa jatkan reflektointia yksilön ja yhteisön itsekasvatuksesta ”yhdessä muiden kanssa”. Haluan osaltani uusintaa ja syventää sivistyksen merkityssisältöjä 2020-luvun (eko)systeemisten haasteiden valossa. Yllä olevasta syväsivistyksen muotoilusta käsin lähden kuvaamaan yhdessä muiden kanssa toteutuvaa itsekasvatusta *sisäisen validoinnin, vuorovaikutuksen ja voimaantumisen muutosprosessina*.

Validointi, valo, valistus

Sisäinen validointi eli hyväksyntä tarkoittaa, että ihminen tunnistaa ja tunnustaa omat piilevät kykynsä, ne oppimisen alkiot, jotka lähtevät kasvuun sopivassa oppimisympäristössä. Sisäisessä validoinnissa ei jaeta opintopisteitä tai muitakaan suoritteita ulkopuolisen tahon puolesta. Ihminen on autonominen subjekti – ei toisten silmissä oleva oppimisobjekti.

Samalla sisäinen validointi ei tarkoita itsesääliin, itsesyytöksiin tai itsetuhoisiin aatoksiin vaipumista. Tuomitsevat ajatukset tulevat usein kutsumattomina vieraina, ja niitä pitää mielessään viedä maatumaan kokemuksen kompostiin, jolloin ne sulautuvat, tai tarkemmin: maatuvat kompostissa osaksi koherenttia kokemusasiantuntijuutta.

Ihmisen itsensä näkeminen omantunnon ja armollisuuden valossa on sisäisen validoinnin ydintä. Omatunto vie itsetuntoon, kun ihmisen horisontti laajenee itsetuhon kapeasta katseesta toisen näkemiseen ja tiedostamiseen. Omatunto on *conscienta*: tiedostamista ja rajallisen mielenmaiseman uudistavaa arviointia itsen ja toisen kohtaamisessa. Armollisuus liittyy omaantuntoon siten, että ihminen näkee itsensä hyväksyvästi ja realistisesti vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa.

Kun ihminen on tunnistanut ja tunnustanut itsessään piilevät potentiaaliset resurssit, hän kokee itsensä hyväksytyksi ja samalla hänen itsetuntonsa kohenee. Tätä kutsutaan koherenssin tunteeksi; koherenssi tarkoittaa tässä yhteydessä *ihmisen henkistä tasapainoa itsensä ja ympäristönsä kanssa*. Hyväksyminen ja koherenssin tunne nousevat näkyviin vain vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, kun ihmisten välillä syntyy luottamusta ja sosiaalista pääomaa.

Tunnettu sosiaalisen pääoman tutkija Robert D. Putnam käyttää kahta käsitettä kuvaamaan sosiaalisen pääoman muodostumista:

Sitova (*bonding*) sosiaalinen pääoma, joka viittaa esimerkiksi pitkäaikaisiin ja läheisiin perhe-ja ystävyyssuhteisiin, sekä

Silloittava (*bridging*) sosiaalinen pääoma, joka rakentaa luottamuksen siltaa uusien tuttavuuksien – myös muukalaisten – kanssa yhteiskunnan avoimien pelisääntöjen mukaan.[52]

Vapaassa sivistystyössä ja sen tutkimuksessa on usein viitattu Putnamin sosiaalisen pääoman teoriaan, mutta teoria ei ole ristiriidaton. Sisäiset suhteet ja ulkoiset verkostot eivät ole poissulkevia, ja pääomateoria unohtaa ihmisten väliset näkyvät ja näkymättömät valtasuhteet. *Miten luottamus syntyy oppivassa ryhmässä, jossa eritaustaiset ryhmän jäsenet eivät tunne toisiaan ennestään?*

Vapaan sivistystyön kokemusasiantuntijana vastaisin ehkä näin: luottamus on läsnäoloa, empatiaa ja *elävää vuorovaikutusta, jossa sisäinen ja ulkoinen hyväksyntä kohtaavat*.

Syväsivistyksen suunta ja sädekehä avartuu sisältä ulospäin elävässä vuorovaikutuksessa N.F.S. Grundtvigin pedagogista käsitettä muotoillen. Kun tätä Grundtvigin käsitettä laajentaa ekososiaalisen sivistyksen viitekehykseen, syntyy mielenkiintoisia kytköksiä nykymaailman planetaarisiin haasteisiin. Grundtvigin kansanopistolaulussa *Oplysning* (Valistus) vuodelta 1839 kansallisromanttinen oikeudenmukaisuus, maahenkisyys ja jopa planetaarisuus kuultaa läpi.

Aikaisempia käännöksiä tarkempi suomennos olisi:[53]

Onko valo vain oppineille,
jotka tietävät oikean ja väärän?
Ei, taivas monelle hyvää jakaa, ja valo on lahja taivaan.
Onko valo vain planeettojen, jotka eivät voi nähdä ja luoda?
Eikö suussamme oleva Sana ole kaikkien sielujen valon tuoja?

Oma ekososiaalinen tulkintani Grundtvigin tekstistä liittyy valon alkuperään; *valo säteilee samanaikaisesti* ylhäältä auringosta/Luojasta (lahja taivaan) ja ihmistenvälisessä elävässä vuorovaikutuksessa (suussamme oleva elävä Sana). Maaperä on silloin myös otollinen henkilökohtaiselle kohtaamiselle ja yhteisölliselle voimaantumiselle, jossa ihmiset kukoistavat ja säteilevät tasapainossa itsensä ja ympäristönsä kanssa.

2.3 Paikallis-planetaariset kytkökset

Professori emerita **Anja Heikkinen** peräänkuuluttaa sivistystyössä paikallis-planetaarisia ohjelmia. Hänen mukaansa vapaata (kansan) sivistystyön traditiota muokattiin 1910-luvulta eteenpäin nationalistisen ja keskiluokkaistavan kansallisen identiteetin rakentamiseen, jolloin paikallisuus ja kansainvälisyys jäivät vähemmälle huomiolle.

Sata vuotta myöhemmin vapaan sivistystyön viitekehys kytkeytyy kylläkin globaaleihin megatrendeihin, mutta uusliberalistinen talouden ylivalta, välineellinen hyöty ja digitalisaatio asettavat paineita sivistystyön markkinaehtoiselle sopeutumiselle. Jatkuvan oppimisen

ekosysteemi vaatii työelämän tarkoituksiin räätälöityjä, brändättyjä koulutusohjelmia, joissa aatteellisuus, eettisyys ja kriittinen tietoisuus jäävät puuttumaan. Heikkinen ehdottaakin sivistystyölle radikaalia paikallis-planetaarista uudelleentulkintaa:

Maa-planeetan asukkaiden yhteiset haasteet edellyttävät kansallisvaltio- ja ihmiskeskeisen sivistystyön kansaisuuden ja maahenkisyyden ajattelemista uudelleen. Sivistyksellistä kanssakäymistä tavoittelevat kollektiivit eivät siististi asetu valtion tai ihmisyhteisöjen sisäpuolelle. Vaikka sivistystyötä on tehtävä tässä ja nyt, se ei voi välttää yhteyttään ja vastuutaan maan asukkaiden tasa-arvoa, olemassaolon ja elämän oikeuksia kunnioittavaan kanssakäymiseen.[54]

Vapaa Sivistystyö ry:n viime vuosien linjauksissa löytyy selvä yhteys yllä olevaan pohdintaan yksilö–yhteisön ja maa-planeetan välisestä vuorovaikutuksesta. Vuonna 2019 syntyi seuraava ekososiaalisen sivistyksen määritelmä, jossa 2020-luvun sivistys nähdään kahden vuosisadan päällekkäisvalotuksessa (1920-luku ja 2020-luku):

Vapaa sivistystyö on historiallinen ilmiö, jonka suomalainen ilmentymä ja toteutus on sijoittanut Suomen maailmankartalle osana Pohjolaa ja Eurooppaa. Sivistys muokkaa paikallista ja kansallista identiteettiämme siten, että tiedostamme olevamme maailmankansalaisia.

Elämme maailmassa, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Ekosysteeminen ajattelu on läpileikkaava periaate 2020-luvun politiikassa, taloudessa ja sivistyksen sulautuvissa oppimisympäristöissä. Ekososiaalinen sivistys on planetaarinen muutosvoima, jossa ihmiset ja heidän yhteisönsä luovat yhdessä laajenevan demokraattisen tilan, jossa kunnioitetaan kaiken elävän biologista ja kulttuurista monimuotoisuutta.[55]

Linjauksesta ei puutu kunnianhimoa, ylevyyttä tai uuden sivistysihanteen tavoittelemista. Sivistyksen näkeminen planetaarisena muutosvoimana ei tarkoita, että jokin tietty normatiivinen sivistyskäsitys pelastaisi maailman. Tärkeintä on elämän monimuotoisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen omasta mikrokosmoksesta käsin, jossa maa-planeetan *elävän vuorovaikutuksen suunta ja sädekehä avartuu sisältä ulospäin.*

SYVÄSIVISTYS
Tutkimusmatkalla vertaisoppimisesta yhteisluovuuteen
KEHO
Lähtökohtana kolmen ekologian eheys
Päämääränä uusi ymmärrys sivistyksestä
PLANEETTA
YHTEISKUNTA
IHMINEN
Kaiken alku on ihmisessä itsessään
Uusi syntyy ihmisten välillä
Tuloksena uudenlaiset orientaatiot nykyhetkeen ja tulevaisuuteen
Syväsivistys uudistaa kulttuuriamme
EL & BW 2021

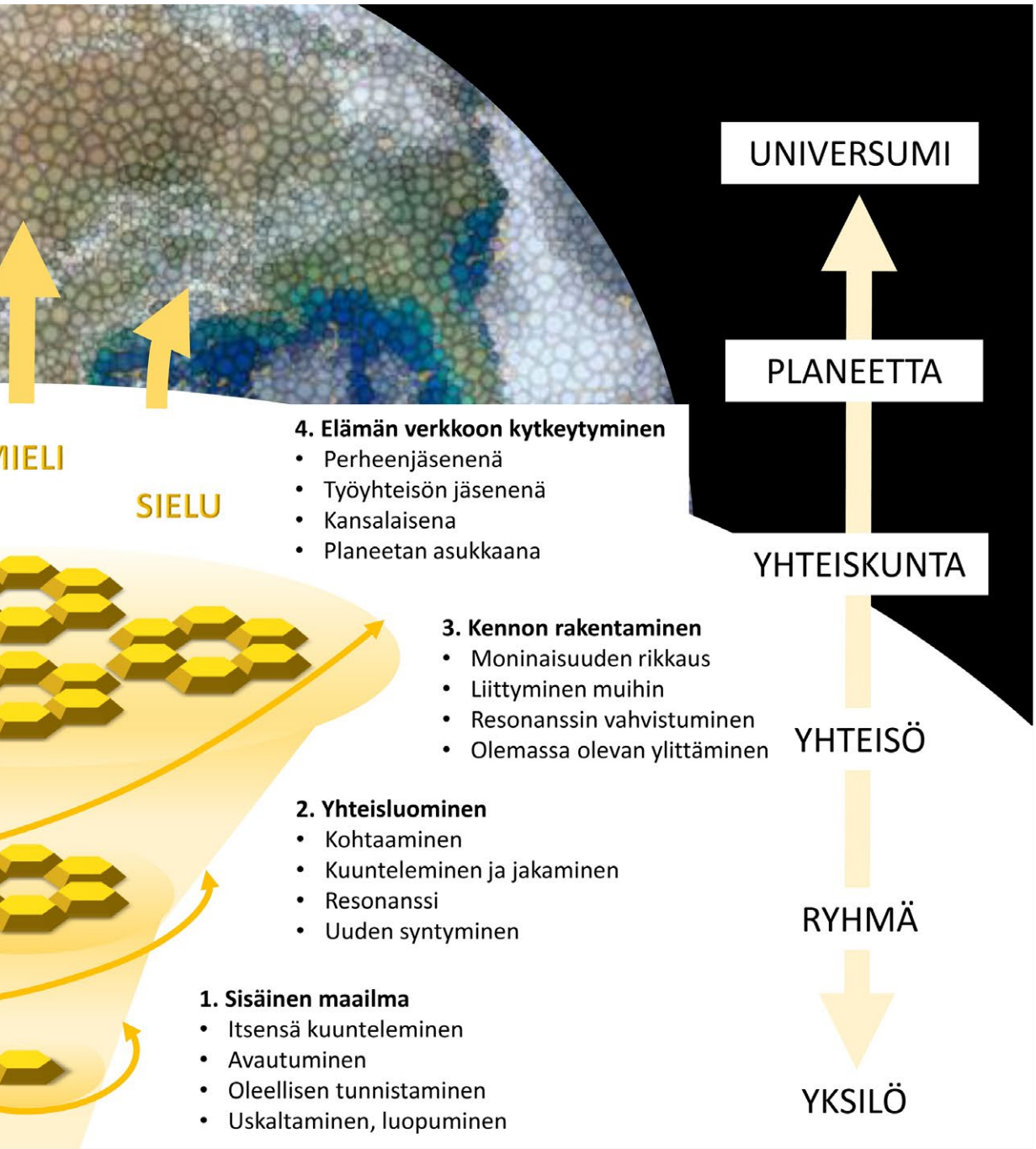

Syväsivistyksen ja planetaarisen pedagogiikan prosessimalli
(Erkka Laininen & Björn Wallén 2021)[56]

Kun maailman kaikki raakuus, arjen realismi ja sivistystyön rajoitteet lyövät sivistystyön toimijoita rajusti takaisin maan pinnalle, on tärkeää kuitenkin nähdä, että jalat ovat tukevasti maassa:

Miltä näyttää monimuotoinen maahenkisyys, joka nousee ja kohtaa planeetan kaikki viheliäät haasteet myös paikallisesti? Tekeekö ekososiaalinen sivistys paluuta kasvatuksen luovuuden lähteelle, jossa roolit ovat vaihtuneet: luonto opettaa ihmistä? Miten elää todeksi elävää vuorovaikutusta, joka antaa tilaa ihmisen henkiselle kasvulle ja luontoyhteyden syventämiselle?

2.4 Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka oppimisympäristössä

Vapaa Sivistystyö ry:n järjestämän *Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka oppimisympäristössä* -koulutuksen yhteisellä tutkimusmatkalla koettiin elävää vuorovaikutusta maa-planeetta-yhteyden luomisessa. Alkuasetelmat eivät päältä päin olleet suotuisat: paheneva koronapandemian tilanne oli siirtänyt koulutuksia verkkoon, ja ihmisten mieliä painoi huoli tulevaisuudesta ja terveysturvallisuudesta paikallisesti ja globaalisti.

Koulutusta kuvattiin kutsukirjeessä *”uniikiksi, yhteisluovaksi tutkimusmatkaksi, jossa arvostetaan kaikkien asiantuntijuutta sekä jokaisen tutkimusmatkalaisen repussaan kantamaa elämänkokemusta. Meitä yhdistää se, että olemme kaikki kytköksissä vapaaseen sivistystyöhön, tavalla tai toisella – ja miten sivistys asemoituu suhteessa tämän ajan suuriin haasteisiin.”*[57]

Asetelma tarjosi kuitenkin huikean mahdollisuuden tehdä uutta oppimiskokeilua kokonaan verkossa, ei vain koronatilanteen johdosta, vaan siitä huolimatta. Koulutuksessa toteutettiin käänteistä ja sulautuvaa oppimista, jossa mitään ei tarjottu etukäteen. Kaikilla osallistujilla oli yhtäläiset mahdollisuudet jakaa aineistoja *flipped & blended learning* -tyyppisesti yhteistä tutkimusmatkaa varten koulutuksen yhteiseen Flippauspankkiin ja Howspace-tilaan.[58]

Varsinainen matka alkoi Terhi Takasen ja Seija Petrowin kehittämän Co-Creative Process Inquiry -menetelmän avulla sovellettuna koulutuksen tematiikkaan.[59]

Yhdessäluomisen työpajassa luotiin yhteinen tila, jossa kehollisuus, aistitieto ja sisäinen tiedostaminen olivat läsnä neljän kohdan syklissä: *tiedostaminen-vapautuminen-kirkastaminen-harjoittaminen*. Työpajan lopuksi kaikki tutkimusmatkalaiset jaettiin neljään yhdessäluovaan ryhmään, jotka toimivat samalla tavalla kuin vertaisoppivat opintopiirit. Ryhmät aloittivat työnsä mukanaan eettinen kompassi ja omaan mieleen noussut suuntaus. Prosessin tukena oli lempeästi ohjaava kartanlukija koulutuksen suunnitteluryhmästä.

Miten koulutuksessa onnistuttiin toteuttamaan tämä radikaali, yhdessäluova ote?

Jotain osviittaa antavat ryhmäläisten vastaukset Erkka Lainisen kehittämän Syväsivistys-kyselyn koherenssimittariston viiden temaattisen osion kautta:

Todellisuuden ymmärrettävyys,
elämän hallittavuus,
elämän merkityksellisyys,
koherenssin kokemus eli henkinen tasapaino,
sekä koulutuksen vaikutukset
koherenssin tunteeseen.

Tulosten valossa näyttää vahvasti siltä, että koulutukseen osallistuneiden vapaan sivistystyön toimijoiden koherenssin kokemus ja voimaantuminen vahvistuivat koulutuksen myötä (keskiarvo noin 4 skaalassa 1–5).

Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka oppimisympäristössä -koulutuksen loppuraportissa[60] on tiivistetty yhteisen tutkimusmatkan *näkyvät* tuotokset, näkymättömien sisäisten aaltojen ja vaikutusten ohella. Tutkimusmatkan aikana syntyi myös planetaarisen pedagogiikan prosessimalli, joka toimii koulutuksen aikana luotuna opetussuunnitelmana kasvavan kennon lailla maa-planeetta-akselilla.

Syväsivistys-koulutuksen vaikutus koherenssin tunteeseen

Koherenssimittari (Erkka Laininen 2021)[61]

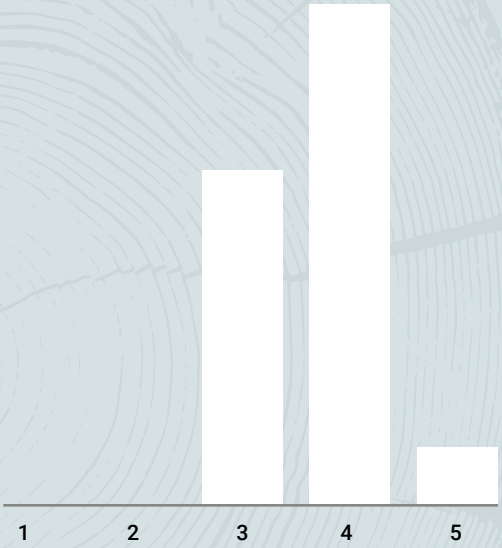

Voimaannuin oman elämäni hallinnassa

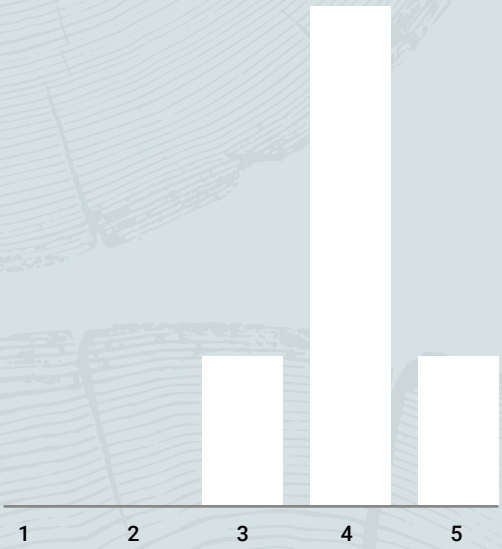

Voin hyödyntää kokemuksiani yhteisluovasta
työskentelystä omassa työyhteisössäni

Tämän kannustavan kokemuksen kautta syntyi yksi syväsivistyksen määritelmistä:

Syväsivistys on sisäsyntyinen ja yhdessä-luova prosessi ihmisissä ja heidän yhteisöissään, ja se synnyttää kokemusperäistä koherenssia, toiminnallista toivoa sekä kestävää tulevaisuutta.

Ihmettelijä kysyy: Miksi kuilu sanojen ja tekojen välillä on (edelleen) niin valtava? Miksi en anna aikaa pysähtymiselle ja siten oman sisäisen syvyyden löytämiselle? Miksi meiltä puuttuu rohkeus toteuttaa ja viljellä maa-planeetta-yhteyttä vapaan sivistystyön koulutuksissa?

Luku 3:

Kansalaisuuden muunnelmat

INTRO:
Miten määritellään kansalaisuus?

Edellisessä luvussa oli syväsivistyksen yksi määritelmä: ...*kansalaisuus* on kasvua paikallisesta identiteetistä planetaariseen kansalaisuuteen. Yhteiskunnallisten ideologioiden, normien ja asenteiden monilukutaitoa, syvärakenteiden tunnistamista ja monikerroksellista ymmärrystä. Minän ja maailman yhteyden syventämistä, kestävän tulevaisuuden luomista.

Yllä oleva määritelmä ei tee jakoa aktiivisiin/passiviisiin kansalaisiin, vaikka aktiivinen kansalaisuus on ollut vallalla oleva sivistysihanne nyt 2020-luvulle saakka. Aaro Harju kirjoittaa passiivisesta kansalaisuudesta hyväksyttävänä ilmiönä, sillä aktiivisuuteen ei voida pakottaa ja se perustuu aina vapaaehtoisuuteen. Myös ns. passiivinen kansalainen voi nauttia kansalaisuuteen liittyvistä oikeuksista ja vapauksista.

Harju jakaa aktiivisen kansalaisuuden sisällöt kolmen käsitteen avulla:

- *Henkis-kulttuuriseen* kansalaisuuteen liittyvät sivistykselliset, kulttuuriset ja hengelliset aktiviteetit,
- *Toiminnalliseen* kansalaisuuteen liittyvät kaikenlainen vapaaehtoistyö sekä harrastukset vapaa-ajalla,
- *Poliittinen kansalaisuus* kanavoituu puoluetoiminnan, demokratian ja muun kansalaisaktiivisuuden kautta, sisältäen myös ad hoc -aktivismin.[62]

Itse olen aikaisemmin pyrkinyt lisäämään erilaisia vivahduksia yllä olevaan dikotomiaan puhumalla *reaktiivisesta ja proaktiivisesta* kansalaisuudesta:

Reaktiivinen kansalaisuus tarkoittaa, että kansalaiset reagoivat koettuihin epäoikeudenmukaisuuksiin näyttämällä ja kanavoimalla negatiivisia tunteita (vihaa, katkeroitumista, pettymystä jne.) ulospäin, ja tämän jälkeen vaatimalla jonkinlaista kompensaatiota. Reaktiivinen kuvio lähtee kansalaisen strategiasta reagoida yhteiskunnallisiin

muutoksiin ja ilmiöihin, ja voi vaikuttaa vanhoilliselta, populistiselta tai jopa kumoukselliselta.

Proaktiivinen kansalaisuus kuvaa, kuinka kansalaiset pyrkivät luomaan oikeudenmukaisuutta vetoamalla yhteisiin arvoihin, joiden mukaan yhteiskunnan strategiset resurssit (talous, hyvinvointi jne.) jaetaan ennakoivalla otteella. Lainsäädännön pitää kohdella kaikkia kansalaisia mahdollisimman oikeudenmukaisesti ja yhdenvertaisesti toivotussa tulevaisuudessa. Järjestelmän koettuihin epäoikeudenmukaisuuksiin reagoidaan myös vahvasti ja muutoshakuisesti.[63]

Yllä olevalla skaalalla reaktiivinen–proaktiivinen voidaan tunnistaa aika monta nykymaailman ilmiöitä, jolloin reaktiivisen kansalaisuuden esimerkkinä voi olla vaikkapa Trump ja USA:n kongressitalon valtaus, tai vihapuhe somessa suhteessa sananvapauteen. Proaktiivisen kansalaisuuden esimerkkinä voi mainita ihmisoikeustaistelut rasismia vastaan sekä vaikuttaminen sukupuolivähemmistöjen yhtäläisten oikeuksien puolesta. Ja suuriin megailmiöihin kuten ilmastonmuutokseen reagoidaan sekä reaktiivisesti että proaktiivisesti kaikilla tasoilla.

Re- ja proaktiviisuuden ongelmana on kuitenkin tietynlainen systeeminen kitka, joka pätee myös aktiivisen kansalaisuuden kohdalla: Miten suhteutetaan (aktiivisen) kansalaisuuden toteutumista liukuvalla skaalalla? Miten vältytään poliittiselta valtataistelulta oikeudellisissa kysymyksissä? Suomessakin ollaan kohuttu ja kiistelty aika ajoin perustuslain tulkinnoista. *Politiikka on oikeudellistunut, tai oikeus on politisoitunut, katsojan näkökulmasta riippuen.*

Brittiläisen sosiologin T.H. Marshallin klassinen kuvaus kansalaisuudesta *statuksena tai asemana* yhteisöissä, jossa kaikilla on yhdenvertaiset oikeudet ja velvollisuudet, on kauan ollut yhteiskuntatieteiden peruskauraa. Marshallin mukaan kansalaisuuteen kuuluvat myös yhtäläiset siviilioikeudet, sekä poliittiset ja sosiaaliset oikeudet. Marshallin käsitystä kansalaisuudesta on myöhemmin kritisoitu siitä, ettei hän nähnyt naisten toisarvoista asemaa tai rasismin mukaan tuomia haasteita suhteessa aikakauden yleiseen oikeustajuun.[64]

Tähän tieto mistä kuva otettu?

Seppo Niemelä viittaa tanskalaisen kansansivistyksen tutkijaan Ove Korsgaardiin, joka usein on tukeutunut Marshallin kansalaisuuden määritelmään. Niemelä ei kuitenkaan pyri sitomaan aktiivisuutta tiettyyn toimintaan, joka voi olla *”lähes mitä tahansa asioita yrittäjyydestä kuluttajuuteen.”*

Toiminnassa voidaan kuitenkin nähdä suuntauksissa eroja: aktiivinen kansalaisuus on sosiaalista osallistumista ja yhteisöllisyyttä, kun taas demokraattinen kansalaisuus toteutuu vaikuttamalla päätöksentekoon paikallisesti, kansallisesti ja EU-tasolla: *”Näihin liittyvä koettu kansalaisuus ja identiteetti voivat laajentua globaaleiksi, vaikka muodollista maailmankansalaisuutta ei olekaan säädetty.”*[65]

Opettamisen ja sivistymisen erot

Opettaminen	**Sivistyminen**
toimintakäsite	prosessikäsite
voi olla formaalinen	nonformaalinen
voi olla standardoitu	yksilöllinen, omaehtoinen
voi olla tutkintotavoitteinen	vapaatavoitteinen
uusintaa kulttuuria	uudistaa kulttuuria
toistava, ennustettava	luova, ennustamaton
kasvattava	kasvamaan saattava
voi asettaa tavoitteita	voi asettaa odotuksia
tulos: oppinut	tulos: sivistynyt
tulokset mitattavia	tulokset arvioitavia

3.1 Minän ja maailman yhteyden syventämistä – esimerkkinä maahan muuttajat

Nykyisten globaalien pakolaisvirtojen sekä tulevaisuudessa ilmastopakolaisuuden kasvun myötä käydään kansalaisuudesta yhä kovenevaa globaalia kilpailua, koska se antaa hätää kärsineelle ihmiselle toivotun

statuksen. Esimerkiksi maahanmuuttaja, joka on myös turvapaikanhakija, näkee Suomen kansalaisuudessa turvallisuuden ja toimeentulon kannalta erittäin tavoiteltavana mahdollisuutena. Samalla on luotu tiukkaa seulontajärjestelmää kansalaisuuden saantiin yhä useammassa hyvinvointivaltiossa, näin myös Suomessa.

Humanitaariseen maahanmuuttoon on hyvinvointivaltioihin syntymässä kilpailutilanne siitä, mikä maa kiristää seulaa tiukimmin. Tämä on vastoin kansainvälisen pakolaisen oikeusasemaa koskevan Geneve-sopimuksen henkeä – sopimus, josta sovittiin toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1951 ja joka siis on ollut voimassa jo 70 vuoden ajan. Geneven sopimus on humanitaarisen maahanmuuton vahva puolestapuhuja – esimerkiksi sopimuksen artikla 34 kansalaistaminen linjaa seuraavasti:

”Sopimusvaltioiden on mahdollisuuksien mukaan helpotettava pakolaisten sopeutumista yhteiskuntaan ja heidän kansalaistamistaan. Erikoisesti on sopimusvaltioiden pyrittävä nopeuttamaan kansalaistamismenettelyä ja mahdollisuuksien mukaan alentamaan tällaisesta menettelystä aiheutuvia maksuja ja kustannuksia.”

Kirjaus ”mahdollisuuksien mukaan” on käytetty porsaanreikänä monissa maissa erilaisten rajoitteiden käyttöönottoon, mutta hyvinvointi- ja oikeusvaltiossa ei voida vedota ainakaan taloudellisten resurssien puutteeseen. *Aihe on tulehtunut ja politisoitunut pelinappulaksi poliittisen populismin kansallis-kansainvälisessä shakkipelissä.*

Ja kirjaus ”erikoisesti on sopimusvaltioiden pyrittävä nopeuttamaan kansalaistamismenettelyä” on kiperä. Ihmettelijä kysyy: *onko Geneven sopimuksen hengen mukaista, että Suomessa turvapaikanhakija joutuu odottamaan yli viisi vuotta Migrin oleskelulupapäätöstä?*

Kun ihminen odottaa viranomaisen päätöstä pitkään venyneen käsittelyprosessin aikana, olo ei ole kovinkaan turvallinen. Lähtömaissa koulutuksesta vieraantuneet uudet tulijat voivat myös pelätä suorittamista erinäisissä tenttitilaisuuksissa, joiden yksinvaltaisena tuomarina loppupelissä toimii Migri. Olen kansanopiston johtajana nähnyt liian monen niin lahjakkaan ja osaavan turvapaikanhakijan pettymyksen, kun viimeinenkin oljenkorsi päättyy katastrofiin, eli maasta karkottamiseen.

extinction rebellion

Kuva: https://fi.wikipedia.org/wiki/Elokapina

Vapaalla sivistystyöllä on kuitenkin merkittävä rooli kotoutumisen edistäjänä ja uusien maahantulijoiden poluttajana Suomessa. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan mietinnössä linjattiin jo vuonna 2018:

"...hallitus huolehtii kolmannen sektorin eli järjestöjen ja vapaan sivistystyön osuuden kasvattamisesta kotouttamisessa sekä ryhtyy toimiin viranomaisten ja kolmannen sektorin välisen työnjaon määrittelemiseksi uudelleen."

Samalla valiokunta edellyttää hallitukselta turvapaikan vastaanottopalveluihin sisältyvän opintotoiminnan velvoittavuutta, sekä oleskeluluvan saaneille kotoutumissuunnitelmaan sisältyvän kielikoulutuksen velvoitettavuutta. Nämä ovat pitkälti järjestöjen ja vapaan sivistystyön piirissä toteutettavaa koulutusta, ja molempiin koulutuksiin liittyy kokeen järjestämistä.

Miten pystytään mittaamaan uuden turvapaikanhakijan suomalaisten tapojen, sääntöjen ja arvojen tuntemista jo vastaanottokeskuksessa, kun turvapaikanhakija on usein vielä post-traumaattisessa tilassa? Millä tavoin varmistetaan kapeamman koulutustaustan omaavien maahantulijoiden suomen tai ruotsin kielen jatkuva oppiminen, kun kotoutumissuunnitelman aika on ylittynyt?

Valtioneuvoston selonteko kotoutumisen edistämisen uudistumistarpeista (2021) viittaa myös ylläoleviin linjauksiin, ja tunnistaa mielestäni hyvin maahan tulijoiden heterogeeniset taustatilanteet. Korkeasti koulutettujen ja erikoistuneiden asiantuntijoiden työperäisestä maahanmuutosta on syntynyt todella kovaa globaalia kilpailua, ja Suomi on tässä asiassa laahannut jäljessä suhteessa verrokkimaihin. Selonteko ehdottaakin pohjoismaisen nopean työllistymisen mallia Suomeen, ja tähän löytyy laaja parlamentaarinen yhteisymmärrys.[66]

Kotoutuminen ja kansalaistaminen Suomeen nähdään tiukan tai löyhän seulontajärjestelmän läpi – maahantulijan status arvioidaan siis hyvin erilaisin perustein lähtöasetelmasta käsin. Maahan muuttajan rooli nähdään työllistymisen objektina ja osaajapulan helpottajana, harvoin oman elämänsä subjektina ja monimuotoisuuden rikastaja, joka tuo mukanaan paljon uutta osaamista.

Työllistymisessä pitää myös muistaa Monihelin toiminnanjohtajan Abdirahim Husseinin sanat: *"Täällä jo olevat vieraskieliset maahantulijat pitää ensin voimaannuttaa ja osallistaa."*[67] Vapaa sivistystyö

on voimaannuttamisessa ja osallistamisessa valtava voimavara, ja *tähän polkuun pitää myös vahvistaa suorat yhteydet maahan muuttavien kuntien toimijoihin ja oppilaitoksiin sekä tulijoiden omiin kansalaisjärjestöihin*.

Kytkös jatkuvan oppimisen järjestelmään pitää myös olla vahva, ja tässä vapaa sivistystyö on oltava kriittinen toimija, joka puhuu haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien puolesta. Vapaa sivistystyö osallistuu tähän omilla vahvuuksillaan, eheyden, yhteisöllisyyden ja hyvinvoinnin rakentajana. Ihmettelijä kysyy:

Miksi puhua 'aliedustetuista ryhmistä' jatkuvan oppimisen yhteydessä, kun "aliedustettu" kutistaa ihmisarvoa pelkäksi tilastolliseksi reunamerkinnäksi?

3.2 Aktiivisesta kansalaisuudesta antagonistiseen kansalaisuuteen?

Nyt 2020-luvulla puhutaan paljon kahtiajakoisuudesta, polarisaatiokehityksestä, jonka ennusmerkit näkyivät jo Francis Fukuyaman teoksessa *Identiteetti – arvostuksen vaatimus ja kaunan politiikka*, jossa kirjoittaja enteilee identiteettipolitiikan vahvistumista ympäri maailmaa. Kahtiajakoisuuden Janus-kasvot vaikuttavat myös Suomessa – mielipideilmastossa, mediamaastossa, luottamuksessa tutkittuun tietoon ja kaiken kaikkiaan ihmisten välisiin suhteisiin.[68]

Aktiivinen kansalaisuus on joskus erotettu demokraattisesta kansalaisuudesta – esimerkiksi Kansalaisfoorumin vetämässä vapaan sivistystyön ADEKA-hankkeessa, johon on koottu mind map -tyyppisesti aktiivisen ja demokraattisen kansalaisuuden ominaispiirteitä.

Olin mukana kyseisen hankkeen ohjausryhmässä, ja itse ajattelen että sama ihminen voi olla samanaikaisesti sekä aktiivinen että demokraattinen kansalainen; molemmat käsitteet luovat ihmisissä erilaisia mielikuvia ja mielleyhtymiä. Ajatuskarttaa voidaan siis käyttää nimenomaan karttana, mutta *tähän tarvitaan lisäksi mukaan ihmisen oma eettinen kompassi, jolla ihminen navigoi, avartaa ja syventää ymmärryksen horisonttiaan*.

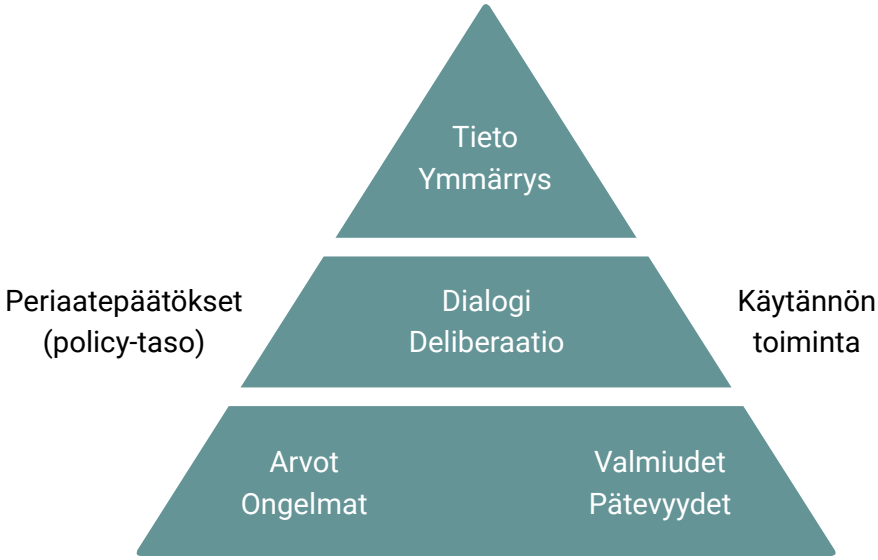

Didaktis-deliberatiivinen malli aktiivisen ja demokraattisen kansalaisuuden edistämiseksi.

Kun tähän kytkee syväsivistyksen määritelmää ”kasvua paikallisesta identiteetistä planetaarisen kansalaisuuteen”, voi yhdistellä molemmista käsitteistä erilaisia komboja. Jos esimerkiksi yhdistetään ”Ymmärrys demokraattisen järjestelmän toimintalogiikasta” ja ”Luottamus omiin vaikuttamismahdollisuuksiin lähipiiristä kuntaan ja globaaliin”, mihin tämä johtaa? Aika suurella todennäköisyydellä siihen, että ihminen aktivoituu yhteiskunnallisesti johonkin puolueeseen tai kansalaisjärjestön vaikuttamistyöhön – tämän valinnan hän tekee oman eettisen suuntauksensa perusteella.

Olen aikaisemmin kehitellyt deliberatiivisen demokratian didaktista mallia opetuskäyttöön sekä vapaassa sivistystyössä että muissa oppilaitoksissa. Malli on jatkojalostus Ove Korsgaardin mallista, jossa demokratiaa opitaan akselilla tiedot–konfliktit–teot sekä sosiaalisen ja aktiivisen kansalaisuuden akselilla.[70]

Aktiivista ja demokraattista *kansalaiskasvatusta* on syytä edelleen edistää keskustellen, mutta 2020-luvun polarisoivan planetaarisen kehityksen myötä ’valistunut ja sivistynyt’ kansalaiskeskustelu loistaa monin paikoin poissaolollaan, ja liberaalin demokratian perusteita kyseenalaistetaan identiteettipolitiikan vipuvarsien kautta.

Uudet vaihtoehtoiset demokratiakasvatuksen teoriat ovat myös nousseet esille politiikan ja kansalaiskasvatuksen kentällä toteamalla deliberatiivisten demokratiamallien riittämättömyyttä selittämään

Aktiivisen ja demokraattisen kansalaisuuden ajatuskartta.[69]

Aktiivisen kansalaisen tiedot, taidot ja asenteet

Kyky ratkaista ristiriitoja rakentavasti

Luottamus omiin vaikuttamismahdollisuuksiin, lähipiiristä kuntaan ja globaaliin

Tietoa vaikuttamiskeinoista

Kriittinen ajattelu

Halu toimia yhteiseksi hyväksi (sis. myös solidaarisuuden ulottuvuuden)

Digitaidot

Empatiakyky, kyky ymmärtää erilaisuutta

Viestintätaidot, kriittinen medialukutaito

Halu ja kyky osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun, argumentointitaidot

Kyky eettiseen ja moraaliseen punnintaan sekä vastuulliseen toimintaan suhteessa muihin ihmisiin

Halu osallistua yhteisöjen ja yhteiskunnan toimintaan ja toimiva itselle tärkeiden asioiden puolesta

Demokraattisen kansalaisen tiedot, taidot ja asenteet

Ymmärrys poliittisista ideologioista ja niiden eroista

Ymmärrys demokraattisen järjestelmän toimintalogiikasta

Halu sitoutua poliittisiin arvoihin

Kokous- ja neuvottelu-taidot

Halu ja kyky perinteiseen demokraattiseen toimintaan (esim. äänestämi-nen, vaalit)

Kunta-demokratian ymmärrys

Ymmärrys omasta vastuusta ja paikasta oikeuksista ja velvollisuuksista

Halu ja kyky ottaa selvää siitä, miten yhteiskunta ja päätöksenteko toimivat

polarisaatiokehitystä kansallisesti ja globaalisti. *Lakaistaanko piilevät konfliktit ja jännitteet maton alle 'valistuneen ja sivistyneen' kansalaiskeskustelun ihannemallissa? Miten selitetään deliberaatiossa esiintyvät erilaiset valta-asetelmat – keskusteluja kun ei käydä yhdenvertaisesti?*

Viime vuosina on politiikan ja kansalaiskasvatuksen tutkimus tuonut esille erilaiset teoriat, joilla pyritään tuomaan julki yhteiskunnassa kytevät konfliktit:

- *agonistiset* teoriat tuovat julki konfliktien osapuolia avoimien debattien tai väittelyiden muodossa, joilla pyritään kesyttämään konfliktien kehittymistä...
- ...*antagonistiseen* vastakkainasetteluun, asemasodan tilanteeseen jossa 'keskustelu' on jämähtänyt juoksuhautoihin ilman ratkaisua.

Helsingin yliopistossa on meneillään mielenkiintoinen DEMOPOL-hanke 2021–2023 (Demokratiakasvatus ja poliittinen polarisaatio globaalien kriisien aikakaudella), jossa tutkimusta harjoitetaan viiden alahankkeen voimin: "poliittisen" käsite ja demokratia- ja kansalaiskasvatuksen normatiivinen perusta, kouluinstituutio julkisen ja yksityisen välillä, poliittiset tunteet, ihmisoikeuskasvatus sekä poliittinen anarkismi ja anarkistiset teoriat.

DEMOPOL-tutkimusjohtaja Anniina Leiviskä sekä tutkija Iida Pyy luennoivat kasvatustieteen FERA-konferenssissa vuonna 2020 identiteettipoliittisten teorioiden sudenkuopista:

"Vaikka tunnustamme identiteettipohjaisen konfliktin merkityksen esim. taisteluissa vähemmistöjen oikeuksien puolesta, identiteettipoliittisia teorioita heijasteleva keskustelu on osaltaan lisännyt myös yhteiskunnan poliittista polarisaatiota etenkin suhteessa niille vastakkaisiin, oikeistopopulistisiin ja kansallismielisiin poliittisiin näkemyksiin."[71]

Sisäinen ihmettelijä kysyy:
Onko mahdollista luoda uutta normatiivista näkökulmaa demokratia- ja kansalaiskasvatukseen antagonismien pirstaloituneella planeetalla?

Minkälainen aktivismi tunnistaisi ja tunnustaisi moniarvoista mosaiikkia minän ja maailman syventämisessä ja kestävän tulevaisuuden luomisessa?

iPad opetuksessa
iPad i lärande
iPad in Education
Solution Expert
Education

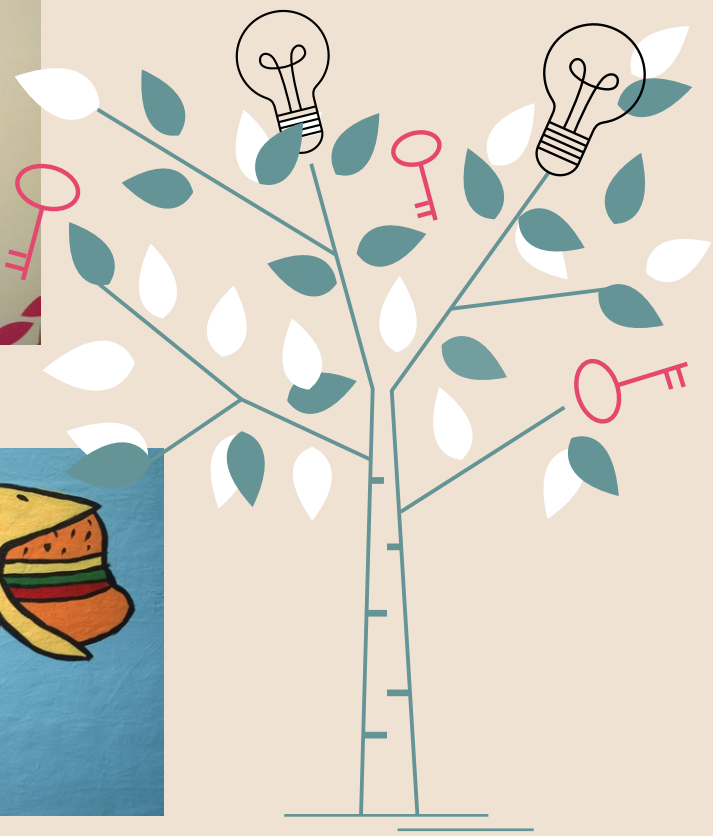

3.3 Miten, mitä ja miksi – digitaalisesta kansalaisuudesta

Tämän vuosituhannen alussa muotoilin digitaalisuuden kolme osaamisen tasoa osana Svenska studiecentralenin vapaan sivistystyön koulutuksia:

Ensimmäinen osaamisen taso vastaa kysymykseen *miten* ja liittyy välineelliseen ja toiminnalliseen vuorovaikutukseen ohjelmistojen ja niitä käyttävien tietokoneiden välillä,

Toinen osaamisen taso vastaa kysymykseen *mitä* (Know what) kytkeytymällä suoraan sisällöllisiin (content based) toimintoihin, kuten verkkosivujen ja portaalien päivityksiin,

Kolmas osaamisen taso vastaa kysymykseen *miksi* (Know why) ja käyttäjän kykyä nähdä ohjelmointia ja teknologiaa laajemmassa, globaalissa yhteydessä, johon kuuluu kykyä kriittisiin näkökulmiin kansalaisten osallisuuden suhteen.[72]

Yllä olevat osaamisen tasot ovat tietenkin yleistyksiä, ja näin kaksi vuosikymmentä myöhemmin huomaa niiden olevan aika edistyksellisiä kun vertaa esimerkiksi sen ajan tietoyhteiskuntastrategioihin. Otan tässä esimerkkinä Sitran vuonna 1997 laatima raportti *Suomi tietoyhteiskunnaksi -kansallisten linjausten arviointi*, jossa 2000-luvun kynnyksellä katsottiin toimenpiteitä kansalaisten tietoyhteiskunnan taitojen kehittämiseksi tällä tavoin:

”Panostetaan aikuisväestön valmiuksiin käyttää tietotekniikkaa ja tietoverkko-palveluja. Kansalaisopistot ja Yleisradio organisoidaan koulutuksen antamiseen sekä vastaavasti kirjastot, oppilaitokset ja koulut laitteiden käytön tarjontaan.

Panostetaan itseopiskeluaineistojen kehittämiseen. Toimenpide-ehdotusten toteuttaminen on edennyt hitaasti. Merkittävä osa aikuisväestöstä on nykyisten tietoyhteiskuntahankkeiden ulkopuolella…

…Menossa on hyvin iso kulttuurimuutos, joka vaatii paljon muutakin kuin teknisten valmiuksien luomista. Aikuisväestön (valtaväestön) mukaan saamiseen on panostettava selvästi enemmän kuin tähän mennessä.

Merkittävällä osalla aikuisväestöstä ei ole juuri kosketusta tietokoneisiin tai tietoverkkoihin…

…Kansalaisopistojen tietotekninen varustus on heikkoa ja kansanopistojen vielä heikompaa. Kirjastojen laitekantaa on kasvatettu, mutta laitteita on vielä liian vähän. Koulujen sekä muiden oppilaitosten laitteiden käyttömahdollisuudet aikuisväestön tarpeisiin vaihtelevat kunnittain ja oppilaitoksittain.”[73]

Sitaatti saa hymyn huulille, kun lukee ”merkittävällä osalla aikuisväestöstä ei ole juuri kosketusta tietokoneisiin” ja ”talouksista suuri osa on sellaisia, jotka eivät näe mikrotietokoneelle mitään tarvetta.” Samalla sisäinen ihmettelijä herää henkiin:

> *Kun digitalisaatio on kahden vuosikymmenen aikaikkunan sisällä onnistunut kääntämään kehitystä valtavalla loikalla – teknologian mahdollistamana – lähes kaikkialla maapallon asukkaille – mikä estää samanlaisen transformaation tapahtumista ekokriisin ratkaisemiseksi?*

Olen aikaisemmin kirjoittanut pohjoismaisesta kansansivistyksestä kriittisen esseen *Folkbildning* 2.0, jonka päätelmänä on kriittinen tiedostaminen: *digitalisaation hegemoniset taistelut käydään avoimien lähdekoodien ja patentoitujen kaupallisten koodistojen välillä*. Taustalla vaikuttavat globaalitason postkoloniaaliset epäsuhtaiset ja hybridimäiset valta-asetelmat, joilla on vaikutuksia myös kansansivistystyön koulutuksellisiin panostuksiin.[74]

Kautta 2010-luvun on noussut esille yhä vahvempi narratiivi, jossa digitaalisuuteen siirtyminen tarkoittaa myös digitaalisen kahtiajaon/kuilun laajentumista. Nyt 2020-luvun alussa on esitetty määritelmä: *digitaalinen kansalaisuus tarkoittaa kansalaisten päivittäistä online-oloa ja osallistumista, jolla on suorat vaikutukset kansalaisten taloudellisiin mahdollisuuksiin, demokraattiseen vaikuttamiseen sekä vuorovaikutukselliseen, jatkuvaan kommunikointiin.*[75]

Yllä oleva määritelmä digitaalisesta kansalaisuudesta peittää alleen jatkuvan *online*-olon lieveilmiöt, kuten vaikutukset aivojen toimintaan, psykososiaaliseen vointiin ja unen saantiin. Käsitteemme ovat koneellistuneet; aivot ja koneoppiminen liitetään yhä tiiviimmin yhteen, ja samalla viljellään uutta inkluusioon tähtäävää sanastoa – esimerkiksi Åbo Akademin tutkija Linda Mannil puhuu digimaailmasta *jokamiehenoikeutena*.[76]

Digitaalisaatio siirtää oppimista oppilaitoksista työpaikoille ja avaa myös Suomessa oppilaitoksille mahdollisuuksia olemaan mukana työelämän transformaatiossa jatkuvan oppimisen uudistumisen kautta. Työelämän digitaalinen kansalainen on ketterä oppija, joka on muutoskyvykäs, jolla on hyvä älyllinen kunto, oppimisen ja kasvun asenne, ajantasaista ja riittävää oman alan yleis- ja ammattiosaamista, johon mm. liittyy sosiaaliset empatiataidot sekä digitaidot.[77]

Vapaan sivistystyön missiona on edistää digitaalisten välineiden käyttöä ja siten demokratisoida kansalaisten mahdollisuuksia käyttää erilaisia palveluja ja vaikuttamista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

Useimmat digikoulutukset keskittyvät vain henkilökohtaisten taitojen harjoittamiseen – mutta tämä ei vielä mielestäni riitä.

Tanskalainen tietokirjailija ja dataetiikan asiantuntija Pernille Tranberg on juuri julkaissut kirjan *A Data Democracy Comes With Individual Data Control* (2021), jossa hän hyvin kärkevästi kiteyttää digitaalisen kansalaisuuden ideaa. Tranbergin mukaan tarvitaan eettistä reflektointia ja digitaalista itsepuolustusta (digital self-defense) osana digitaalista demokratiaa. Idean ytimenä on ajatus siitä, että jokainen kansalainen omistaa oikeudet omaan dataan ja digitaaliseen tarinaan:

”In a data democracy, it is neither the state nor businesses that control your data. It is you. You control your own life and thus data related to you. A data democracy supports self-determination for people. Ideally, we have personal autonomy and can freely elect politicians without pressure or manipulation.”[78]

Tranbergin teokset ovat todella hyvää lähdekirjallisuutta digikoulutusten tekoon – odotan innolla uusien koulutusten konseptiointia tyyliin *Digitaalinen itsepuolustus osana digidemokratiaa* – kuka ottaa tästä teemasta koppia?

Digitaalinen kansalaisuus on perusteltavissa vain taloudellisen ja kulttuurisen yhdenvertaisen transformaation kautta, ei vain henkilökohtaisena miten- ja mitä- kysymysten asetteluun. Paulo Freiren kriittinen *miksi*-metodi on tässä paikallaan. Professori Juha Suoranta referoi Freiren miksi-metodiikkaa Chilen maaseudulla 1960-luvulla tapahtuvissa maatyöläisten luku- ja kirjoituskampanjoissa:

”Kuulehan ystäväni / ennen en osannut edes ajatella, kuten eivät muutkaan. Eikä se ollut mahdollistakaan, sillä elimme herran orjuudessa ja meidän piti vain totella. Ei meillä silloin ollut sananvaltaa. / Herra käski, ja me tottelimme. Nyt maareformin jälkeen vastaan omasta työstäni ja tarvikkeista. / Lukemaan oppimisen jälkeen kaikki on muuttunut.”[79]

Freireläistä vapautuksen pedagogiikkaa soveltamalla voidaan soveltaa 2020-luvun digi- ja datataloudessa käytettävään kriittisten kysymysten monilukutaitoon. Kirjoitin TIEKE:n Tiedosta-lehteen vapaata sivistystyötä käsittelevän jutun:

”Minkälaisia päätelmiä voidaan tehdä vapaan sivistystyön digikulttuurista? Yksi luontainen päätelmä on, että jokainen yksilö ja yhteisö sijoittuu johonkin kohtaan digiosaamisen asteikolla – emme voi yleistää, koska digikulttuurit kehittyvät epäsymmetrisesti, pienin askelin. Iso haaste on verkossa toimimisen, yhteiskehittämisen ja osaamisen jakamisen arkipäiväistäminen.”[80]

Tämän päivän digitalisaation ajureina toimivat tekoälyn koneoppiminen sekä datan automaatio ja algoritmisaatio, ja tästä meidän pitäisi käydä eettistä keskustelua sivistystyön 2020-luvun freireläisten *miksi*-kysymysten äärellä: *Miksi digitaaliset jättiläiset ohjaavat halujamme algoritmien kautta? Miksi korvata kieltenopettajia monikielisillä roboteilla?* Näitä kysymyksiä olen ruotinut epävirallisissa keskusteluissa sivistystyön kollegojeni kanssa viime aikoina.

Näyttää siltä, että rajapinta ihmisen ja koneoppimisen välillä on vedetty harmaalle alueelle. Tämä uusien teknologioiden epäileminen on historiallinen jännitekenttä myös kansansivistystyössä, todennettu

Lina Rahmin vaikuttavassa väitöskirjassa *Educational imaginaries – a genealogy of the digital citizen* (2019). Rahm haastatteli ruotsalaisia kansanopistojen opiskelijoita uuden teknologian haltuunotossa, ja huomasi asenteellista kaksijakoisuutta suhteessa digitaaliseen kansalaisuuteen.

Uuteen teknologiaan ollaan aina suhtauduttu innostuneesti, mutta samalla on ollut pelkoja että ”teknologia vie meidät työmme” jo paljon ennen Internetin tuloa ihmisten tykö. Tämä on automaation systeeminen logiikka myös yhteiskunnallisella tasolla – vaikka samalla voidaan myös esittää vastaväitteenä, että automaatio luo uusia, teknologian mahdollistamia työpaikkoja.

Lisa Rahmin keskeiset huomiot liittyen digitaaliseen kansalaisuuteen ovat:

”The main takeaways from this paper are three. Firstly, the empirically grounded insight that digital technology is a fundamental part of being and acting as a citizen today. Secondly, an observed ambiguity, or “double-edgedness”, of this interlacing of citizenship and digitalization. And thirdly, an awareness of, and continued focus on, the role of popular education as one form of education specifically stressing (digital) citizenship.”[81]

Arpa on heitetty – kuka ottaa kopin?

3.4 Kansalaisyhteiskunta elää aikaansa edellä – kellon ympäri[82]

Pessimistit väittävät, että demokratia on kriisissä. Vaalit ja puolueet eivät kiinnosta evvk-sukupolvea, ja perinteinen kansanliiketoimintakin takkuilee. Nämä havainnot ovat kuitenkin vain puolitotuuksia: yhteiskunnallinen osallistuminen ei toteudu niin kuin ennen, vaan se on muuttanut muotojaan. Samalla pitäisi arvioida uudelleen mittaristoa, jolla osallistumista seurataan.

Näin on osin tapahtunutkin. Esimerkiksi sosiologi Anthony Giddens on luonut käsitteen elämänpolitiikka (life politics), joka kuvaa osallistumista yksilön arkielämän hankkeena.

Ruotsalainen kansalaisyhteiskunnan tutkija Erik Amnå on tältä pohjalta kartoittanut 2000-luvun yhteiskunnallisen osallistumisen erilaisia muotoja.

Amnån mukaan keskeistä on yksilön tietoinen elämäntapa – esimerkkinä vaikkapa kotitalouden ekologiset valinnat, jotka saavat poliittisen merkityksen. Tietoista elämäntapaansa yksilö toteuttaa paitsi kuluttajana myös julkisessa roolissaan, joka voi ilmetä aktivismina, lobbauksena, äänestyskäyttäytymisenä tai kuntapalveluiden käyttönä.

Lisäksi yksilön elämänpolitiikkaan sisältyy henkilökohtainen sivistys, jonka pohjalta kansalainen seuraa uutisia, keskustelee ajankohtaisista asioista, oppii uutta ja muodostaa mielipiteitä. Tähän liittyy Amnån mukaan läheisesti myös ruohonjuuritason toiminta kansalaisjärjestöissä, puolueissa ja yhden asian ad hoc -toimintaryhmissä.

Elämänpolitiikka ei aina pysy lain kirjaimen ja parlamentarismin rajojen sisäpuolella. Kansalaistottelemattomuus on aktivismia veteen piirretyllä viivalla, jonka toisella puolella on julkisen vallan tilat ja instituutiot, ja toisella kansalaisuuden ”kulttuuriset vapaat tilat” Paulo Freireä lainaten. Ääripäitä kannattaa varoa, mutta nähdäkseni nettipiratismi sekä kadun- ja talonvaltaukset ovat esimerkkejä nykyilmiöistä, jotka poukkoilevat rajan molemmin puolin.

Eräs kadunvaltaajaryhmä keksi Helsingin keskustassa pitää piknik-taukoa auton pysäköintiruudussa. Lakia ei rikottu, kun maksettiin parkkipaikasta maksu, ja tempauksella kiinnitettiin hauskalla tavalla huomiota itse pääsanomaan: Helsingin keskustassa on liikaa autoja.

Itse olen käyttänyt käsitettä proaktiivinen kansalaisuus, joka voi olla dynaamisen sivistysprosessin tulosta. Proaktiivinen kansalaisuus

toteutuu niissä uusissa (ja joskus vanhoissa) kansanliikkeissä, joilla on aikaansa edellä oleva visio. Esimerkkeinä mainittakoon orjuuden poistaminen 1800-luvun viktoriaanisessa ja kolonialistisessa Englannissa, tai Martin Luther Kingin taistelu rasistisia lakeja vastaan 1960-luvun Yhdysvalloissa. Kun entinen Jugoslavia ja diktaattori Milosevitsch kaatui 1990-luvun alun Balkanin sodassa, ihmiset olivat sitä ennen kokoontuneet opintokerhoissa kotona ja kaduilla.

Erik Amnån elämänpolitiikan mallin etu on, ettei se tarjoa vain yhtä vaan monta erilaista ja toistaan täydentävää tapaa tarkastella yksilön ja yhteiskunnan välistä vuorovaikutusta.

Amnån mukaan unohdamme usein ei-julkiset osallistumisen kanavat. Miksi olisimme kansalaisia vain vaalien aikana tai muissa julkisissa yhteyksissä? Ja minkälaisia muutoksia uuden sukupolven wikisivistys saa aikaan, netti kun ei nuku koskaan?

Amnå on puhunut ”päivystävistä kansalaisista” (jourhavande medborgare). Termi haastaa perinteisen käsityksen, jonka mukaan hyvinvointivaltiossa valtio, kunnat ja viranomaiset hoitavat päivystyksen. Kysykää vaikkapa omaishoitajilta tai tuhansilta eri järjestöjen vapaaehtoistyöntekijöiltä, jotka toimivat ympäri Suomenkin maan!

Amnån tutkimukset osoittavat, että kansalaiset ovat eräänlaisessa stand by -tilassa koko ajan. Kansalaisia ollaan kellon ympäri. Tämä ei tue väitettä, että kansalaiset passivoituvat ja osallistuminen vähenee, kuten nykyiset mittarit Suomessa osoittavat.

Elämänpolitiikan puolustuspuheessa voisi ottaa esimerkkinä 2000-luvun kriisit, tsunamin ja kouluampumiset. Tsunamin ja koulutragedioiden jälkeen kriisiapua tarjottiin läheisille, kun julkinen taho ja järjestöt mobilisoivat hyvin lyhyessä ajassa ammattikuntaa ja vapaaehtoisia paikalle. Lisäksi valtava määrä näkymätöntä – mutta yhtä tärkeätä – kriisityötä tehtiin talkoovoimin lähipiireissä ja yhteisöissä päivystävien kansalaisten toimesta.

Monien tutkimusten valossa yksilön elämänpolitiikan suuntaa määräävät pitkälti perheen sosiaaliset ja taloudelliset edellytykset. Samalla korostuu varhaiskasvatuksen rooli tärkeiden arvojen välittäjänä kotona, päivähoidossa, koulussa ja eri yhteisöissä.

Kansalaiskasvatus ei lopu aikuisiässä.

Henkilökohtaista sivistystä voi aina kohentaa osallistumalla vaikkapa paikallisen opintokerhon tai yhdistyksen toimintaan. Tai esimerkiksi vertailemalla tuotteiden ekologisuutta kulutuspäätöksiä tehdessään tai sähköyhtiötä valitessaan. Tai netissä allekirjoittamalla kansalaisadressin ja osallistumalla nettikeskusteluun yhteiskunnallisista ilmiöistä ja ongelmista – reaaliajassa, kellon ympäri, aikaansa edellä.

Lärkkullan kappelin mosaiikki-ikkuna

Luku 4:

Katsomus, kajastus vai kutsumus – katsomuksellista dialogia etsimässä

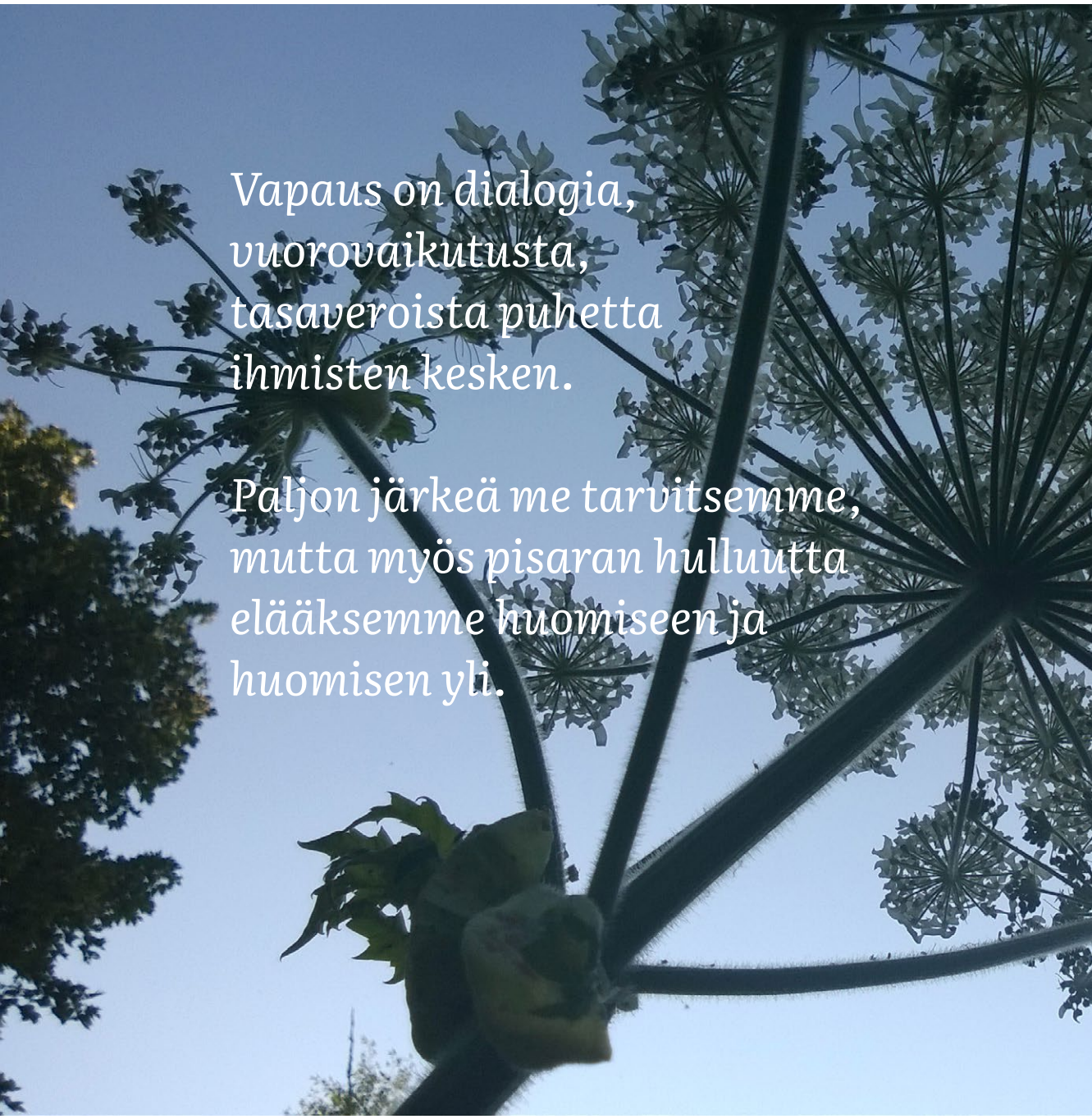

Vapaus on dialogia,
vuorovaikutusta,
tasaveroista puhetta
ihmisten kesken.

Paljon järkeä me tarvitsemme,
mutta myös pisaran hulluutta
elääksemme huomiseen ja
huomisen yli.

- Lassi Nummi, runoteoksessa Linna vedessä

On opittava
olemaan
sisimmässään
riippumaton
kaiken toiminnan keskellä.[83]

Mestari Eckhart

INTRO:
Kuin kuvastimessa

Kuvan arvoitus on ollut koko vapaan sivistystyön urani aikana eräänlainen sytytin ja kipinä jatkuvaan ihmettelyyn: *Mikä on kuvan takana – ja sen edessä? Minkälaisia näkökulmia avautuu Imago Dei -mysteerin kautta? Onko näkeminen vain käsilläolevan näkemistä, vai sen ylittämistä? Onko katsomus loppupelissä vain kangastus, kajastus – vai kutsumus?*

Imago Dei -peilikuva on yhä sumea, pirstaleinen, mosaiikkinen – joka eheytyy rakkaudessa. Raamatussa on tärkeä kohta alkuperäisen Bildung-ajattelun käyttämästä metaforasta osana rakkauden ylistystä:

Sillä nyt näemme kuin kuvastimessa, arvoituksen tavoin, mutta silloin kasvoista kasvoihin; nyt minä tunnen vajavaisesti, mutta silloin minä olen tunteva täydellisesti, niinkuin minut itsenikin täydellisesti tunnetaan. Niin pysyvät nyt usko, toivo, rakkaus, nämä kolme; mutta suurin niistä on rakkaus.[84]

Nuorena kansansivistäjänä järjestin elokuvasymposiumin Lärkkullassa teemalla *Ingmar Bergman ja metafysiikka*, ja paikalle tulivat parhaat asiantuntijat, kun Maestro itse ja Jörn Donner olivat kieltäytyneet tulemasta. Tukholman elokuvataiteen laitoksesta tuli opettaja sekä noin 20 elokuvataiteen opiskelijaa, sillä Bergman oli siihen aikaan *persona non grata* omassa kotimaassaan. Kuinka ajatellakaan – ruotsalaiset tulivat joukolla Suomeen oppimaan lisää omasta elokuvaikonistaan![85]

Aloitin symposiumin suunnittelua jo vuotta aikaisemmin, ja vietin aikaa Tukholmassa *Svenska Filminstitutetin* kirjastossa, jonka hyllyissä oli usean metrin verran Bergmaniaa – kirjallisuutta ja kuvia hänen elokuvistaan. Symposiumin yksi tähtiluennoitsijoista, Yhdysvalloista tulleen Birgitta Steenen ohella, oli Bergmanista väitellyt Maaret Koskinen. Hän nosti esille Ingmar Bergmanin elokuvissa peilikuvan symboliikkaa, jossa ”*...peilikuva heijastaa erilaisia kuviteltuja ominaisuuksia – petosta ja itsepetosta, joita kehystävät eri sukupuolten väliset rajat, maailmat ja todellisuudet.*”[86]

Yksi esitetyistä elokuvista oli Bergmanin elokuva *Såsom i en spegel* (Kuin kuvastimessa), josta kirjoitin jälkeenpäin kansalaisopiston luentoa varten:

> *”Kuvat luovat uusia kuvia. Taideteos täydellistyy vastaanottajan sydämessä. Kaikki ihmiset on syvimmiltään elämäntaiteilijoita. Kun kuva kantautuu toisen ihmisen sydämeen, syntyy taidetta vuorovaikutuksessa, avoimena ja alati jatkuvana prosessina.”*[87]

4.1 Varhaisen Bildung-ajattelun viitekehys 1100-luvulta eteenpäin

Filosofi Eero Ojanen viittaa klassikkoteoksessaan *Sivistyksen filosofia* Bildung-käsitteen etymologiaan, joka juontaa juurensa keskiajasta asti:

Konkreettinen kantasana on Bild, kuva, ja Bildung tarkoittaisi tarkasti ottaen jonkilaista kuvastumista tai ehkä kuvaksi tuloa. Tältä pohjalta se sai myös muodostumisen tai kehittymisen merkityksen, joka sillä yhä on.

Historisches Wörterbuch der Philosophie -teoksen mukaan Bildung oli alkujaan keskiajan mystikkojen, todennäköisesti 1200- ja 1300-lukujen vaihteessa vaikuttaneen mestari Eckhartin, luoma sana. Taustalla on kristinuskon ja siten koko kulttuurimme perusilmaus ihmisestä Jumalan kuvana, Imago Dei. Tämä ajatus tai sanonta on tavattoman tuttu ja omalla tavallaan iskevä – ja silti tavattoman vaikea ja epäselvä.[88]

Ojanen ihmettelee, mitä se ihmisen Imago Dei oikeastaan tarkoittaa, ja aprikoi olisiko se ihmiselle annettu rooli, peilikuva tai jonkinlainen jumalallinen kipinä ihmisen sisimmässä. Jälkimmäinen merkitys on mielestäni kehityskelpoinen ajatus, joka viittaa muun muassa Buberin ajattelun taustalla vaikuttavaan juutalaiseen chassidilaiseen mystiikkaan.

Mestari Eckhartin ajatuksia ei olla nostettu esille tarpeeksi suomalaisessa sivistyksen ja vapaan sivistystyön historiaa kuvaavissa yleisteoksissa. Siksi päätin sukeltaa mestari Eckhartin maailmaan ja

aikakauteen lukemalla hänen alkuperäisiä saksankielisiä tekstejään omassa kontekstissaan. Kansansivistäjän tavoin nostan nyt esille hänen ydinajatuksiaan, joista erityisenä mielenkiinnon kohteena on hänen Bildung-viitekehyksensä.

Mestari Eckhart (1260–1328) kuuluu eurooppalaisen keskiajan merkittävimpiin mystikkoihin eli hengellisiin opettajiin. Hän kirjoitti tekstit latinan ja saksan (*mittelhochdeutsch*) kielellä, ja oli saksan kielen luomisessa samantyyppinen innovaattori kuin myöhemmin Mikael Agricola suomen kielen suhteen. Mielenkiintoista on, että Eckhart käytti *Bildung*-sanaa vain yhden kerran. Hän keskittyi Imago Dei -mysteerin kuvaukseen sitäkin enemmän, viljelemällä uutta luovaa sanastoa ja kuvastoa Jumalan kuvan ympärillä.

Kuva: fi.public-welfare.com/3973268-maester-eckhart-biography-books-spiritual-sermons-and-discourses

Eckhart eli skolastiikan kukoistuskaudella 1200-luvun lopussa ja 1300-luvun alussa, jolloin kirkkoisä Augustinuksen ja Tuomas Akvinolaisen teokset olivat spekulatiivisen teologian tulkintatradition keskiössä. Helsingin yliopiston ekumeniikan professori Risto Saarinen kirjoittaa keskiajan teologian olevan ”monessa mielessä sarja reunamerkintöjä Augustinukseen.”[89]

Kirkkoisä Augustinus loi teoksessaan *De trinitate* (Kolminaisuudesta) mielenkiintoisen psykologisen kolminaisuusopin, jossa ”...mieli, tieto ja rakkaus (*mens-notitia-amor*) sekä muisti, ymmärrys ja tahto (*memoria-intelligentia-voluntas*)” ovat osa dynaamista ihmismieltä. Augustinus pohti kielifilosofiassaan merkin (lat. *signum*) osuutta kielen merkkijärjestelmässä, jossa merkit voidaan tulkita sekä kirjaimellisesti että kuvaannollisesti.[90]

Yksi Augustinuksen kuvaannollisista käsitteistä on valon (*illuminatio*) käsite, jossa ihmisen mieli valaistuu tiedon ja ymmärryksen tasolla Kristuksen pelastustyössä. Tähän liittyy myös mielen transformaatio (*metanoia*), ”ihmisen elämän ja kykyjen muutosta.” Ihmettelijä pohtii: *Olisiko tässä transformatiivisen pedagogiikan yksi alkujuonne*?[91]

Tuomas Akvinolaisen 1200-luvun skolastiikka toi filosofis-teologiseen kieleen ja ajatteluun selkeyttä ja rakennetta – diskursiivista synteesiä antiikin ja keskiajan välillä, sekä silloitusta Aristoteleen ja

Augustinuksen ajatusten välisessä pitkässä juoksussa. Täytyy muistaa, että luostarit pelastivat antiikin aarteet jälkimaailmalle, ja että luostarikoulut olivat merkittävimpiä eurooppalaisen sivistyksen välittäjiä ja opinahjoja ihan 1200-luvulle saakka.

Mutta jo 1100-luvun Ranskassa alkoivat uudet oppilaitokset toimia – katedraalikoulut, joissa kehiteltiin kristillisen humanismin sivistysihanteita, mm. Chartress-katedraalikoulussa. Kun katedraalikoulut pian kasvoivat luostarikoulujen sivistyspyrkimysten ohi ja edelle, alkoi myös koulujen pitkä tie kohti maallistumista:

”Opetusta voitiin toteuttaa ihmisillä, joiden tärkein tehtävä ei ollut jumalanpalvelus ja rukous. Sivistyksen päämääränä ei välttämättä koettu olevan kyky ymmärtää pyhän Kirjan mysteeriä. Oppineisuudesta tuli inhimillistä toimintaa omalla oikeutuksellaan.”[92]

Ensimmäinen yliopisto syntyi myös Ranskaan 1100-luvulla ja oli eräänlainen sosiaalinen innovaatio, joka syntyi Pariisissa varsin ristiriitaisissa tunnelmissa. *Petrus Abélard* oli valovoimainen luennoitsija, joka veti puoleensa opiskelijoita ympäri Eurooppaa St Geneviève kirkkoon Seine-joen rannalle.

Abélardin ja paikallisen Pariisin katedraalikoulun johtajan *Wilhelm Champeaulaisen* välille syntyi vihamielisyyttä, joka lopulta päättyi uuden instituution, *univérsitas magistrorum et studéntium*, Pariisin yliopiston syntyyn 1200-luvun alkupuolella, kovien konfliktien jälkeen. Nimi *univérsitas* vakiintui vasta 1400-luvulla – ennen sitä uusien kasvavien yliopistojen virallisena nimikkeenä toimi *stúdium generale*.[93]

4.2 *Übung macht den Meister* – Mestari Eckhartin ydinajatukset Bildung-viitekehyksessä

Mestari Eckhartin ajattelussa Jumalan kuva näyttäytyy ihmiselle kaikessa. Se ihminen, joka koko sydämellään rakastaa jotain, joka valaisee ja läpäisee hänen sydämensä – hän näkee kaikissa yhteyksissä Jumalan kuvaa. Rakkaudessa kuva vain voimistuu voimistumistaan.

Rakkaus on Eckhartin mielestä ei pelkkää tunnetta, vaan myös tuntemista, ahkeruutta ja käytännön elämäntaitoja. Tämä rakkaudella valaistu ja valveutunut ihmissielu tiedostaa sielun kiintymistä esineisiin ja ihmisiin. Juuri näillä opetuksilla hän pystyy tarttumaan Jumalaan harkitsevalla ja tiedostavalla tavalla.

Eckhart ottaa esimerkkinä kirjoittamisen ja viulunsoiton taidon oppiminen:

"Jos ihminen haluaa oppia tämän taidon, hänen täytyy harjoitella paljon ja usein, vaikka se olisi hänelle kuinka hankalaa, vaikeata ja mahdotonta. Harjoitellessaan ahkerasti ja usein hän sittenkin oppii ja sisäistää tämän taidon. // Ja vaikka hän ei aina ajattelisi tätä taitoa hän kuitenkin toteuttaa sitä käytännön toiminnassaan, joka johtuu hänen kyvyistään."[94]

Onkohan tässä yksi tunnetun saksalaisen sananparren historiallinen juonne: *Übung macht den Meister. Harjoitus tekee mestarin.* Keskiajalla syntyi vakiintunut oppimispolku mestari–kisälli-systeemin muodossa, ja tämä toimi hyvin sekä käden että hengen taitojen harjaantumisessa. Suomessa puhutaan nykyään kaikessa harrastustoiminnassa 10 000 tunnin harjoittelusta lajissa kuin lajissa, jos haluaa päästä ammattimaiselle tasolle.

Mestari Eckhart opettaa meille 21. vuosituhannen ihmisille, että elämäntaitoja pitää opiskella hartaasti harjoitellen – *tässä on yksi suomalaisen harrastus-käsitteen alkujuonne.*

Toinen tärkeä havainto on *taitojen sisäsyntyinen prosessi – osaamista ei vain hankita teknisesti ulkoisten vaikutteiden kautta, vaan kyse on ulkoisten virikkeiden ja sisäisen kasvun vuorovaikutuksesta.*

Miten ihminen kasvaa järjellisenä olentona sisäisessä ja ulkoisessa toimijuudessaan? Eckhart kysyy. Ihminen on Eckhartin ajattelussa kehityskelpoinen ja omassa kasvussaan keskeneräinen, mutta hän voi kasvaa toimijuutensa täyteen potentiaaliin käyttämällä järkeään.

Ihminen ei ole koskaan valmis sisäisen ja ulkoisen toimijuuden vuorovaikutuksessa, vaan

"...hän kasvaa alati tässä, tavoitellen vielä todempaa kasvua. Ihmisen pitää kaikessa toimijuudessaan ja kaikissa asioissaan käyttää järkeään suurella tarkkaavaisuudella ja viisaan, sisäisen itsetietoisuuden kautta tarttua Jumalaan korkeimmalla mahdollisella tavalla."[95]

Mestari Eckhart näkee ihmisen sydämen sivistyksen, johon liittyy toiminnallista, sitoutumatonta sisäistä vapautta: *on opittava olemaan sisimmässään riippumaton kaiken toiminnan keskellä.*[96]

Tämä on mielestäni *ihmisen sisäisen dialogin tila*, joka laajetessaan mahdollistaa oman katsomuskannan metamorfoosin kuolleesta, staattisesta tilasta kohti dynaamista, elävää vuorovaikutusta. (vrt. luku 2.2)

Yllä oleva havainto on keskeinen kuvio myös Eckhartin Imago Dei -ajattelussa, johon kohta palaan:

"...pitää oppia toimimaan niin, että sydämellisyys viedään toimintaan ja toiminta johtaa sydämellisyyteen, siten toteuttaen itseään toimimaan vapautuneesti. On suunnattava katse tähän ***sisäiseen*** *toimijuuteen ja tästä ulospäin toimimiseen, olipa kyse lukemisesta, rukoilemisesta tai – jos on kyse siitä – ulkoisesta toimijuudesta. Mutta jos ulkoinen toimijuus haittaa sisäistä, on toimittava sisäisen toimijuuden mukaan."*[97]

Imago Dei -arvoituksen kuvaamisessa mestari Eckhart turvautuu pitkälti kirkkoisä Augustinuksen ja dominikaanien veljeskunnissa siihen aikaan viljeltyyn tulkintatraditioon, jossa *"kuva" on sielun valossa lepäävä Jumalan kuva, joka on edelleen erottamaton alkuperäisestä kuvastaan eli alkukuvastaan.*

Jumala toimii teologisten hyveiden kautta, ja mestari Eckhart nostaa erityiseen asemaan rakkauden hyvettä. Kysymykseen kenen kuva (*Cuius est imago*?) hän vastaa: kuva tulee näkymättömästä Jumalasta.

Tämä selittää myös mistä sitä (kuvaa, BW huom.) voidaan etsiä, nimittäin sielun ylimmästä osasta. Jää nähtäväksi, miten kuva meissä muotoutuu. // Muotoudumme samassa kuvassa siinä, kuinka astumme yhdestä kirkkaudesta toiseen kirkkauteen...[98]

Ihmisen potentiaalit Jumalan kuvana muotoutuvat Eckhartin ajattattelussa sielun ylimmässä osassa – "...die Seele nach Gott gebildet (ist) in ihrem obersten Teile". Tässä esintyy viittaus senaikaiseen ihmiskäsitykseen, jossa sielun alemmat tasot edustivat ihmisen alempia, animaalisia viettejä. *Sielun ylin osa edusti ihmisessä kehityskykyä,*

jossa kuva kirkastuu luonnon valosta armon valoon, ja sieltä kohti korkeampaa kirkkauden valoa: ”…joskus sielu vastaanottaa jumalallista valaistumista, mutta vain aineellisen maailman kuvina.”[99]

Toisessa *Cuius est imago*? -saarnassaan mestari Eckhart listaa niitä ominaisuuksia, joita voidaan liittää Jumalan kuvaan:

- Jumalaa ei voida täydellisesti kuvastaa hänen luomakunnassaan: On Jumalan erityispiirre, ettei mikään (luotu) ole hänen kaltaisensa.
- Luonnossa esiintyvän kuvan pitää kuitenkin mahdollisimman lajityyppisesti olla häntä muistuttava yksityiskohdissa, jotta kuvaa voidaan tunnistaa: sehän on jäljennöksen tarkoitus.
- Augustinuksen mukaan kuvan pitää muistuttaa kuvan täydellisyyttä.
- Kuvasta pitää nähdä ilmeitä ja virtauksia siitä, mihin kuva liittyy.
- Kaikki, mikä on kuvalle vierasta ei kuulu kuvan olemukseen. Siksi Aristoteles sanoo, toisin kuin Platon, että asia voidaan tunnistaa sen sielun muotokuvan mukaan, eikä sen idean kautta.
- Vanhurskas on riippuvainen vanhurskaudesta muodosta johtuen, ei mistään ulkoisesta tai muusta hänestä ulkopuolisesta, joka on hänelle vierasta.
- Tästä seuraa välttämättä, että kuva on luonnollinen vain hengen lahjana, josta se palaa takaisin ”täydellisessä palaamisessa”, jolloin synnyttäjä on yhtä syntyneen kanssa, ja löytää itsensä toisen itseydessä.
- Jumalan kuvassa ei siis saa olla mitään Jumalaan ei kuuluvaa, luotua. (vrt. kohta 1.)[100]

Ymmärrän hyvin filosofi Eero Ojasen tuskan Imago Dei -ajatuksesta ”tavattoman vaikeana ja epäselvänä”. Mutta kun käy läpi Eckhartin listaa Imago Dei -kuvan laadusta voidaan hieman huumoria käyttäen sanoa, että *kuvassa pitää olla paljon pikseleitä*. Yllä olevasta löytyy kuitenkin muutamia keskeisiä avauksia avartuvalle ymmärrykselle *Bildung*-viitekehyksessä.

Eckhartin ajattelu edustaa omalla aikakaudellaan aika radikaalia ajattelua ihmisen sielun ja jumalallisen mystisestä yhdistymisestä, mistä hän joutui katolisen kirkon inkvisition kohteeksi. Jotkut hänen teeseistään julistettiin myös pannaan, mutta jo keskiajalla hänen ajattelunsa levisi laajasti, ja jälkimaailma on inspiroitunut hänen rohkeasta ajattelustaan.

Voimme löytää ainakin kolme tulkintadiskurssia suhteessa Bildung-käsitteeseen Eckhartin jälkeen:

- Ensimmäinen tulkintadiskurssi on *kielianalyyttinen*: miten voidaan käsitteellistää ja välittää jotain, joka on sanoin kuvaamatonta?
- Toinen tulkintadiskurssi on *transsendentaalinen*: miten ylittää kielen rajat ja olemassaolon jakautumista subjektiksi ja objektiksi?
- Kolmas tulkintadiskurssi on *visuaalinen*: jos Bildung tarkoittaa kuvaksi tulemista, miten sitä muotoillaan visuaalisesti media- ja taidekasvatuksessa?

Minua on puhutellut saksalaisen eksistenssifilosofin Karl Jaspersin ajatus ihmisen olemisesta kaiken käsittävän (*das Umgreifende*) ja ymmärrettävän (*der Begreifende*) välillä. Jaspers kirjoittaa olemassaolomme subjektin ja objektin perustilan jakautumisesta (*die Subjekt–Objekt-Spaltung*) ja kaiken käsittävän tietoisuuteen nousevana ilmiönä.

Jaspersin ajatusmalli on hyvin lähellä Eckhartin ajatusmaailmaa. *Imago Dei -arvoituksen* ja *das Umgreifende -käsitteen* *välille syntyy vahva sukulaisuus*:

”Kaiken käsittävä on siis se, mikä ajattelussa vain ilmoittaa itsestään. Se on se mikä itse ei ilmesty, vaan jonka kautta meille ilmestyy kaikki muu.”[101]

Jaspers jatkaa jäsentämällä kaiken käsittävän ilmenemistapoja, joita hänen mukaansa on kolme:

- *ymmärryksessä*, joka on tietoisena olemista yleensä,
- *elävässä olemassaolossa*, joka on yksilön uniikkia olemassaoloa,
- *eksistentiaalisessa olemisessa*, joka on historiallista olemassaoloa.

Jaspersin ajattelussa kaiken käsittävä on transsendenssi (Jumala), jota kohti ihminen pyrkii eläessään maailmassa ylläolevien ilmenemistapojen kautta. *Das Umgreifende* ilmenee selkeimmin mystiikan kokemusmaailmassa:

”Ihminen kykenee pääsemään yli subjektiksi ja objektiksi jakautumisen kuilun, pääsemään siihen missä kohteet katoavat ja minuus sammuu. Silloin avautuu varsinainen oleminen, ja tästä kokemuksesta herätessään ihminen tietää päässeensä osalliseksi jostakin, jolla on mitä syvin ja loputtomiin ulottuva merkitys.”[102]

Mestari Eckhartin 1300-luvun Bildung-mystiikka voidaan siis kuvata sanojen tuolla puolen monella eri tavalla – ja lisään tähän vielä yhden modernimman tulkinnan: Eckhartin avaama Bildung-kuvasto on eräänlainen *emergenssin* varhainen prototyyppi kun ilmiöt nousevat kokonaisuuden yksinkertaisesta muutoksesta kohti monimutkaisempia systeemisiä muutoksia.[103]

Ihmettelijä kysyy hiki hatussa: Miten ihmisen luontoyhteys syvenee sanojen tuolla puolen?

4.3 Kohti aatteellista, katsomuksellista ja dialogista yhteiselämää

Kansansivistysopin ja sittemmin aikuiskasvatuksen professori Urpo Harva kirjoitti jo yli viisikymmentä vuotta sitten vapaan (kansan) sivistystyön elämänkatsomuksellisesta kasvatuksesta:

Nykyihminen elää moniarvoisessa yhteiskunnassa, jossa risteilee mitä erilaisimpia aatesuuntia ja näkemyksiä. Kulttuurimme ei ole enää kristillistä yhtenäiskulttuuria. Jalansijaa ovat saaneet erilaiset ateistiset aatteet, ja kristinuskokin esiintyy monenlaisissa muodoissa, jotka toisinaan ovat ristiriidassa keskenään. Myös traditionaaliset moraalikäsitykset ovat järkkyneet mm. seksuaalielämän alalla. Vanha ja uusi moraali ovat sotajalalla, mikä ilmenee esim. vanhemman ja nuoremman polven välisenä ristiriitana. Mutta moraaliset ristiriidat esiintyvät usein myös yksilön sielussa, kun toisaalta halutaan omaksua uusia moraalikäsityksiä ja toisaalta traditionaaliset käsitykset ovat juurtuneet syvälle sielun uumeniin.[104]

Harva käy läpi aikuiskasvatuksen tehtävien asettamisen haasteita, joita voi hänen mukaansa tehdä ainakin kahdella eri tavalla – yksilön halujen, tarpeiden ja harrastuksien lähtökohdasta tai yhteiskunnassa vallitsevista arvoista käsin. Harva toteaa listan lopuksi:

”Mitä kukin haluaa asettaa aikuiskasvatuksen tavoitteeksi, riippuu lopulta kunkin elämän- ja maailmankatsomuksesta.”[105]

Mielenkiintoista Urpo Harvan silloisessa analyysissa on hänen näkemyksensä, jonka mukaan jokin elämänkatsomuksellinen virtaus seuraa instituution eli opintoja tarjoavan oppilaitoksen profiilia ja aatteellista perustaa: tämä ei nykyisessä markkinavetoisessa järjestelmässä enää päde samalla tavalla kuin viisikymmentä vuotta sitten. Professori emerita Anja Heikkinen tekee kiteytyksen vapaassa sivistystyössä yhteneväisten aatteiden poissaolosta toteamalla lakonisesti:

”Yli sadan vuoden yritysten jälkeen vapaalle sivistystyölle ei ole omaehtoisesti voitu tuottaa yhteisiä aatteita ja ideologioita. Järjestöllinen sivistystyö noudattelee osallistuvien järjestöjen ja kansanaopistot taustaorganisaatioidensa, kansalais- ja työväenopistot kuntapäättäjien ja kuntalaisasukkaiden mieltymyksiä.”[106]

Tämä on historiallistavassa katsannossa valitettava piirre, kun käsitys yhteisestä kansasta mureni itsenäisen Suomen modernisaation pyörteissä. Tulee mieleen lapsuuteni aikana monissa julkisissa tiloissa olevat kyltit: ”Emme vastaa naulakkoon jätetyistä vaatteista.” Joku nerokas oli poistanut v-kirjaimen, jolloin saatiin sanomaksi: *emme vastaa naulakkoon jätetyistä aatteista*.

Ihmettelijä kysyy: Ovatko vapaan sivistystyön aatteet jätetty kokonaan historian naulakkoon?

Siksi tämäkin teos on saanut alkunsa – jatkuvasta itsekriittisestä ihmettelystä. Olen samaa mieltä Anja Heikkisen kanssa että vapaa sivistystyö pitää nähdä maa-planeetta-järjestelmän isommassa kuvassa:

”Maa-planeetan nykytila asettaa kuitenkin kaikki sen asukkaat yhteisten haasteiden eteen. Ihmistalous, etenkin kapitalistisessa muodossaan, perustuu halpojen tai ilmaisten ihmisellisten ja ei-ihmisellisten resurssien ja työvoiman hyödyntämiseen. Niin ihmisellisten kuin ei-ihmisellisten olioiden mahdollisuudet saada tunnustusta, toteuttaa itseään, elää hyvää elämää ja osallistua omaa ja maa-planeetan tulevaisuutta koskevaan päätöksentekoon ovat räikeän erilaiset. Kansaisuuden ja maahenkisyyden, tasa-arvon ja demokratian periaatteet voivat rakentaa tulevaisuuden vapaata sivistystyötä, jos ne ulottavat kansallisvaltiollisen ja ihmiskeskeisen kansan käsitteen maa-planeetan asukkaisiin.”[107]

Miten tämä maa-planeetta-yhteyden aatteellinen havahtuminen toteutetaan vapaassa sivistystyössä? Jo syväsisivistystä käsittelevissä luvuissa 2.2 ja 2.3 sekä 3 annoin tästä muutamia esimerkkejä. Mikä voisi olla katsomuksellisuuden kontribuutio? Jatketaan taas suomalaisen aikuiskasvatuksen legendan Urpo Harvan ajatuksilla.

Kuuluuko elämänkatsomuksellinen kasvatus vapaan kansansivistystyön tehtäviin? Harva kysyy. Hänen mukaansa kansanopistot ovat vastannet kysymykseen myöntävästi, kun niissä harjoitaan katsomuksellisia aineita, kuten uskonto, kirjallisuus ja kasvatusoppi. Myös kristilliset opintokerhot kuuluvat tähän ryhmään.

Kansalais- ja työväenopistojen kurssitarjonnassa elämänkatsomukselliset aineet olivat Harvan mukaan harvassa – paitsi setlementtiopistoissa. Myös yhteiskunnallisten aineiden suosio oli romahtanut kansalaisopistoissa jo 1960-luvun alussa, kun kielten ja käytännöllisten aineiden suosio samalla oli vahvassa nousussa. Tämä johtui varmasti myös siitä, että ihmiset olivat oppineet äänestämään jaloillaan, kysynnän ja tarjonnan lain mukaisesti.

Yhteiskunnallinen kehitys on korostuneesti johtanut siihen, että yksilön elämänkatsomus on vahvasti katsottu olevan yksityiselämään liittyvä asia, ei niinkään yhteiskunnalliseen tai yhteisölliseen keskusteluun kytkeytyvä. Tämä on asenteellinen kitka, joka hidastaa maa-planeetta-yhteyden transformatiivisen voiman, suunnan ja sädekehän toteutumista nyt 2020-luvulla.

Urpo Harvaa pitää kiittää siitä, että hän sitkeästi näki eettisten kysymysten tärkeyden kasvatuksessa ja vapaassa sivistystyössä, esimerkkinä vaikkapa ekoetiikka.[108]

4.4 Kaksi vapaan sivistystyön aatteellista Agoraa – maailmankuvat ja katsomusdialogi

Kansalaisopistojen värikkäässä historiassa löytyy loistavia esimerkkejä Urpo Harvan yli viisikymmentä vuotta sitten kuvaamista vapaan (kansan)sivistyksen tehtävistä elämänkatsomuksellisessa kasvatuksessa.

Kerron nyt yhden esimerkin, *Maailmankuvaa etsimässä – På jakt efter en världsbild*, kaksikielinen puolen vuosisadan ajan järjestetty dialogien upea sarja, joka alkoi opintopiirinä v. 1969–70 ja siirtyi seminaarimuotoon vuonna 1972 jatkuen vuoteen 2010 saakka Kirkkonummen kaksikielisen kansalaisopiston ja myöhemmin SFV:n järjestämänä.[109]

Tulisieluna toimi opiston rehtori (1969–94), kotiseutuneuvos ja taiteilija Bo Lundell, joka jatkoi seminaarin järjestämistä myös eläkepäivinään kotiseutuyhdistyksen puheenjohtajana. Upeasta sarjasta nostan teemoja kuten kaksikielisyys (1972), kasvatus ja elämänkatsomus (1976), elämän tarkoitus (1998), todellisuudet (2005) sekä ihmisen ikäkriisit (2010). Itse olin mukana ensimmäisen kerran vuonna 1995 teemalla *Pahuus*, ja sain kunnian toimia maailmankuvaseminaarin suunnittelijana ja fasilitaattorina useaan otteeseen 00-luvulla.[110]

Maailmankuvaa etsimässä -seminaarissa ei etsitty *yhtä* maailmankuvaa, mutta sensijaan ihmeteltiin yhdessä eri maailmankuvien

ja katsomuksien kysymyksiä ja vastauksia elämää suurempiin asioihin. Kaikki osallistujat olivat mukana yhdenvertaisesti – etsijöinä, ilman otsaan painettua leimaa kristitty, agnostikko, ateisti, muslimi, teosofi, baha'i, new age... *Tilaa antavan dialogin yhdistävänä tekijänä oli kauttaaltaan ihmisyyden reunaehdoista pohtiminen ja jatkuva, yhteinen ihmettely.*

Seminaarin konsepti on yksinkertainen – ja samalla aika radikaali: kutsutaan ihmisiä mukaan keskustelemaan teemasta X noin kuuden tunnin ajan, ilman pitkästyttäviä luentoja. Osallistuminen ei ole rahasta kiinni, kaikki seminaarit ovat ilmaisia. Seminaariin kutsutaan X määrä animaattoreita, jotka toimivat resurssihenkilöinä, ilman ohjelmallista ohjausta ja ajoitusta. Fasilitaattori eli mahdollistaja pitää lyhyet aloitussanat, jonka jälkeen yleensä seuraa hiljaisuus – ennen kuin joku avaa suunsa. Tämän jälkeen keskustelu aaltoilee omassa rytmissään, mahdollistajan lempeässä ohjauksessa.

Kutsuisin näitä Kirkkonummen kansalaisopiston seminaareja etsijöiden ja tähystäjien tilaksi, joissa ihmisen pienuus ja suurudenhulluus maailmankaikkeudessa kirkastui katsomusten yhteisellä torilla.

Kirkkonummen oman kyläfilosofin Pentti Havukaisen aforismit seminaareissa osuivat usein naulan kantaan – tässä muutamia poimintoja:

- Aito on usein taitoa, taito ei aina aitoa.
- Mielikuvien vaara: yli- tai alivalotus.
- Tekosyvällisyys on kuin tyhjään kaivoon katsomista.
- Sympatia ei riitä sydämen sivistykseen – tarvitaan lisäksi empatiaa.[111]

Toinen vahva persoona seminaareissa oli kärsivällinen kuulija, paikallinen filosofi Gun Nordström, joka pitkään oli hiljaa ennenkuin lausui jotain todella tärkeätä. Maailmankuva-seminaarissa vuonna 2007, teemalla *Onnellisuuden ulottuvuudet*, hän sanoi:

”Onnellisuutta ei tavoiteta nautinnon kautta, sillä onni saapuu pyytämättä, kuin perhosen lento kukan luo. Elämä opettaa – voin ohjata aistejani, mutta onni saapuu kun aistien projektiopinnat poistuvat. Olemme enemmän kuin miltä me näytämme, olemme yhdessäluovia elämäntaiteilijoita, joiden onni saapuu kun toisen silmissä näkee enkelin.”[112]

Varsinainen tähystäjä useassa maailmankuvaseminaarissa oli tähtitieteilija Esko Valtaoja, joka puheenvuoroissaan viljeli planetaarista pedagogiikkaa höystettynä huumorilla. Hänen kirjansa *Kotona maailmankaikkeudessa* (2002) voitti Tieto-Finlandia-palkinnon, ja kirjan jatko-osa *Avoin tie – kurkistuksia tulevaisuuteen* on mainio tulevaisuudenkurkistus omalla tyylillään:

Vaikka maapallolla vallitsisi runsauden utopia, jossa ihminen ja luonto elävät paratiisinomaisessa tasapainossa eikä keneltäkään puutu mitään, me tarvitsemme kuitenkin avaruutta. Kulttuurievoluutio vie ihmiskuntaa yhä korkeammalle vain jos sille löytyy yhä uutta henkistä tilaa, yhä uusia muutoksen mahdollisuuksia. Avaruus muistuttaa jo pelkällä olemassaololla meitä siitä, että minkään kasvun raja ei tarvitse olla lopullinen.

Meillä on vain yksi Maa, mutta meillä on muutakin kuin vain Maa. Loppu kohtaa ennemmin tai myöhemmin meidät, jos pysymme vain tällä rajallisella pallolla, uittamassa kaarnalaivojamme historian iltahämärässä. Pisinkin tie maapallolla johtaa lopulta sinne, mistä se lähti. Vain avaruus on todella avoin tie.[113]

Ihmiset ovat siis voineet kokoontua elämänkatsomukselliseen Agoraan, avoimeen ja yhdenvertaiseen dialogiin, kun keskustelun aiheet ovat olleet tarpeeksi kiinnostavia, tilaan on syntynyt yhteistä luottamusta, ja ohjaus on ollut lempeää. Tärkein huomioni on kuitenkin tämä: *kun olen saanut tulla kokoontumispaikalle omana itsenäni, ilman suorituspaineita*.

Olen tehnyt filosofis-didaktisen synteesin Maailmankuva-seminaareista, ja lisännyt tähän 2020-luvulla yleistyneen *Erätauko*-dialogin, jota nykyään käytetään sekä vapaassa sivistystyössä että laajemmin yhteiskunnallisten toimijoiden kentällä.[114] Näistä molemmista aineksista on syntynyt Katsomusdialogin konseptointi.

Katsomusdialogiin tiivistyy myös oma antropologinen näkökulmani, sillä menetelmää voi käyttää kaikkialla maailmassa katsomuksellisen ja dialogisen elämän edistämiseksi, yhteisen ymmärryksen ja merkityshorisontin eteen:

KatsomusDialogin kerrostumat Björn Wallén 2021

KANTAAOTTAVA DEBATTI

Mielipiteiden ilmaisut

Ideologia (emootiot&kuplat)

ARVOJOHTEINEN KESKUSTELU

Näkemysten esittäminen

Epistemologia (tiedot&taidot)

KATSOMUKSELLINEN DIALOGI

Yhdenvertainen läsnäolo

Ontologia (maailmankuvat)

Katsomusdialogi, Björn Wallén 2021.[115]

Ensin valitaan jokin teema, joka voi olla sekä *ajankohtainen* että *ajaton*.

Erätauko-menetelmän avulla fasilitoidaan Katsomusdialogia seuraavanlaisten kysymysten muodossa, joiden avulla syvennytään valittuun teemaan kerrostumien läpi yhä syvemmälle:

- Mitkä ovat *mielipiteeni* teemasta? (kantaaottava, kuunteleva debatti)
- Mitkä arvot ohjaavat *näkemyksiäni* teemasta? (arvojohteinen keskustelu)
- Mitkä ovat oman *katsomukseni* näkyvät/piilevät ulottuvuudet teemassa? (yhdenvertainen katsomuksellinen läsnäolo, kontemplatiiviset harjoitteet)

Ihmisten *mielipiteet* ovat aina mielessä, pinnalla olevien tunteiden läheisyydessä – siksi some-maailmaan syntyy niin helposti tunteiden tulivuorten purkauksia, joissa mielipiteiden laavamaiset vyöryt peittävät alleen syvemmät mielen kerrostumat. Mielipiteet perustuvat johonkin ideologiaan, joka voi olla hyvinkin selkeä tai sumea ihmiselle itselleen.

Ihmisten *näkemykset* ovat syvemmällä kuin mielipiteet – itse asiassa mielipiteiden taustalla on aina jokin arvopohjainen katsantokanta. On hienoa kokea seminaareissa ja erinäissä kokouksissa erilaisten asiantuntijuuksien ristivetoa, joissa kuitenkin noudatetaan toisiaan kunnioittavan keskustelun pelisääntöjä. Näkemykset ovat luonteeltaan episteemisiä, eli arvoihin, tietoihin ja taitoihin liittyviä.

Ihmisten *katsomukset* ovat vieläkin syvemmällä kuin näkemykset, sillä ne ankkuroituvat tietoisuuden toiselle puolelle – intuition, tiedostamattoman ja sanomattoman syvyyksiin. Olen kutsunut tätä syvyyttä *yhdenvertaiseksi läsnäoloksi*, ja tässä avarassa tilassa maailmankuvat kohtaavat eri suunnilta, ilman törmäyksiä. Teologi ja terapeutti Tommy Hellstenin aforismi kiteyttää: ”Läsnäolon tilassa apinalauma päässä hiljenee ja metsään laskeutuu hiljainen valppaus.”[116]

Yhdenvertainen läsnäolo on hiljaista valppautta.

Katsomusdialogin avulla päästään yhä syvemmälle porautumaan teemaan, ja jossain vaiheessa sanat vaihtuvat sanattomuuteen. Tähän kohtaan olisi tarpeen käyttää erilaisia hyvän hiljaisuuden harjoitteita, mieluiten jo heti Katsomusdialogin alussa, sillä hiljaisuus virittää meidät ihmisinä yhteiselle taajuudelle.

Lopuksi tehdään *Insight*-kierros, jossa jokainen jakaa jonkun oivalluksen, vapaasti ja vapaaehtoisesti läsnäolevan hiljaisuuden jälkeen. Ei arvostelua, mutta arvostusta herättävää.

Metodini perustuu juutalaisen filosofin Martin Buberin dialogisen elämän kuvaukseen – Buberin mukaan kaikki ”dialogit” eivät ole autenttisesti dialogisia ennenkuin päästään läsnäolon tilaan. Kaikki puheenparret ja keskustelut eivät Buberin mukaan ole dialogisia, vaikka väittävät olevansa senlaatuisia tilaisuuksia.

Buber kertoo kokemuksistaan kolmenlaisista dialogin muodoista:

> ***Dialogiin naamioitu monologi*** (dialogisch verkleideten Monolog), jossa kaksi tai useampi ihmistä kohtaavat samassa huoneessa, mutta jokainen puhuu mutkan kautta itsestään....
>
> ***Tekninen dialogi*** (den technischen Dialog), joka inspiroituu yksistään pakon edessä asiapitoisen ymmärryksen saavuttamisesta....
>
> ***Aito dialogi*** (den echten Dialog), joka voi olla puhumista tai vaikenemista, jossa osallistujat todellakin haluavat olla läsnä toisilleen, sellaisina kun he ovat. Jokainen kääntyy toisen luo, aikomuksena elävän vuorovaikutuksen aikaansaaminen...[117]

Ja lopuksi vielä toinen avartava buberilainen kolminaisuus. Jokaisessa aidossa, läsnäolevassa dialogissa on kolme läsnäolon lajityyppiä, elävän vuorovaikutuksen taiteilijoita:

> ***Huomioitsija*** (beobachter) huomioi ja panee merkille toista kokonaisvaltaisesti ja eläytyy toisen sisäiseen maailmaan valppaassa tilassa, jossa kaikki hoksottimet ovat päällä.
>
> ***Katselija*** (betrachter) ei pane kaikkea merkille ja muistiin, vaan heittäytyy tilanteeseen ilman valppautta, ja vaipuu usein eksistentiaaliseen, luovaan tilaan: ”*Kaikki suuret taiteilijat ovat olleet katselijoita.*”

> ***Tiedostava läsnäolo*** (innewerden) tämä eroaa kahdesta muusta, sillä tässä tilassa ihmisen rajat ja merkitykset ylittyvät: ”Tiedostettava ei tarvitse ollenkaan olla ihminen, se voi olla eläin, kasvi, kivi. / Laajennettu dialogisuus on tiedostavassa läsnäolossa.”[118]

Tunnistatko itsesi ja toisia yllä olevan, kokemusperäisen dialogisuuden listalta?

Olen itse ollut mukana järjestämässä yhteensä noin tuhat seminaaria ja muita tilaisuuksia, ja näistä vain murto-osa (voidaan laskea promilleissa) täyttävät Buberin hyvin tiukat ja paljastavat ”dialogisuuden” kriteerit. Ihmettelijä vaikenee, mutta heittää ennen vaikenemista pallon Sinulle, hyvä satunnainen lukija:

Pystynkö – miksi en pystyisi – antamaan laatulupauksen omassa toimijuudessani sivistyksen ja kaikenlaisen muun hyvän jakamisen eteen:

Kyseenalaistan, siis olen.
Näen ihmeitä, siis olen.
Ihmettelen, siis olen.

Torilla tavataan!

Loppukaneetti:

Miten toteutuvat vapaan sivistystyön skenaariot?

Sivistystyön Vapaus ja Vastuu (SVV) -yhteistyöohjelman ja VST ry:n julkaistussa teoksessa *Vapaa sivistystyö eilen, tänään & huomenna* (2019) hahmottellaan vapaan sivistystyön tulevaisuutta kolmen skenaarion avulla:

hiipuva vapaa sivistystyö, jossa
"...vapaan sivistystyön perimmäistä merkitystä ei enää tunnisteta eikä tunnusteta tavalla, jolla se on ymmärretty historiassa tai nykypäivänä."

jatkuva, järjestelmällistyvä ja neutraloituva vapaa sivistystyö, joka
"...nähdään jatkumona vapaan sivistystyön nykytilanteelle, jonka rajoissa tapahtuu eteenpäin suuntautuvaa muovautumista."

kestävä, vaikuttava ja uudistuva vapaa sivistystyö, jonka
"...muotoilu poikkeaa lineaarisen kehityksen ajatuksesta.//

Kolmas skenaario on tulevaisuuden kuva, jossa tällä hetkellä ilmenevät rajoitteet eivät estä toiminnan rohkeaa uudistamista. Siinä yhdistyvät vapaan sivistystyön perinteet, tulevaisuuden megatrendien muovaaman yhteiskunnan tarpeet sekä monimuotoisen toiminnan kaikki potentiaali erilaisiin tarpeisiin vastaamiseksi sekä yhteiskunnallisen kehityksen suuntaamiseksi.//

Kestävän, vaikuttavan ja uudistuvan vapaan sivistystyön toimijat reflektoivat historiallistavasti aate- ja ideologiataustaansa sekä sen vaikutusta sivistyskäsitteesen, jota tarvittaessa ohjataan kansallisvaltiokeskeisestä globaaliin ja ihmiskeskeisestä luontoa kunnioittavaan suuntaan."[119]

Tämän Syväsivistys-julkaisun tärkeimpänä tehtävänä on..

...olla rohkea ja innostava ulostulo ajankohtaisessa keskustelussa sivistyksen tulevaisuudesta – tämä transformaatio tapahtuu jo mm. SVV-yhteistyöohjelman Sivistystori-blogissa,
ks. http://www.vapausjavastuu.fi/sivistystori-blogi

...vahvistaa kolmannen skenaarion toteutumista sivistystyön laajalla oppilaitos- ja järjestökentällä, samalla vahvistaen verkostoitumista yli rajojen.

Onnistutaanko tässä tehtävässä on satunnaisen lukijan silmässä, ja meidän yhteinen haasteemme.

Uskon vahvasti jaettuun asiantuntijuuteen, joka on sekä kokemus- että tutkimusperusteista. Lukusuosituksena on SVV-yhteistyöohjelman ja Vapaa Sivistystyö ry:n jo klassikoksi nimetty julkaisu *Vapaa sivistystyö eilen, tänään & huomenna*, sekä tämä teksti, joka voi toimia sen vapaa- ja pienimuotoisena jatkeena.

www.vapausjavastuu.fi/tietopankki/aineistot-ja-julkaisut

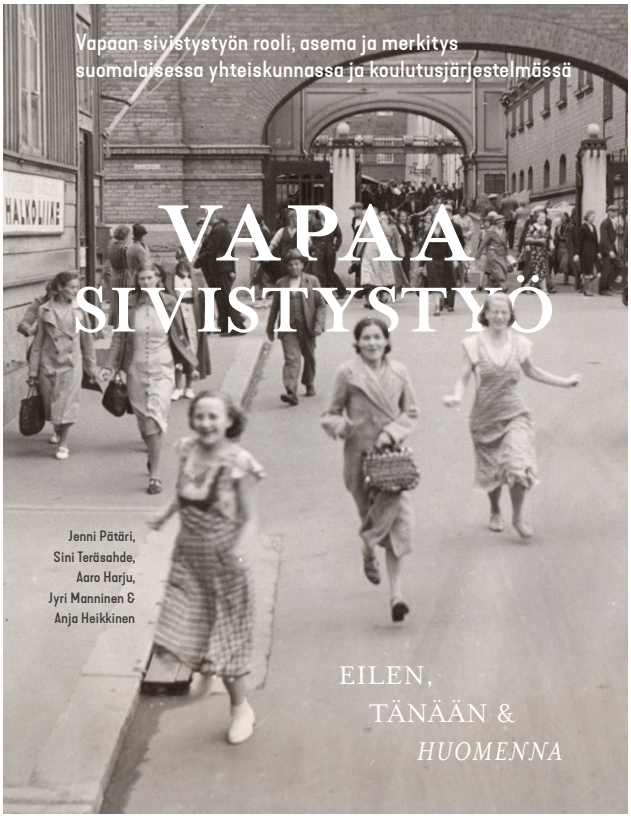

Haluan lopuksi kiittää Vapaa Sivistystyö ry:n mahtavaa hallitusta ja heidän taustayhteisöjään, jotka toimivat vapaan sivistystyön mahdollistajina kolmannen skenaarion suuntaan – kiitos myös graafikolle Marika Kaarlelalle taidokkaasta taitosta, Juha Tanskalle kuvien jakamisesta sekä kollegalle Satu Heimolle kielihuollon sparraamisesta.

Syväsivistys-ajattelun jatkojalostukselle oli hyvin antoisaa käydä keskusteluja Syväsivistys-koulutuksen suunnitteljoiden ja kartanlukijoiden kanssa: Maria Joutsenvirta, Erkka Laininen OKKA-säätiöstä, Hannu Linturi, Henrika Nordin, Jaana Nuottanen, Tytti Pantsar, Marita Salo, Terhi Takanen ja Jukka Tikkanen. Erityiskiitos Keuruun ekokylän Tiina Kuismalle ja kumppaneille. SVV-yhteistyöryhmän tuotokset ja kokoukset ovat myös innostaneet tutkimaan sivistystyötä historiallistavasti ja tulevaisuusorientoituneesti.

Haluan kiittää myös muita sivistystyön kannustavia kollegoja, sidosryhmiin ja kumppaneihin kuuluvat, ml. Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Opetushallitus – teidän kanssanne on upeaa jatkaa toimia yhteisen hyvän jakamisen eteen!

Viitteet

Johdanto

1 Milan Kundera: *Olemisen sietämätön keveys*. Käännös: Kirsti Siraste. WSOY 1985

2 Meister Eckehart: *Deutsche Predigten und Traktate*. Diogenes 1979/1963, s.95 BW käännös.

Luku 1

3 Alkup. norj. Arne Naess: *Økologi, samfunn og livsstil*. Universitetsforlaget (1973).

4 Arne Naess: *Ekologi, samhälle och livsstil*. Käännös ruots. Ingvar Lindblom och Vanja Sparrman, LTs förlag (1981), s. 5. BW käännös.

5 Ibid. s.17. BW käännös.

6 Helsingin Sanomat 9.1.1993

7 Arne Naess: *Livsfilosofi*, käännös ruots. Mona C. Karlsson Natur och Kultur (1999) s. 14–15. BW käännös.

8 Stefan Edman: *Bråttom men inte kört. Frågor och svar om klimatet*. Votum & Gullers Förlag (2020), ”Det är aldrig för sent att göra så mycket som möjligt” s. 201 BW käännös.

9 LÄHDE: YouTube: Arne Naess – Call of the Mountain (1997)

10 Arne Naess & Johanna Macy: *Thinking Like a Mountain: Towards a Council of All Beings* (1988/2007),

11 joannamacy.net, bbc.com/travel/article/20200319-the-new-zealand-river-that-became-a-legal-person

12 Ibid s. 22–27 BW käännös.

13 https://yle.fi/uutiset/3-11381435

14 Ohjaaja Nathan Grossmanin dokumenttielokuva *I am Greta*. Be Reel Films (2020) BW käännös.

15 www.maailma.net/uutiset/tyttojen-koulutus-ja-terveys-ratkaisevat-vaestokehityksen

16 Salonen & Joutsenvirta: *Vauraus ja sivistys yltäkylläisyyden ajan jälkeen* (2018) Aikuiskasvatus 38(2), 84–101.; Joutsenvirta & Salonen: *Sivistys vaurautena*. Radikaalisti, mutta lempeästi kohti kestävää yhteiskuntaa. Basam Books 2020.

17 https://www.asub.ax/sv/temaomraden/inkomstfordelning-och-valfard

18 https://mmm.fi/documents/1410837/47626743/Beslut.PDF/c3ba1547-8c59-fd6a-6841-33c33359200e/Beslut.pdf?t=1606473057752

19 https://www.extrakt.se/norska-landsbygden-mar-battre-an-nagonsin-utan-olja/

20 https://suomenkasvukaytava.fi/wp-content/uploads/2019/05/Alueliikkuvuus_Suomen_kasvukaytavalla.pdf

21 https://viacampesina.org/en/food-sovereignty/, https://www.omamaa.fi/, https://www.toptaste.fi/artikkeli/kaikki-suomen-reko-lahiruokarenkaat/

22 Jukka Hankamäki: *Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka.* Books on Demand 2015, s. 54.

23 https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/08/25/suomalaiset-jokamiehenoikeudet-maailman-laajimmat-oikeudet-menna-metsaan

24 Naess 1981, s. 26 BW käännös.

25 Naess 1981, s. 28f. ; 1999 s. 89.

26 YouTube: The Call of the Mountain, Director: Jan van Boeckel (1997) https://www.youtube.com/watch?v=Wf3cXTAqS2M

27 Naess: Livsfilosofi 1999, s. 120. BW käännös.

28 Ibid. 1999, s. 112. BW käännös.

29 Naess 1981, s. 284–285. BW käännös.

30 Ibid. s. 286. Lovelock & Epton 1975, 304–306. Tätä on myöhemmissä keskusteluissa pidetty pseudo-tieteellisenä hypoteesinä, ks https://medium.com/science-and-philosophy/the-gaia-hypotheses-science-or-pseudoscience-43831f75f457

31 Ibid.s. 286f.

32 Ibid.s. 290. BW käännös.

33 Ibid.s. 291. BW käännös.

34 Ibid. s. 291-293. BW käännös.

35 Ibid. s. 293f.

36 Suomen Kuvalehti 3.8.2017 https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/toni-lahtinen-ja-rokka-koira-jahtasivat-norsunluun-salakuljettajia-tansaniassa-olemme-suuressa-vaarassa/
Helsingin Sanomat 1.1.2018 https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000005509411.html

37 Arne Naess: *Almendannelse og selvrealisering*. Norsk Lektorlags faglig-pedagogiske skrifter nr 5. J.W. Cappelens forlag 1965.

38 LÄHDE: Naess 1981 s. 105–107 muokkaus BW

39 BW muistiinpanot 1991.

40 Naess 1981, s. 107. BW käännös.

41 Matti Apusen luento, Tampereen yliopiston tiedekuntapilottien tapaamisen webinaari 15.12.2020.

42 Naess: Livsfilosofi 1999, s. 166 BW käännös.

43 Ibid. s. 171

44 Ibid. s. 172 BW käännös.

Luku 2

45 https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0078946 Suomalaisen tutkimusryhmän tulosta, samantyyppisiin tuloksiin ollan päästy muissakin tutkimuksissa.

46 https://www.pnas.org/content/110/37/15145

47 Elina Nivala & Sanna Ryynänen: Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa. Gaudeamus 2020, s. 300–301. Ks. myös Arto O Salosen vaikuttavat blogikirjoitukset vuodesta 2012 eteenpäin, tässä on

kokonainen kirjasto ekososiaalisen sivistyksen näkökulmia: https://artosalonen.com/blogi/ Uusimpana teoksena suosittelen Arto O Salonen, Mikko Kurenlahti ja Ari Jaaksi: *Rakkautta ja valoa. Tie hyvään tulevaisuuteen*. Docendo (2021). Satunnainen lukija huomaa tietyt yhtäläisyydet oman ajatteluni kanssa :).

48 Veli-Matti Värri: *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Vastapaino (2018), s. 21–22.

49 Ibid. s. 144–145.

50 Björn Wallén: jatkokehitelmä luennoista Syväekologiasta syväsivistykseen – opintokeskus VISIO:n 30-vuotisseminaari 21.8.2020, sekä Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka oppimisympäristössä-koulutus, pep-talk luento 26.1.2021.

51 Satu Heimo: *Moniäänistä sivistyskeskustelua etsimässä*. Sivistystori-blogi 20.5.2021 Ks myös muita hienoja blogikirjoituksia: http://www.vapausjavastuu.fi/sivistystori-blogi/

52 LÄHDE: Putnam, Robert 1979, 1993 Keto, Leea 2019 CHECKA!!!

53 Grundtvig, N.F.S.: ”levende vekselvirkning” elävä vuorovaikutus osana elämänvalistusta, ”livsoplysning”.

Alkuperäiset sanat, Oplysning (1839): ”Er Lyset for de Lærde blot/Til ret og galt at stave?/Nei, Himlen under Flere godt,/Og lys er Himlens gave//Er Lyset i Planeter kun,/ Som ei kan see og maele? Er ikke Ordet i vor Mund/Et Lys for alle Sjaele?” Ks. Granö, Matts & Wallén, Björn: *Bli något eller någon? En finlandssvensk folkbildningsodyssé*. SFV (2003), s. 30.

54 Heikkinen, Anja: *Vapaan sivistystyön aatteet ja ideologiat*. Teoksessa Pätäri, Jenni & muut: Vapaa sivistystyö eilen, tänään & huomenna. VST ry ja Sivistystyön Vapa-yhteistyöohjelma2019, s. 135.

55 Vapaa Sivistystyö ry:n toimintasuunnitelma 2020.

56 Erkka Laininen & Björn Wallén: Syväsivistyksen ja planetaarisen pedagogiikan prosessimalli. VST ry (2021).

57 Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka oppimisympäristössä -koulutus on OKM:n/OPH:n rahoittama vapaan sivistystyön koulutus. Se järjestettiin kevätlukukaudellla 2021 etänä Covid19-tilanteen takia.

58 Flipped learning – käänteinen oppiminen. Blended learning – sulautuva oppiminen. BW huom.

59 Terhi Takanen & Seija Petrow: Kohtaamisten voima (2010), Co-Creation Inquiry (2013)

60 Erkka Laininen, Maria Joutsenvirta, Tytti Pantsar ja Björn Wallén (2021). *Yhteisluovalla oppimisella syväsivistykseen – Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka -hankkeen loppuraportti*. Vapaa Sivistystyö ry. Helsinki. Loppuraportti löytyy VST ry:n verkkosivuilla https://peda.net/yhdistykset/vst

61 Laininen, Erkka: Syväsivistyksen koherenssimittari. EDelphi-alustalla. Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka oppimisympäristössä – koulutukseen liittyvä aineisto. Erkka Laininen, OKKA-säätiö 2021.

Luku 3

62 Aaro Harju: Aktiivinen kansalaisuus ja siihen kasvaminen (2006), s. 87–94.

63 Björn Wallén: Ote tekstistä *Från reaktivt till proaktivt medborgarskap – utmaningar för vuxnas lärande i Norden*. DEMOS 2008, s. 13. BW käännös. Koko teksti ruotsiksi esseekirjassani Utifrån & inifrån SFV (2011), s. 131–140. https://www.sfv.fi/Site/Data/2942/Files/publikationer/Wallen-Utifran%20%26%20innifran.pdf

64 Marshall, T.H. (1949/92) 'Citizenship and social class', in T.H. Marshall and T.Bottomore, Citizenship and social class, London (1992): Pluto Press Korsgaard, Ove: Kampen om folket. Gyldendahl 2004, s. 456. Lister, R (2010). *Understanding Theories and Concepts in Social Policy*. Great Britain: The Policy Press. Tilly, C (1996). *Citizenship, Identity and Social History*. International Review of Social History, 40, pp 1–17.

65 LÄHDE: Seppo Niemelä: *Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa*. KVS ja Snellmaninstituutti 2011, 242–243. Korsgaard 2001.

66 Valtioneuvoston selonteko kotoutumisen edistämisen uudistustarpeista. VNS 6/2021 vp.

67 Abdirahim Hussein: Globaalin sivistyksen edistäjät – hankkeen ohjausryhmän kokouksessa, BW:n muistiinpano 27.9.2021.

68 Francis Fukuyama: *Identiteetti – arvostuksen vaatimus ja kaunan politiikka*. Suom Antti Immonen. Docendo (2020), alkup. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. Profile Books Ltd (2018).

69 https://kansalaisfoorumi.fi/julkaisu/adeka-hanke-loppuraportti-ja-suositukset-vapaan-sivistystyon-kouluttajille/

70 Björn Wallén: *Nordiska initiativ för aktivt medborgarskap utgående från principen om livslångt lärande*. Justitiministeriets publikationer 1/2005. Björn Wallén: *Kyllä kansalaisuudelle. Aloitteita ja esimerkkejä Pohjolasta*. Kansanvalistusseura (2005). Ove Korsgaard: *The Struggle Regarding Citizenship*. Teoksessa Ove Korsgaard et.al.: Learning for Democratic Citizenship (2001), s. 66–80.

71 Iida Pyy & Anneliina Leiviskä: Demokraattinen kansalaiskasvatus globaalien kriisien aikakaudella: tarkastelussa poliittiset tunteet, poliittinen polarisaatio ja konflikti. FERA Conference, Helsinki. (2020).

72 Björn Wallén: IT-strategi Svenska Studiecentralen – SSC, (2001).

73 Reijo Lilius: *Suomi tietoyhteiskunnaksi – kansallisten linjausten arviointi*. Sitra 1997, s. 27.

74 Björn Wallén: *Folkbildning 2.0 – eller storyn om en motivkonflikt*. Ikaros – tidskrift om människan och vetenskapen nr 3/2012, s. 17–18. http://www.tidskriftenikaros.fi/wp-content/uploads/arkiv/2012-3/ika312_wallen.pdf

75 Karen Mossberger et al: Digital Citizenship. The Internet, Society and Participation. MIT Press 2021.BW käännös.

76 Anna Kujala: *Digivärlden – en allemansrätt*. SFV Magasinet 1–2020 s. 17–20. https://www.sfv.fi/sv/aktuellt/article-143057-72305-rets-forsta-nummer-ute-nu?categories_143057=1940

77 Leenamaija Otala ja Soile Meklin: Ketterä oppiminen 2. (2021), s. 46ff.

78 Pernille Tranberg: *A Data Democracy Comes With Individual Data Control*. 2021, s. 8. Kirja on vapaasti ladattavissa, https://dataethics.eu/individualdatacontrol/ Ks. mielenkiitoiset keskustelut sivustolla https://dataethics.eu Ks myös Gry Hasselbalch & Pernille Tranberg: Data Ethics – The New Competitive Advantage. Publishare (2016). https://www.researchgate.net/publication/345760933_Data_Ethics_-_The_New_Competitive_Advantage

79 Juha Suoranta: *Paulo Freire. Sorrettujen pedagogi*. Into 2019, s. 139.

80 Björn Wallén: *Digikulttuuria ei saa päästää polarisoitumaan*: Tiedosta-lehti. Tietoyhteiskunnan kehittäjä nro 2/2019, s. 22.

81 Lina Rahm: *Educational imaginaries – a genealogy of the digital citizen*. Linköping Studies in Behavioural Science No. 214 (2019), s. 90.

82 Helsingin Sanomat Vieraskynä-kirjoitus 8.8.2009, joka edelleen näyttäisi olevan ajankohtainen. Erik Amnå: *Jourhavande medborgare: samhällsengagemang i en folkrörelsestat*. (2008).

Luku 4

83 Meister Eckhart: Deutsche Predigten und Traktate Diogenes (1979), s. 87. Alkup. sitaatti: *Man muss lernen, mitten im Wirken (innerlich) ungebunden zu sein*. BW käännös.

84 Raamattu 1938, 1. Korinttolaiskirje 13: 12–13.

85 Tästä syystä sain vuosia myöhemmin tilaisuuden lähteä Pohjolan kansanakatemiaan (NFA) luennoimaan Aki ja Mika Kaurismäki -veljesten elokuvista , ja Göteborgin elokuvafestareihin pitämään seminaaria *Film och folkbildning*, johon osallistui mm. ruotsalainen Guldbaggen-palkittu elokuvaohjaaja Ella Lemhagen.

86 LÄHDE: Björn Wallén muistiinpanot elokuvasymposiumista *Ingmar Bergman och metafysiken*, Stiftsgården Lärkkulla 10.11.1989. BW käännös

87 LÄHDE Björn Wallén: *Ingmar Bergman och det oavslutade språket*. Borgå medborgarinstitut, luento 13.11.1990. BW käännös.

88 Eero Ojanen: *Sivistyksen filosofia*. Kirjapaja (2008), s. 24.

89 Vesa Hirvonen & Risto Saarinen (toim.) Keskiajan filosofia. Gaudeamus 2008, s. 190.

90 Ibid. s. 191.

91 Ibid. s. 204.

92 Anders Piltz: *Medeltidens lärda värld*. Norma 1998, s. 46. BW käännös

93 Ibid. s. 105ff.

94 Meister Eckehart: Predigten und Traktaten, s. 61 :"Führwahr, zuerst muss er die Kunst beherrschen, so muss er viel und oft in die der Tätigkeit üben, wie sauer und schwer es ihm auch werde und wie unmöglich es ihn dünke: will er's nur fleissig üben und oft, so lernt er's doch und eignet sich die Kunst an. // ...und wenn er auch nicht beständig bewusst dabei ist, so vollführt er sein Tun doch, woran er auch denken mag, aus seinem Können heraus." Käytän tässä luvussa lähdeaineistona Eckhartin saksankielistä traktaattia *Reden der Unterweisung* (Opetuksellista puhetta) sekä latinankielisiä Raamatun teksteihin perustuvia saarnoja, ja niiden ruotsinkielistä käännöstä, vertailemalla alkuperäisiin teksteihin. BW käännös.

95 Ibid., s. 62. BW käännös.

96 Ibid. s. 87 Man muss lernen, mitten im Wirken (innerlich) ungebunden zu sein.

97 Meister Eckehart: Predigte und Traktate, s. 94: "..soll man so wirken lernen, dass man die Innerlichkeit ausbrechen lasse in die Wirksamkeit und die Wirksamkeit hineinleite in die Innerlichkeit und dass man sich so gewöhne, umgezwungen zu wirken. Denn man soll das Auge auf dieses innere Wirken richten aund aus ihm heraus wirken, sei's Lesen, Beten oder – wenn es anfällt – äusseres Werk. Will aber das äussere Werk das innere zerstören, so folge man dem inneren."

98 Mäster Eckehart: Undervisande tal jämte andra texter. Artos: 1984, s. 199. BW käännös.

99 Ibid. s. 199. BW käännös.

100 Ibid. s. 200–201. BW käännös

101 Karl Jaspers: Johdatus filosofiaan. Suom. Sinikka Kallio. Otava 2005, s. 35–37. . Alkup. Einführung in die Philosophie. Piper & Co. Verlag 1953.

102 Ibid., s. 39–40.

103 Käytän tässä Wikipedian emergenssin määritelmää: **Emergenssi** (engl. *emergence*, *emergentism*) on alun perin filosofinen ja nykyään yhä voimakkaammin olemassaolon systeemeihin liittyvä käsite, joka tarkoittaa tietystä kokonaisuudesta nousevaa ja syntyvää uutta ilmiötä, ominaisuutta tai toiminnan tasoa. **Emergentismillä** tarkoitetaan filosofiassa ontologista kantaa, jossa johonkin fysikaaliseen systeemiin ilmestyy uusia ominaisuuksia. Muutosta alatason (yksinkertaisista) säännöistä ylätason (kompleksiseksi) kehittyneeksi järjestelmäksi kutsutaan emergenssiksi. https://fi.wikipedia.org/wiki/Emergenssi

104 Urpo Harva: Suomalainen aikuiskasvatus. Tammi 1971, s. 40–41.

105 Ibid. s. 49–51.

106 Anja Heikkinen: *Vapaan sivistystyön aatteet ja ideologiat*. Teoksessa Jenni Pätäri & muut (toim.): Vapaa sivistystyö eilen, tänään & huomenna. (2019), s. 127–128.

107 Ibid. s. 129.

108 Urpo Harvan mielipidekirjoitus Aamulehdessä 18.3.1990: Ekoetiikka yhä tärkeämpi etiikan ala.

109 Maailmankuva-seminaarit tehtiin yhteistyössä eri kumppaneiden kanssa: KTOL–MAIF:in, ja myöhemmin Kyrkslätts hembygdsföreningen:in ja Svenska folkskolans vänner – SFV:n kanssa.

110 Maailmankuva-seminaarien dokumentointi on pitkälti muistiinpanojen varassa. Ainoa kirjallinen dokumentti on julkaisu: Bo Lundell: *På jakt efter en världsbild*. Kyrkslätts hembygdsförening 2000, johon on dokumentoitu valittuja paloja ja kuvia seminaareista ja niiden aiheista.

111 Pentti Havukainen: Avoriskejä. Schildts 2000.

112 BW muistiinpanot seminaarista *Onnellisuuden ulottuvuudet – Lyckans dimensioner*, Finns folkhögskola 5.5.2007.

113 Esko Valtaoja: *Avoin tie – kurkistuksia tulevaisuuteen*. Ursa 2004, s. 242–243.

114 Ks. Erätauko-säätiön verkkosivut, https://www.eratauko.fi/ Erätauon mottona on ”Jotta Suomesta tulisi maailman parhaiten keskusteleva kansa.”

115 Katsomusdialogi-menetelmää tein Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka oppimisympäristössä – koulutuksen yhteydessä, mutta menetelmää ei päästy kokeilemaan tiiviin muun ohjelman ohella. Olen käytettävissä mahdollistajana ja kouluttajana menetelmän jatkoa ja jalkautumista varten vapaan sivistystyön kentällä.

116 Tommy Hellsten: *Löydät, kun lakkaat etsimästä*. Kirja läsnäolon mysteeristä. Minerva (2015), s. 35.

117 Martin Buber: *Zwiesprache*. Teoksessa Das dialogische Prinzip (1962), s. 166.

118 Martin Buberin *Ich und Du* -teos on kaikista tunnetuin Minä–Sinä ja Minä–Se -suhteiden esille nostamisen myötä, mutta minä viittaan myös Buberin toiseen teokseen, *Zwiesprache – Traktat vom dialogischen Leben* (Kahdenvälinen keskustelu – traktaatti dialogisesta elämästä), teoksessa *Das dialogische Prinzip*. Verlag Lambert Schneider, 1962 s. 137–196. BW käännös.

Loppukaneetti

119 Pätäri, Teräsahde, Harju, Manninen & Heikkinen (toim.): *Vapaa sivistystyö eilen, tänään & huomenna* (2019) s. 306–307, 311

Lähteet

Amnå, Erik: *Jourhavande medborgare: samhällsengagemang i en folkrörelsestat*. Studentlitteratur (2008).

Buber, Martin: *Zwiesprache*. Teoksessa Das dialogische Prinzip. Verlag Lambert Schneider (1962)

Edman, Stefan: *Bråttom men inte kört. Frågor och svar om klimatet*. Votum & Gullers Förlag (2020.)

Fukuyama, Francis: *Identiteetti – arvostuksen vaatimus ja kaunan politiikka*. Suom Antti Immonen. Docendo (2020), alkup. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. Profile Books Ltd (2018).

Granö, Matts & Wallén, Björn: *Bli något eller någon? En finlandssvensk folkbildningsodyssé*. SFV skrifter Volym 167 (2003).

Grossman, Nathan: *I am Greta*. Dokumenttielokuva Greta Thunberg. Be Reel Films (2020).

Grundtvig, N.F.S.: *Oplysning* (1839).

Hankamäki, Jukka: *Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka*. Books on Demand (2015).

Harding, Stephen: What is Deep Ecology? Ks. www.humansandnature.org sekä YouTube-video: Deep Ecology and the Healing of the Earth. Schumacher College. https://www.youtube.com/watch?v=-RyPsvb0d5o

Harju, Aaro: *Aktiivinen kansalaisuus ja siihen kasvaminen*. Teoksessa Tuomisto, Jukka & Salo, Petri: Edistävä ja viihdyttävä aikuiskasvatus: Aulis Alasen aikuisopetuksen laatua etsimässä. Tampereen Yliopistopaino. (2006), s. 85–111.

Harva, Urpo: *Suomalainen aikuiskasvatus*. Tammi (1971).

Hasselbalch, Gry & Tranberg, Pernille: *Data Ethics – The New Competitive Advantage*. Publishare (2016). https://www.researchgate.net/publication/345760933_Data_Ethics_-_The_New_Competitive_Advantage

Havukainen, Pentti: *Avoriskejä*. Schildts (2000).

Heikkinen, Anja: *Vapaan sivistystyön aatteet ja ideologiat*. Teoksessa Pätäri, Jenni, Teräsahde, Sini, Harju, Aaro, Manninen, Jyri & Heikkinen, Anja: Vapaa sivistystyö eilen, tänään & huomenna. VST ry ja Sivistystyön Vapaus ja Vastuu -yhteistyöohjelma (2019), s. 85–136.

Heikkinen, Anja & Harju, Aaro: *Introduction: Why adult education and the planetary condition?* Teoksessa Heikkinen, Anja & Harju, Aaro (eds.): Adult Education & the Planetary Condition. Finnish Adult Education Association (Vapaa Sivistystyö ry) (2016), s. 6–13.

Heimo, Satu: *Moniäänistä sivistyskeskustelua etsimässä*. Sivistystori-blogi 20.5.2021.

Hellsten, Tommy: *Löydät, kun lakkaat etsimästä. Kirja läsnäolon mysteeristä*. Minerva (2015).

Hirvonen, Vesa & Saarinen, Risto (toim.) *Keskiajan filosofia*. Gaudeamus (2008).

Jaspers, Karl: *Johdatus filosofiaan*. Suom. Sinikka Kallio. Otava (2005). Alkup. Einführung in die Philosophie. Piper & Co. Verlag (1953).

Joutsenvirta, Maria & Salonen, Arto: *Sivistys vaurautena. Radikaalisti, mutta lempeästi kohti kestävää yhteiskuntaa*. Basam Books 2020.

Keto, Leea: *"Eihän ne ihmisiä kummempia oo" Etnografinen tutkimus kansalaisopiston yhteisöteatterihankkeistasosiaalisen pääoman vahvistajina*. JYU dissertations 160. Jyväskylän yliopisto (2019). https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/66486

Korsgaard, Ove: *Introduction* s. 3–14, *The Struggle Regarding Citizenship* s. 66–80. Teoksessa Ove Korsgaard et.al.: Learning for Democratic Citizenship. AWE (2001).

Korsgaard, Ove: *Kampen om folket*. Gyldendahl (2004).

Kundera, Milan: *Olemisen sietämätön keveys*. Suom. Kirsti Siraste. WSOY (1985).

Kujala, Anna: *Digivärlden – en allemansrätt*. SFV Magasinet 1–2020. https://www.sfv.fi/Site/Data/2942/Files/sfv-mag-pdf/SFV_Magasinet_1_2020_lowres_100220.pdf

Laininen, Erkka: *Syväsivistyksen koherenssimittari*. EDelphi-alustalla. Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka oppimisympäristössä -koulutukseen liittyvä aineisto. Vapaa Sivistystyö ry (2021).

Laininen, Erkka, Joutsenvirta, Maria, Pantsar, Tytti ja Wallén, Björn: *Yhteisluovalla oppimisella syväsivistykseen – Syväsivistys ja planetaarinen pedagogiikka -hankkeen loppuraportti*. Vapaa Sivistystyö ry. Helsinki. (2021). https://peda.net/yhdistykset/vst

Laininen, Erkka & Wallén, Björn: Syväsivistyksen ja planetaarisen pedagogiikan prosessimalli. Vapaa Sivistystyö ry (2021).

Lilius, Reijo: *Suomi tietoyhteiskunnaksi – kansallisten linjausten arviointi*. Sitra (1997).

Lister, Ruth: *Understanding Theories and Concepts in Social Policy*. The Policy Press (2010).

Lombardini-Riipinen, Chiara & Riipinen, Olli: *Aikidoa luonnon kanssa. Johdatus permakulttuuriin*. Opintokeskus ViSiO (1998).

Lovelock, Jason & Epton, Sidney: *The Quest for Gaia*. New Scientist (1975), s. 304–306.

Lundell, Bo: *På jakt efter en världsbild.* Kyrkslätts hembygdsförening (2000).

Marshall, T.H. (1949/92) 'Citizenship and social class', in T.H. Marshall and T.Bottomore, *Citizenship and social class*, Pluto Press (1992).

Mossberger, Karen et al: *Digital Citizenship. The Internet, Society and Participation*. MIT Press (2021).

Meister Eckhart: Deutsche Predigten und Traktate. Diogenes (1979).

Mäster Eckehart: *Undervisande tal jämte andra texter.* Ruots. Bertil Brisman. Artos: (1984).

Naess, Arne: *Almendannelse og selvrealisering*. Norsk Lektorlags faglig-pedagogiske skrifter nr 5. J.W. Cappelens forlag 1965.

Naess, Arne: *Ökologi, samfunn og livsstil.* Universitetsforlaget (1973).

Naess, Arne: *Ekologi, samhälle och livsstil.* Ruots. Ingvar Lindblom och Vanja Sparrman, LTs förlag (1981).

Naess, Arne: *Livsfilosofi*. Ruots. Mona C. Karlsson. Natur och Kultur (1999).

Naessin haastattelu: *"Vielä ei ole liian myöhäistä". Norjalainen ekofilosofi Arne Naess torjuu tuomiopäivän profetiat*. Jyrki Alkion artikkeli, Helsingin Sanomat 9.1.1993.

Naess, Arne – *Call of the Mountain* (1997) Youtube.

Naess, Arne & Jickling, Bob: *Deep Ecology and Education*. Canadian Journal of Environmental Education nr 5 (2000), s. 48–62.

Niemelä, Seppo: *Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa*. KVS ja Snellmaninstituutti (2011).

Nivala, Elina & Ryynänen, Sanna: *Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Gaudeamus (2020).

Nummi, Lassi: *Linna vedessä*. Otava (1975).

Nummi, Lassi: *Hengitys yössä. Runoja*. Otava (1995).

Nyback, Bror: *OIKOS-työ oikeudenmukaisuuden, rauhan ja luomakunnan eheyden puolesta*. Kansanopisto nro 5/1991.

Ojanen, Eero: *Sivistyksen filosofia*. Kirjapaja (2008).

Otala, Leenamaija ja Meklin, Soile: *Ketterä oppiminen 2*. Kauppakamari (2021).

Piltz, Anders: *Medeltidens lärda värld.* Norma (1998).

Putnam, Robert: *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. Ruots. Margareta Eklöf. SNS Förlag (1996). Alkup. Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press (1993).

Putnam, Robert: *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Touchstone (2000).

Pyy, Iida & Leiviskä, Anneliina: *Demokraattinen kansalaiskasvatus globaalien kriisien aikakaudella: tarkastelussa poliittiset tunteet, poliittinen polarisaatio ja konflikti*. FERA Conference, Helsinki. (2020).

Pätäri, Jenni, Teräsahde, Sini, Harju, Aaro, Manninen, Jyri & Heikkinen, Anja (toim.): *Vapaa sivistystyö eilen, tänään & huomenna*. Vapaa Sivistystyö ry & Sivistystyön Vapaus ja Vastuu -yhteistyöohjelma (2019).

Raamattu. Suomen Pipliaseura (1938).

Rahm, Lina: *Educational imaginaries – a genealogy of the digital citizen*. Linköping Studies in Behavioural Science No. 214 (2019), s. 90.

Salonen, Arto & Joutsenvirta, Maria: *Vauraus ja sivistys yltäkylläisyyden ajan jälkeen* (2018) Aikuiskasvatus 38(2), 84–101.

Salonen, Arto , Kurenlahti, Mikko ja Jaaksi, Ari: *Rakkautta ja valoa. Tie hyvään tulevaisuuteen*. Docendo (2021).

Seed, John, Fleming, Pat, Macy, Johanna, Naess, Arne &: *Thinking Like a Mountain: Towards a Council of All Beings*. New Society Publishers (1988). Toinen painos: New Catalyst Books (2007).

Suoranta, Juha: Paulo Freire. *Sorrettujen pedagogi*. Into (2019).

Takanen, Terhi & Petrow, Seija: *Kohtaamisten voima*. Sitra (2010)

Takanen, Terhi & Petrow, Seija: *The Power of Encountering: A Story of Co-Creation Process*. OGE (2013).

Tapio, Mari: Aktiivisen ja demokraattisen kansalaisuuden hanke (ADEKA): *Loppuraportti ja suositukset vapaan sivistystyön kouluttajille*. Kansalaisfoorumi/OKM (2020). https://kansalaisfoorumi.fi/julkaisu/adeka-hanke-loppuraportti-ja-suositukset-vapaan-sivistystyon-kouluttajille/

Tilly, Charles : *Citizenship, Identity and Social History*. International Review of Social History, 40 (1996).

Tranberg, Pernille: *A Data Democracy Comes With Individual Data Control*. (2021) https://dataethics.eu/individualdatacontrol/

Wallén, Björn: *Suuri muutoksen aika – kestävä kehitys ja maatalous*. Käsikirjassa Janecki, Gabriele & Merz, Rudolf & Theessen, Johann (toim.): Agenda 21 – Euroopan aikuiskoulutus, velvollisuus yhteisestä ympäristöstä. Toinen käsikirja. Heimvolkshochschule Stephansstift (1999), s. 49–56.

Wallén, Björn: IT-strategi Svenska Studiecentralen – SSC, (2001).

Wallén, Björn: *Nordiska initiativ för aktivt medborgarskap utgående från principen om livslångt lärande*. Justititieministeriets publikationer 1/2005. Läs hela rapporten på svenska: https://www.yumpu.com/sv/document/view/20233129/bwpolicy-studies-slutlig

Wallén, Björn: *Kyllä kansalaisuudelle. Aloitteita ja esimerkkejä Pohjolasta*. Kansanvalistusseura (2005).

Wallén, Björn: *Från reaktivt till proaktivt medborgarskap – utmaningar för vuxnas lärande i Norden*. DEMOS (2008). Koko teksti ruotsiksi esseekirjassani Björn Wallén: Utifrån & inifrån SFV (2011), s. 131–140. https://www.sfv.fi/Site/Data/2942/Files/publikationer/Wallen-Utifran%20%26%20innifran.pdf

Wallén, Björn: *Lassi på Lärkkulla – några minnesfragment*. Teoksessa Kajannes, Katriina (toim.): Mutta kun olen runoniekka. Juhlakirja 80-vuotiaalle Lassi Nummelle. Ilias (2008).

Wallén, Björn: *Folkbildning 2.0 – eller storyn om en motivkonflikt*. Ikaros – tidskrift om människan och vetenskapen nr 3/2012, s. 17–18. http://www.tidskriftenikaros.fi/wp-content/uploads/arkiv/2012-3/ika312_wallen.pdf

Wallén, Björn: *Digikulttuuria ei saa päästää polarisoitumaan*: Tiedosta-lehti. Tietoyhteiskunnan kehittäjä nro 2/2019, s. 22.

Wallén, Björn: *"Ihmistä ja luontoa kunnioittakaa"– sulautuva sivistys arjessa*. Kristiina Hannukainen (toim.): Kestävän elämän muutosvoima järjestötoiminnasta. OK-Sivis (2020), s. 32–35

Valtaoja, Esko: *Avoin tie – kurkistuksia tulevaisuuteen*. Ursa (2004).

Valtioneuvoston selonteko kotoutumisen edistämisen uudistustarpeista. VNS 6/2021 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/VNS_6+2021.aspx

Värri, Veli-Matti: *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Vastapaino (2018).

Katoaa puiden kulta / tuuleen.
Syvenee / metsä, mieli.
Köyhemmäksi / avartuu.

Trädens guld / förflyktigas i vind.
Djupnar / skog, håg.
Vidgas / allt fattigare.

- Lassi Nummen marraskuun runo teoksessa
Hengitys yössä. Ruotsinnos BW.

20.09.2016

Björn Wallénin
työ- ja luottamustehtävät / vapaa sivistystyö

Työtehtävät:

Lärkkulla-stiftelsen, opettaja yht.aineet 1986–88, kurssisihteeri/opetuspäällikkö 1988–1998, direktor 2014–2020

Svenska folkskolans vänner (SFV), Svenska studiecentralen, rehtori 1999–2014

Luottamustehtävät:

Pj Finlands svenska folkhögskolförening 1990–96

Varapj. Suomen Kansanopistoyhdistys 1991–96, 2014–2020

Nordiska Folkhögskolerådet (NFR), 1990–1998

Nordens folkliga akademi, Pohjolan kansanakatemia 1992–98 valtuuskunta

Varapj Vapaan Sivistystyön yhteisjärjestö (VSY) 1999–12, hallitus

Aikuiskoulutusneuvoston jäsen OKM 1999–2007

Opintokeskusseura/ Opintokeskukset ry 1999–2013 hallitus

Parlamentaarinen aikuiskoulutuskomitea (PAT) jäsen eduskunnassa 2000–02

Bildningsforum 2003–12, perustava jäsen

Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta (KANE) 2004–2012 Oikeusministeriö

Elinikäisen oppimisen neuvoston jäsen 2008–2014

Vapaan sivistystyön kehittämisohjelma (KEHO) 2009–12, jäsen

Bildningsalliansen 2013, perustava jäsen

Synteesiarviointi ruotsinkielisestä koulutuksesta 2012–13 Jyväskylän yliopisto

Vapaa sivistystyö (VST) – Fritt Bildningsarbete perustava jäsen, 2013–14 hallitus, 2019– pj.

Mistä tulen?

Synnyin ja vartuin Helsingissä, mutta juuret ovat Itä-Uudeltamaalta – olen siis paljasjalkainen helsinkiläinen, joka rakastaa paljain jaloin kävelyä maalla. Suomenruotsalaisen opettaja-äidin ja osuustoiminta-isän lapsi, josta tuli niiden risteytys: kansansivistäjä.

Mihin menen?

Partiolaisena etsin suuntaa luonnossa, ja ihmettelijänä etsin ihmiskunnan eettistä kompassia. Maan magneettikenttä on perinteisesti kaksinapainen – mutta kenttään voi helposti syntyä häiriötekijöitä. Pelkkä kaksinapainen maailmankuva ei vielä riitä, jotta maa-planeetalla voitaisiin suunnistaa seuraavalle tulevaisuuden rastille aika haastavassa maastossa.

Etsitään suunta yhdessä!